

HELSINGFORS UNIVERSITET

PRO GRADU-AVHANDLING

---

fölen, fäuhlen eller veuln?
**En jämförelse av skriftsystem för
lågsaxiska**

Författare:

Janine SIEWERT

Studentnummer:

014726299

Handledare:

Ekaterina GRUZDEVA

Magisterprogrammet i språklig diversitet och digitala metoder

Avdelningen för språk

Humanistiska fakulteten

7 maj 2019

Tiedekunta/Osasto – Fakultet/Sektion – Faculty Humanistiska fakulteten		Laitos – Institution – Department Avdelningen för språk	
Tekijä – Författare – Author Janine Siewert			
Työn nimi – Arbetets titel – Title <i>fölen, fäuhlen</i> eller <i>veuhn?</i> – En jämförelse av skriftsystem för lågsaxiska			
Oppiaine – Läroämne – Subject Magisterprogrammet i språklig diversitet och digitala metoder			
Työn laji – Arbetets art – Level pro gradu		Aika – Datum – Month and year 05/2019	Sivumäärä – Sidoantal – Number of pages 77
Tiivistelmä – Referat – Abstract <p>I min pro gradu-avhandling granskar jag fem regionala skriftsystem för det hittills ostandardiserade västgermanska språket lågsaxiska. De senaste årens utvecklingar, såsom gränsöverskridande kontakt i sociala medier och gränsöverskridande samarbete, har gjort frågan om överregional skriftlig kommunikation aktuell. Därför genomförs undersökningen av skillnaderna i de regionala skriftsystemen och tillhörande dialekterna särskilt ur synpunkten av överregional kommunikation och olika möjligheter för tillnärmning eller förening av skriftsystemen.</p> <p>Jämförelsen bygger på parametrar för att bedöma skriftsystemens optimala egenskaper, med speciell hänsyn till lågsaxiskans situation. Parametrarna omfattar representationens maximalitet och fonemens funktionella belastning, ortografiskt djup och hanteringen av vissa särutvecklingar samt sociala parametrar, såsom målgrupp och användningsändamål, hur identitetsfrågan sammanhänger med grafeminventariet samt frågan om inläring och överförande av läs- och skrivkunighet.</p> <p>Som material använder jag fem regionala skriftsystem och deras beskrivningar samt tillhörande dialekters fonemuppsättningar. Två skriftsystem kommer från den nederländska sidan, skriftsystemet för Groningen och <i>Standaard Schriefwieze</i> för Twente, och tre från den tyska sidan, skriftsystemen för Münsterland och Mecklenburg-Vorpommern samt SASS-skriftsystemet. Därav används fyra i gränsregioner, vilket gör dem intressanta ur synvinkeln av gränsöverskridande kommunikation i skrift.</p> <p>Analysen visar att skillnader uppträder i alla delområden som ingick i undersökningen. Majoritetsspråkets ortografi påverkar grafemvalet och allmänna aspekter, såsom markeringssättet för vokallängden och omljud, vilket leder till större skillnader i representationen än vad skiljaktigheterna på fonemnivå skulle förutsätta. Till följd av detta finns det en stor potential för överregional tillnärmning av skriftsystemen, om man skulle komma överens om gemensamma fonem-grafem-korrespondenser. Ett gemensamt skriftsystem för hela språkområdet skulle däremot kräva speciella lösningar för att hantera asymmetrin i dialekternas fonemsystem och andra regionala särutvecklingar.</p>			
Avainsanat – Nyckelord – Keywords skriftsystem, lågsaxiska, minoritetsspråk, dialekter, fonem-grafem-korrespondenser			
Säilytyspaikka – Förvaringsställe – Where deposited HELDA – Helsingfors universitets digitala publikationsarkiv			
Muita tietoja – Övriga uppgifter – Additional information			

Innehåll

1	Inledning	1
1.1	Vad är lågsaxiska?	1
1.1.1	Namnet	2
1.1.2	Språkliga egenskaper	3
1.1.3	Historisk bakgrund	5
1.1.3.1	Fornsaxiskan	5
1.1.3.2	Medellågsaxiskan	5
1.1.4	Den nuvarande situationen	7
1.1.5	Skriftsystem	8
1.2	Forskningsbakgrund	9
2	Teoretisk bakgrund och metodologi	13
2.1	Teoretisk bakgrund	13
2.1.1	Allmänna lingvistiska parametrar	14
2.1.1.1	Maximal representation och fonemens funktionella belastning	14
2.1.1.2	Ortografiskt djup	15
2.1.2	Specifika lingvistiska parametrar för lågsaxiskan	16
2.1.2.1	Apokope av <i>e</i> och dess fortbestånd	16
2.1.2.2	Utvecklingen av andra fornsaxiska vokaler	17
2.1.3	Sociologiska/sociolingvistiska parametrar	17
2.1.3.1	Målgrupp och användningsändamål	17
2.1.3.2	Identitetsfrågan och grafeminventariet	18
2.1.3.3	Inläring och överförande av läs- och skrivkunnighet	18
2.2	Metodologi	19
3	Material och analys	21
3.1	Material	21
3.1.1	SASS-skriftsystemet	21
3.1.2	Mecklenburg-Vorpommerns skriftsystem	22
3.1.3	Münsterländskans skriftsystem	22

3.1.4	Groningskans skriftsystem	22
3.1.5	Standaard Schriefwieze	23
3.2	Allmänna lingvistiska parametrar	23
3.2.1	Maximal representation i de olika skriftsystemen	23
3.2.1.1	Konsonanter	24
3.2.1.2	Vokaler	31
3.2.1.3	Sammanfattning	44
3.2.2	Ortografiskt djup	45
3.3	Specifika lingvistiska parametrar för lågsaxiskan	47
3.3.1	Apokope av <i>e</i> i de norra dialekterna och dess fortbestånd i de södra dialekterna	47
3.3.2	Utvecklingen av vissa fornsaxiska fonem	49
3.4	Sociologiska/Sociolingvistiska parametrar	52
3.4.1	Målgrupp och användningsändamål	52
3.4.2	Identitetsfrågan och grafeminventariet	54
3.4.3	Inläring och överförande av läs- och skrivkunnighet	56
4	Sammanfattning och reflexion	59
4.1	Utmaningar	59
4.2	Tidigare forskning om lågsaxiska skriftsystem	60
4.3	Skriftsystemens egenskaper	61
4.3.1	Oproblematiska egenskaper	61
4.3.2	Möjligen problematiska egenskaper	63
4.4	Skillnader på den fonologiska nivån	67
4.5	Avslutande tankar	70
	Litteratur	73
A	Skriftsystemens grafemuppsättningar samt grafem-fonem-korrespondenser	79
A.1	SASS-skriftsystemet	80
A.2	Skriftsystemet för Mecklenburg-Vorpommern	82
A.3	Skriftsystemet för Münsterland	84
A.4	Standaard Schriefwieze för Twente	86
A.5	Skriftsystemet för Groningen	88
B	Exempeltexter på de olika skriftsystemen	91
B.1	SASS	91
B.2	Skriftsystemet för Mecklenburg-Vorpommern	92
B.3	Skriftsystemet för Münsterland	92

B.4	Standaard Schriefwieze för Twente	93
B.5	Skriftsystemet för Groningen	93

Tabeller

1.1	Diftongeringen i tyskan och nederländskan	5
3.1	Klusilernas representation i de olika skriftsystemen	27
3.2	Frikativornas representation i de olika skriftsystemen	30
3.3	Sonoranternas representation i de olika skriftsystemen	31
3.4	Långvokalernas representation i de olika skriftsystemen	34
3.5	$\bar{e}_2$ i Mecklenburg-Vorpommern, Groningen och Ravensberg	37
3.6	Representationen av reflexerna till fornsaxiskans korta vokaler i slutet i de olika skriftsystemen	39
3.7	Representationen av reflexerna till fornsaxiskans korta vokaler i öppen stavelse i de olika skriftsystemen	41
3.8	Representationen av reflexerna till protogermanskans <i>i, ě</i> samt de primära och sekundära omljuden av <i>a</i> i dialekterna i Münsterland, Ravensberg och Väst-Münsterland	42
3.9	Representationen av reflexerna till protogermanskans diftonger som sluter på <i>w</i>	44
3.10	Representationen av reflexerna till fornsaxiskans korta <i>e</i> och <i>o</i> i öppen stavelse samt de medelsaxiska långa $\bar{e}$ och $\bar{o}$ -ljuden	52
4.1	Skriftsystemens teckenuppsättningar	61
4.2	Oproblematiske grafem	62
A.1	SASS-skriftsystemets teckenuppsättning	81
A.2	Teckenuppsättningen i skriftsystemet för Mecklenburg-Vorpommern	83
A.3	Teckenuppsättningen i skriftsystemet för Münsterland	85
A.4	Teckenuppsättningen i <i>Standaard Schriefwieze</i> för Twente	87
A.5	Teckenuppsättningen i skriftsystemet för Groningen	89

Förkortningsförteckning

COMP	komparativ
PL	pluralis
PRS	presens
SG	singularis
fs.	fornsaxiska
mls.	medellågsaxiska
pgerm.	protogermanska
subst.	substantiv
ty.	tyska

Kapitel 1

Inledning

Uppfattningen om samhörighet av ett språk med en viss ortografi torde vara vitt utbredd bland talare av standardiserade majoritetsspråk, till och med i den utsträckning att ortografin jämförelsevis jämställs med språket själv. (Feiereisen, 2018, s. 309) Lågsaxiskans fall avviker från detta på det sättet att det i nuläget inte finns något gemensamt överregionalt skriftsystem, trots att språket är erkänt både i Tyskland och i Nederländerna och trots att en överregional språkbaserad vi-känsla kan konstateras. (Kellner, 2002, s. 287) Om språket används i skrift sker detta följaktligen i enlighet med olika regionala mer eller mindre väletablerade skriftliga traditioner eller personliga skrivsätt.

Denna avhandlings tema är granskningen av ett antal sådana regionala skriftsystem samt deras jämförelse ur olika perspektiv. Undersökningen omfattar allmänna lingvistiska aspekter, specifika språkliga egenskaper hos lågsaxiskan samt sociolingvistiska aspekter. Sådana drag som användbarhet, ortografiskt djup och distans till de dominerande språkens ortografier och andra regionala skriftsystem står i direkt förbindelse med skriftsystemens lärbarhet och acceptabilitet. Förskriftligandet av lågsaxiskan har undersökts i någon mån i Tyskland och i betydligt mindre omfattning också i Nederländerna (Kremer, 2008, s. 42–43), men hittills inte ur perspektivet av gränsöverskridande kommunikation och tillnärmning av skriftsystemen, vilka utgör centrala punkter i detta arbete.

1.1 Vad är lågsaxiska?

Lågsaxiskan utgör kort sagt de moderna västgermanska varieteterna som utvecklades ur fornsaxiskan och som talas i nordöstra Nederländerna, norra Tyskland och södra Danmark. Det är dock svårt att få tag i information om språkets situation och dialekterna i Danmark. Därför inskränker jag mig till att undersöka dialekterna i Nederländerna och Tyskland. Likaså kommer jag inte att behandla plautdietsch, vilket utvecklades i diasporan och

undergår en separat standardiseringsprocess¹. Preciseringen *låg-* tyder inte på någon splittring av fornsaxiskan i lågsaxiskan och någon hypotetisk högsaxiska, utan är en följd av att delstaten Sachsen i östra Tyskland fick sitt namn efter övertagandet av en hertigtitel i slutet av medeltiden (Hoffmann, 2004, s. 5). Den tyska dialekt som talas i denna delstat kallas följaktligen för *Sächsisch* 'sachsiska', även om den inte härstammar från fornsaxiskan och trots att den ligger utanför språkområdet. Användandet av namnet *Saksisch/Sächsisch/Sassisch/sassisk/saxiska* för språket i fråga kan därför i början verka vilseledande, åtminstone för de tyskar som inte talar lågsaxiska.

1.1.1 Namnet

De officiella namnen för språket är *Niederdeutsch* 'lågtyska' i Tyskland och *Nedersaksisch* 'lågsaxiska' i Nederländerna. Dessutom använder språkets talare själv talrika namn därtill, bl.a. *Platt/Plat*, *Sassisch/Saksies/sassisk*, *Platt-düütsch/Platdüütsk* samt namnen för de regionala dialekterna, t.ex. *Tweants*, *Oostfreeske Taal* och *Mönsterlänner Plat*. På engelska är både *Low Saxon* och *Low German* i bruk, medan *Low Saxon* är det primära namnet som används i *UNESCO Atlas of the World's Languages in Danger* (Moseley, 2010), och jämväl på finska används *alasaksi* och *alasaksa*. I någon mån är alla dessa namn problematiska om man önskar hänvisa till språket som helhet.

Namnet **Niederdeutsch/Nederduits/Low German/lågtyska** är inte entydigt därför att det kan omfatta också nederländskan och för att det ännu på 1800-talet användes av nederländarna själva för att beteckna deras språk (Niebaum, 2008a, s. 430). Förutom detta har jag upplevt att framför allt talare på den nederländska sidan men också många på den tyska sidan ogillar att språket kallas för "tyska". För övrigt är namnet *Niederdeutsch* 'lågtyska' troligen ursprungligen en exonym som (hög-)tysktalande skribenter använde (Lasch, 1914/1974, s. 6).

Platt/Plat är inte heller någon otvetydig beteckning eftersom det finns flera västgermanska dialekter som inte härstammar från fornsaxiskan men likaledes kallas för *Platt/Plat*. Detta är nämligen ett vardagsspråkligt ord för 'dialekt' i både norra och västra Tyskland² samt Nederländerna³. Versionen

¹<http://www.plautdietsch-freunde.de/546-000-wed-opp-hoch-en-plautdietsch.html> aktuell per 05.05.2019

²<http://www.atlas-alltagssprache.de/runde-1/f20/> aktuell per 05.05.2019

³<http://www.etymologiebank.nl/trefwoord/plat1> aktuell per 05.05.2019

Plattdüütsk/Platdüütsk/Platduuts verkar inte användas alls för det egna språket på den nederländska sidan och är därför heller inte lämplig som namn för språket som helhet.

Även namnet **Nedersaksisch/Niedersächsisch/neder-/lågsaxiska/Low Sax-on** är i någon mån problematiskt, bl.a. därför att det i några språk kan blir missförstått som hänvisande till delstaten Niedersachsen/Neddersassen. Dessutom används namnet ibland endast för de västra dialekterna utslutande de östra dialekterna i Mecklenburg-Vorpommern och Brandenburg, t.ex. i (den troligen lite felaktiga) översikten i svenskspråkiga Wikipedia^{4 5}. Detta verkar ändå inte vara praxis inom vetenskapen. På svenska kan *lågsaxiska* i alla fall inte missförstås som hänvisande till delstaten Niedersachsen.

Namnet **Sassesch/Saksisch/Sächsisch/Saksies/sassisk/saxiska** användes redan under fornsaxisk tid, det första belägget finns vid Klaudios Ptolemaios på 300-talet (Krogh, 1996, s. 92), och det var fortfarande den vanliga endonymen under hansatiden. (Lasch, 1914/1974, s. 5–6) Under senaste år har detta namn återupplivats som självbeteckning t.ex. i sociala medier.⁶ Detta namn kan trots allt missförstås åtminstone i Tyskland och det är inte heller etablerat inom vetenskapen.

I detta arbete kommer jag att använda namnet *lågsaxiska*, därför att detta motsvarar det neutralare och exaktare av de två officiella namnen. Som tillägg till detta använder jag för korthetens skull ordet *lågsaxare* i betydelsen "person som talar lågsaxiska som modersmål eller flytande andraspråk". Det implicerar inte att jag utgår från existensen av en enhetlig lågsaxisk etnisk identitet.

1.1.2 Språkliga egenskaper

Därför att det inte finns något lågsaxiskt standardspråk ska jag kartlägga på ett ungefär hur lågsaxiskan skiljer sig från de andra västgermanska språken, i synnerhet från tyskan och nederländskan.

Det markantaste draget som understryker skillnaden till tyskan är utelivandet av den högtyska ljudskridningen, då t.ex. plosiverna /p/, /t/ och

⁴https://sv.wikipedia.org/w/index.php?title=L%C3%A5gtyska_spr%C3%A5k&oldid=40463903 aktuell per 05.05.2019

⁵Indelningen i den västra och den östra gruppen baserar sig på bara några enskilda isoglosser, såsom verbens pluralbildning på *-n* i presens i Mecklenburg samt faktumet att språket spred sig dit först efter den fornsaxiska tiden. Detta gäller dock likaså för dialekterna i Schleswig och Ostfriesland, vilka ändå räknas till den västliga dialektgruppen.

⁶Michele Palmiotta; doktorand vid fakulteten för främmande språk och litteratur, Bari universitet (*Università degli Studi di Bari Aldo Moro*). 2018. Personlig kommunikation.

/k/ övergick till /pf~f/, /ts~s/ och /kχ~ç~x/. Den norra gränsen för ljudskridningen kallas för Benrathlinjen. Tidigare låg gränsen längre söderut än idag, men mellan åren 1350 och 1450 bytte de södra elböstfaliska regionerna språket till tyska och Harz-Elbe-Saale regionen följde efter mellan åren 1400 och 1600 (Peters, 2000, s. 1417).

Dessutom finns det flera ytterligare drag som redan de skriftliga källorna från den fornsaxiska tiden vittnar om:

- Försvinnandet av nasal före *f*, *s*, och *þ* (i saxiskan, engelskan och frisiskan), jmf. tyska *sanft* 'mild', *Gans* 'gås', *Jugend* 'ungdom' vs lågsaxiska *sacht*, *Gaus*, *Jöögt*.⁷ Senare har tyska och nederländska lånord ersatt några av de autoktona formerna utan nasal, t.ex. *ander* 'annan' (jmf. fornsaxisk *othar*) (Krogh, 1996, s. 224–233).
- På tyska uppträder ljudskridningen *ft* > *ht* enbart i de medelfrankiska dialekterna och på nederländska visar sig ljudförändringen inte i större omfattning förrän under medeltiden. Däremot finns det fornsaxiska belägg redan från 800-talet och under medeltiden hade utvecklingen spridit sig över hela språkområdet, dock inte i alla lexem. Därför antar Krogh att utvecklingen utgick från saxiskan (Krogh, 1996, s. 263–268).
- Ett framstående flexiviskt drag, som fornsaxiskan hade gemensamt med fornengelskan och fornfrisiskan, är den så kallade enhetspluralis på **þ* (Krogh, 1996, s. 331–332).

Senare utvecklingar

Genom vokalernas ljudskridning under senmedeltiden och den tidigmoderna perioden avlägsnade sig tyskan och nederländskan ytterligare från lågsaxiskan. De gamla monoftongerna /i:/ och /y:/ diftongerades och föll samman med de gamla diftongerna ⁸, i tyskan (åtminstone i standardspråket) gäller detsamma också /u:/⁹. I nederländskan hade den germanska /u:/ redan fallit samman med /y:/¹⁰. Däremot förblev dessa fonem distinkta i lågsaxiskan:

⁷Exempelorden i enlighet med Kahl (2009, s. 88, 124, 191).

⁸http://neon.niederlandistik.fu-berlin.de/nl/nedling/taalgeschiedenis/diftongering_en_hollandse_expansie/ aktuell per 05.05.2019

⁹<http://www.philhist.uni-augsburg.de/lehrstuehle/germanistik/sprachwissenschaft/medien/lehre/sprachgeschichte/Diphthongierung.pdf> aktuell per 14.05.2018

¹⁰http://neon.niederlandistik.fu-berlin.de/nl/nedling/taalgeschiedenis/kenmerken_van_het_oudnederlands/ aktuell per 14.05.2018

¹¹Exempelordens uttalssätt är en ungefärligt generaliserad form av nordvästlåsaxiska.

tyska	nederländska	norra lågsaxiska ¹¹
mein /mɛɪn/ leiten /lɛɪtən/	mijn /mɛɪn/ leiden /lɛɪdən/	/mi:n/ 'min' /lɛɪdɪ/ 'leda'
läuten /lɔɪtən/ Bäume /bɔɪmə/	luiden /lœɪdən/ (inget omljud)	/ly:dɪ/ 'ringa' /bœɪm/ 'träd-PL'
Haus /haʊs/ Baum /baʊm/	huis /hœɪs/ boom /bo:m/	/hu:s/ 'hus' /bɔɪm/ 'träd'

TABELL 1.1: Diftongeringen i tyskan och nederländskan

Naturligtvis finns det övergångszoner där det inte är lätt eller möjligt att dra tydliga gränser mellan lågsaxiska och tyska, nederländska eller frisiska. Sådana regioner ligger t.ex. i Rhenlandet. (Schröder, 2004, s. 37–38) Därutöver visar sig diftongeringen också i några södra lågsaxiska dialekter, men dess natur skiljer sig från den tyska och den nederländska, jmf ravensbergiska *muin*, *luün*, *hius*. (Bordasch, 2015)

1.1.3 Historisk bakgrund

1.1.3.1 Forn saxiskan

Weserrunorna från 400-talet, vilkas autenticitet idag är bevisad, utgör det äldste belägget av fornsaxiskan eller rättare uttryckt den äldre fornsaxiskan. De övriga texterna daterar från tidsperioden slutet av 700-talet till 1100-talet. (Krogh, 1996, s. 112–137) Det faktum att frankerna under 700-talet tvingade saxarna till underkastelse och tvångsinförde kristendomen har en obestridlig betydelse för existensen av källmaterial och vilken typ av källmaterial som finns att tillgå vad gäller fornsaxiskan. Nästan alla prosabelägg från denna tid är kristna texter. Ett särskiljande drag av texterna från denna period är emellertid att författarna inte i alla fall kunde eller åtminstone inte använde språket på modersspråklig nivå. (Stellmacher, 1990, s. 20–21) Ett tydligt exempel på detta är det saxiska doplöftet, som egentligen delvis består av en saxoniserad form av fornengelskan. (Krogh, 1996, s. 119)

1.1.3.2 Medellågsaxiskan

Efter ett ungefär 150 år varande avbrott i textproduktionen börjar den medellågsaxiska perioden. Benämningen *medellågsaxiska* syftar på språket under tidsperioden 1200- till 1600-talet. (Peters, 1973, s. 67) Under denna tidsperiod fungerade lågsaxiskan som Hansaförbundets lingua franca, vilket var anledningen till att språken i östersjöområdet påverkades så mycket, i synnerhet de nordiska språken, som inte endast lånade lexem utan även ordbildningselement och syntaktiska strukturer (Peters, 1973, s. 113–115), t.ex. användning av prefix (*avbryta*) i stället för eller som tillägg till efterställning (*bryta av*) (Braunmüller, 1995, s. 47). Inflytandet begränsade sig dock inte till nära

besläktade språk, utan det finns talrika medellågsaxiska lånord till och med i estniskan, t.ex. inom handel, hantverk och sjöfart som *pantima* 'pantsätta', *röövima* 'röva', *haamer* 'hammare', *pookpender* 'bokbindare', *uurmaaker* 'urmakare', *krootmast* 'stormast', *tüürman* 'styrman' och *faarvaater* 'farled'. (Eesti Keele Instituut, 2016) Det medellågsaxiska skriftspråket var inte ett standardiserat språk i modern betydelse och fastän Lybecks kanslispråk fungerade som förebild, finns det tydliga regionala särdrag t.ex. i källorna från Västfalen. (Stellmacher, 1990, s. 41–44)

Under den senare medeltiden spred sig språket österut och norrut till nuvarande Mecklenburg-Vorpommern och Brandenburg samt vidare till Baltikum, i sammanband med koloniseringen av dessa områden. Däremot började nederländskan och tyskan redan under 1300- och 1400-talet tränga undan lågsaxiskan söderifrån. Före denna tid talades lågsaxiskan även i städer som Eisleben, Wittenberg, Merseburg och Halle. (Peters, 1973, s. 67–69) Språkens spridning längre norrut på lågsaxiskans bekostnad under de följande århundradena främjades av förändringarna i Nord- och Centraleuropas politiska struktur och handelsförbindelser, till följd av vilka Hansaförbundet miste sitt inflytande. (Sodmann, 1973, s. 125–126)

Slutet av den medellågsaxiska perioden sammanfaller ungefär med undergången av lågsaxiskan som skriftspråk under 1500- och 1600-talet. Under denna tidsperiod övergick kanslierna, skolorna och kyrkan till tyskan som språk för skriftlig kommunikation i öst (Sodmann, 1973, s. 117–125) och likaledes byttes skriftspråket till nederländskan i väst (Niebaum, 2008b, s. 53). Likväl visade sig en avsevärd minskning av antalet böcker som trycktes på lågsaxiska. I övergångsperioden fram till 1800-talet är det inte möjligt att dra en tydlig gräns mellan medellågsaxiskan och nylågsaxiskan, men för enkelhetens skull klassificeras vanligtvis tryckta verk från och med 1650 som nylågsaxiska. (Sodmann, 1973, s. 121–122) Det förenande skriftspråket försvann alltså i samband med Hansans undergång så att den moderna språkformen består i ett dialektkontinuum utan gemensamt takspråk. Ändå har vetenskapen om språkets roll under hansatiden än idag betydelse för språkgemenskapen, eftersom det i alla fall delvis är på detta som uppfattningen av lågsaxiskan som ett självständigt språk och inte endast en grupp av tyska och nederländska dialekter baserar sig. (Kellner, 2002, s. 287)

1.1.4 Den nuvarande situationen

Idag har lågsaxiskan troligen ungefär 4–5 miljoner talare (Moseley, 2010) och den är erkänd som ett självständigt språk i Tyskland¹² och Nederländerna¹³ (men inte i Danmark) enligt den europeiska stadgan om landsdels- eller minoritetsspråk. Dessutom har den status som officiellt språk i delstaten Schleswig-Holstein¹⁴. Trots detta är språket nästan osynligt i vardagen: Det finns närapå inga skyltar, orienteringstavlor eller vägvisare på lågsaxiska. Språkets användning i de traditionella medierna är begränsad till enstaka korta program och dess undervisning i skolorna med syftet produktiv muntlig och/eller skriftlig språkkompetens är inte obligatorisk. Språket ska tas i beaktande i skolorna och det ges olika förslag på hur man kunde integrera lågsaxiskan i undervisningen, men även om det finns möjlighet att välja lågsaxiskan som frivilligt ämne i vissa skolor, nämns det inte någon rättighet att få undervisning i språket.^{15 16} Emellertid kan man observera en tydlig ökning i användningen i sociala medier. T.ex. vid undersöknings-tidpunkten av Reershemius mellan september 2013 och februari 2014 hade Facebook-gruppen *Plattdeutsch – the language of champions!*¹⁷ endast 313 medlemmar (Reershemius, 2017, s. 38–39), fem år senare har den 7369 medlemmar från både Tyskland och Nederländerna samt diasporan. Likaledes har sidan *Wearldsproake*¹⁸ 7743 följare i olika länder, vilket syns i inläggens kommentarer. Dessutom kommer det fram att tyska lågsaxare delar inlägg från och över nederländska lågsaxare och tvärtom. Som tillägg till språkanvändning i sociala medier har Denge (2012) för sin pro gradu-avhandling undersökt språkattityder och -användning i gränsregioner. Han lyfter fram att över hälften (63,3% av de nederländska och 68,3% av de tyska) av deltagarna

¹²https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/148/declarations?p_auth=ZOorObRg&_coconventions_WAR_coeconventionsportlet_enVigueur=false&_coconventions_WAR_coeconventionsportlet_searchBy=state&_coconventions_WAR_coeconventionsportlet_codePays=GER&_coconventions_WAR_coeconventionsportlet_codeNature=10 aktuell per 05.05.2019

¹³https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/148/declarations?p_auth=ZOorObRg&_coconventions_WAR_coeconventionsportlet_enVigueur=false&_coconventions_WAR_coeconventionsportlet_searchBy=state&_coconventions_WAR_coeconventionsportlet_codePays=NET&_coconventions_WAR_coeconventionsportlet_codeNature=10 aktuell per 05.05.2019

¹⁴http://www.lexsoft.de/cgi-bin/lexsoft/justizportal_nrw.cgi?xid=148815,381 aktuell per 05.05.2019

¹⁵<http://www.ins-bremen.de/de/sprache/bildung/bildungsplaene.html> aktuell per 05.05.2019

¹⁶<https://www.niederdeutschsekretariat.de/evaluation-modellschulen-niederdeutsch/> aktuell per 05.05.2019

¹⁷<https://www.facebook.com/groups/8313036843/> aktuell per 05.05.2019

¹⁸<https://www.facebook.com/Wearldsproake/> aktuell per 05.05.2019

i studien ansåg användningen av lågsaxiska vara ett värdefullt tillägg i den gränsöverskridande kommunikationen i affärsverksamheten. (Denge, 2012, s. 51) Dessutom undertecknade det nederländska inrikesministeriet och de regionala ledarna för provinserna i det lågsaxiska språkområdet i Nederländerna den 10 oktober 2018 ett avtal om lågsaxiskan, där de kommer överens om att samarbeta för bevarandet av lågsaxiskan och framhäver språkets betydelse för handeln med de nordtyska delstaterna.¹⁹ Som tillägg till detta har gränsöverskridande kulturprojekt som *Platt Together* börjat organiseras och Bert Kamping, en av organisatorerna för projektet, planerar en gemensam sångfestival för lågsaxiska musiker från både Nederländerna och Tyskland. (Ruiten, 2019) Följaktligen kan man konstatera att sociala medier möjliggör gränsöverskridande kontakt och ökar vetskapen om talarna på andra sidan gränsen samt att språkets användning i gränsöverskridande interaktion därutöver har ekonomisk potential och stödjer kulturellt samarbete.

1.1.5 Skriftsystem

I stället för ett enhetligt standardspråk inklusive en ortografi finns det för flera dialektgrupper icke-bindande regionala skriftsystemförslag. Dessa är vanligtvis försök att adaptera de dominerande språkens ortografier för att representera det lokala uttalet. Graden av närheten till dessa ortografier bestämmer dock hur exakt representationen av dialekternas foneminventarium blir. Om man t.ex. tillåter endast sådana grafem som används i tyskans ortografi för att representera standardtyskans fonem, saknar skriftsystemet följaktligen entydiga grafem motsvarigheter för alla fonem som inte uppträder i tyskan. Därutöver har graden av närhet inflytande på de lokala skriftsystemens lämplighet för överregional och i synnerhet gränsöverskridande skriftlig kommunikation. I ännu större omfattning påverkar den ortografiska uppsplittringen den möjliga spridningsradien för material publicerat på eller över lågsaxiska, t.ex. skönlitteratur, läromaterial, ordböcker eller (hypotetiska) officiella dokument och formulär.

I Nederländerna har man utvecklat några inofficiella gemensamma skriftsystem för alla lågsaxiska dialekter i Nederländerna, t.ex. ANS (*Algemene Nedersaksiese Schriefwieze*) eller SONT-spellingen (SONT = *Streektaal-Organisatie*

¹⁹<https://www.rijksoverheid.nl/binaries/rijksoverheid/documenten/convenanten/2018/10/10/convenant-nedersaksisch/Convenant+Nedersaksisch.pdf>
aktuell per 06.05.2019

in het Nedersaksisch Taalgebied)²⁰ som båda baserar sig på den nederländska ortografin och inte har ersatt de regionala skriftsystemen. På tyska sidan finns det inte något motsvarande. Även om det skriftsystem, som Johannes Saß hade skapat, gavs status av naziregimen som officiell ortografi för alla lågsaxiska dialekter i Tyskland (Saß, 1935), behöll det inte sin status efter andra världskriget och idag används det endast för vissa av de nordvästra dialekterna. Samtidigt döljs skriftsystemets bakgrund som naziregimens diktat²¹.

1.2 Forskningsbakgrund

För det första har skrivandet på lågsaxiska undersökts i både Nederländerna och Tyskland, fastän forskningsobjektet vanligtvis har inskränkt sig till dialekterna inom de egna landsgränserna. Dessutom har fokuset oftast legat på skriftspråket under senmedeltiden och den tidigmoderna perioden, i synnerhet inom den nederländska forskningen. (Kremer, 2008, s. 43–44) I detta arbete ska jag däremot koncentrera mig på det moderna språket ur ett gränsöverskridande perspektiv.

Langhanke behandlar den lågsaxiska litteraturen och perspektiv för dess användning i skolundervisningen. Han anser språkets användning i sociala medier inte utgöra en någon betydande del av språkets totala skriftliga produktion, men källorna han hänvisar till är redan några år gamla och kan därför inte ha tagit hänsyn till de senaste årens utvecklingar. Inte heller anger han vad denna bedömning baserar sig på (Langhanke, 2017, s. 111). Om skriftsystem själv har det skrivits en doktorsavhandling, av Birgit Kellner, som undersökte olika skriftsystem från den tyska sidan angående *förlängnings-h*:ets användning, morfemens grafiska likformighet, betydelsen av etymologin, dialektskillnader, den språkliga föreningens gränser och möjligheter samt några på den tiden nya ortografikoncept (Kellner, 2002). På

---

²⁰<https://onzetaal.nl/nieuws-en-dossiers/taalnieuws/nieuwe-spelling-voor-het-nedersaksisch/> aktuell per 06.05.2019

²¹”Regeln für die plattdeutsche Rechtschreibung - vereinbart im Jahr 1956 in Hamburg auf Veranlassung und unter Mitwirkung der Fehrs-Gilde zwischen Vertretern aus Schleswig-Holstein, Hamburg und Oldenburg und aktualisiert von der Fehrs-Gilde im Jahr 2002.” (Kahl och Thies, 2009, s. 16)

grund av avhandlingens ålder kan hon inte ha diskuterat de senaste årens utvecklingar, såsom spridningen av språkets användning i sociala medier. Exempelvis kommer hon till slutsatsen att de lågsaxiska skriftsystemens främsta funktion är att fungera som notationssystem för dialektlitteraturen (Kellner, 2002, s. 282). Däremot är den litterära produktionen på lågsaxiska liten i jämförelse med andra europeiska minoritetsspråk: Årligen publiceras på den tyska sidan bara omkring 180 böcker, men detta antal omfattar också korta broschyrer²² och möjligen även material skrivet på tyska om lågsaxiska, såsom *Plattdeutsches Buch des Jahres*²³ från år 2017. Emellertid var den årliga publiceringsnivån för böcker på minoritetsspråk med färre talare som galiciska, baskiska, iriska och bretonska 1200, 1100, 80–100 och 60 redan år 2002 (Becat m. fl., 2002, s. 15, 19, 115) jämfört med ungefär 2 355 000²⁴, 660 000, 44 000 respektive 250 000 talare. (Moseley, 2010)

Som tillägg till detta är allmän forskning om språkstandardisering och ortografiprinciper av hög relevans. Venezky (2004) behandlar egenskaperna för en optimal ortografi ur synvinkeln av redan existerande ortografier och han går in på t.ex. vilka anknytningspunkter egenskaperna kunde erbjuda för ortografireformer. Han redogör för hur avvikelser från en-entydiga fonem-grafem-korrespondenser kan uppstå och i vilken mån de är problematiska eller oproblematiska. Eftersom Venezkys analys baserar sig närmast på etablerade litteratur- och undervisningsspråk som engelska, tyska eller kinesiska kan den dock inte i alla fall direkt användas för minoritetsspråk. Flera av aspekterna han hänvisar till är trots allt relevanta för detta arbete.

I Schmalz m. fl. (2015) står ortografiskt djup i fokus. Hon framlägger att detta faktiskt består av två särskilda koncept: komplexitet och oförutsägbarhet. Dessa påverkar inlärningsprocessen på olika sätt: T.ex. visar språkövergripande jämförelser genomgående att engelskspråkiga barn släpar efter franskspråkiga barn i läsinlärningen. Utgående från dessa observationer antar Schmalz att oförutsägbarhet i ortografien inte bara fördröjer inlärningsprocessen, såsom komplexitet, utan att den dessutom minskar läsprecisionen även efter att alla (komplexa) regler har internaliserats. (Schmalz m. fl., 2015, s. 1626)

Mot bakgrunden av bibelöversättning beskriver Smalley (1959) däremot ett praktiskt sätt att närma sig ortografiutveckling för språk utan etablerat

²²<https://www.abendblatt.de/hamburg/article212364783/>

Dat-loeppt-Jubilaem-fuer-plattdeutsche-Buchmesse.html aktuell per 27.04.2019

²³<http://archiv.plattnet.de/data/2017-10-28--21-09-50/> aktuell per 27.04.2019

²⁴<https://www.ethnologue.com/18/language/glg/> aktuell per 27.04.2019

skriftspråk som tar hänsyn till språkgemenskapens kultur och bestående skrivtraditioner t.ex. i grannspråken. I artikeln föreslår han 5 principer som skulle leda utarbetningen av ortografier: maximal motivation, maximal representation, maximal lätthet av inläring, maximal transfer och maximal lätthet av reproduktion.

Liksom Smalley behandlar även Donaldson (2015) ortografiutvecklingen för språk utan standardiserat skriftspråk, men han lägger fokus på den sociala kontexten för utvecklingen av ortografier och skiljer mellan normativa och normaliserade ortografier. I likhet med Venezky (2004, s. 139, 157) kritiserar han generaliseringen att fonemiska ortografier alltid vore den optimala lösningen och konstaterar att olika ortografiska djup har olika fördelar för olika grupper läsare, t.ex. beroende på deras erfarenhet. Förutom detta påstår Donaldson att fonemiska ortografier kan representera endast en enkel dialekt. (2015, s. 3, 7) Frågan blir därmed vem som är målgruppen och vad som är användningsändamålet.

Unseth (2014) redogör för en multidialektal ortografimodell vars syfte är att ge talarna av varje dialekt möjligheten att läsa och uttala litteratur genom systematisk användning av den egna dialektens fonem-grafem-korrespondenser. (2014, s. 9) En sådan lösning är dock tillräcklig endast om de involverade språkvarianterna är ömsesidigt förståeliga. Annars skulle en på detta sätt uppbyggd ortografi ha uteslutande symbolisk funktion utan praktisk nytta. Ett multidialektalt tillvägagångssätt är lämpligt i synnerhet om skillnaderna mellan dialekterna rör huvudsakligen fonologin, medan dialekterna är tillräckligt likadana på den lexikaliska och den morfologiska nivån. (2014, s. 16) Även om Unseth inte nämner några studier om läsinläring som kunde stödja hans rekommendationer och han inte heller tar ställning till hur hans system skulle påverka skrivinläringen kunde det löna sig att åtminstone ta hans inrådan i betraktande. I lågsaxiskans fall verkar det nämligen inte finnas någon strävan att använda någon av de existerande dialekterna eller en konstgjord dialektblandning som standardspråk, varför den multidialektala modellen sannolikt är den enda möjligheten.

Det är i stort sätt dessa artiklar teoribakgrunden bygger på och jag kommer att hänvisa till dem på ett mer detaljerat sätt senare i mitt arbete.

Som material kommer jag att använda fem lokala skriftsystem och de tillhörande dialekternas foneminventarier samt exempelord, i vilka fonemen

dyker upp. Dessa exempelord kommer att vara kognater för att synliggöra likheter och olikheter i fonemmotstyckens grafemkorrespondenser.

Det första syftet med avhandlingen är att åskådliggöra skillnader och likheter mellan skriftsystemen gällande både den konkreta ortografiska formen och de underliggande principerna. Utgående från detta ska jag försöka dra slutsatser beträffande vilka egenskaper som lämpar sig för gränsöverskridande kontakt och därmed för ett potentiellt överregionalt och gränsöverskridande skriftsystem.

Kapitel 2

Teoretisk bakgrund och metodologi

2.1 Teoretisk bakgrund

Som teoretisk bakgrund använder jag parametrar för en optimal ortografi, vilka jag tillämpar på minoritetsspråkens behov och framför allt lågsaxiskans situation. I lågsaxiskans fall bör man t.ex. ta hänsyn till att det inte finns något standardspråk, att språkområdet omfattar flera stater och att internet och i synnerhet de sociala medierna förenklar gränsöverskridande kontakt, vilket medför nya behov angående skriftlig kommunikation. Egenskaperna, som optimala ortografier skulle ha, kan grovt delas in i två kategorier: rent lingvistiska parametrar och sociala/sociolingvistiska parametrar. Beskrivningen börjar med de lingvistiska parametrarna och framskrider på följande sätt:

- Allmänna lingvistiska parametrar
  - Maximal representation och fonemens funktionella belastning (en. *functional load*)
  - Ortografiskt djup
- Specifika lingvistiska parametrar för lågsaxiskan
  - Apokope av *e* i de norra dialekterna och dess fortbestånd i de södra dialekterna
  - Utvecklingen av vissa fornsaxiska fonem
- Sociologiska/sociolingvistiska parametrar
  - Målgrupp och användningsändamål
  - Identitetsfrågan och grafeminventariet
  - Inläring och överförande av läs- och skrivkunnighet

Till att börja med vill jag nämna och definiera några termer:

- **Ortografi:** En ortografi är ett officiellt sätt att skriva ett visst språk, och användningen av ortografin är obligatorisk i formella situationer, t.ex. finskans eller tyskans ortografi.
- **Skriftsystem:** Ett skriftsystem är ett systematiserat sätt att skriva ett visst språk, men det har inte nödvändigtvis någon officiell ställning, t.ex. *SASS*-skriftsystemet eller *ANS*-skriftsystemet. *Skriftsystem* är inte liktydigt med *standardspråk*, och inte heller förutsätter ett skriftsystem något standardspråk.
- **Skrivsätt:** Ett skrivsätt är ett personligt men inte nödvändigtvis systematiskt eller grundligt genomtänkt sätt att skriva ett visst språk. I lågsaxiskans fall kan man t.ex. tala om skrivsätt som baserar sig på majoritetsspråkens ortografier.
- **Grafem:** Ett grafem är en bokstav eller bokstavskedja som representerar ett språkljud som kan vara ett fonem eller en allofon. Jag väljer denna definition över t.ex. definitionen som den minsta betydelseskiljande skriftliga enheten eftersom en central punkt för betraktelsen i detta arbete är skriftsystemens relation till de respektive dialekternas foneminventarier.
- **Allograf** i detta sammanhang betyder därmed en alternativ bokstav eller bokstavskedja som representerar samma fonem eller allofon.

2.1.1 Allmänna lingvistiska parametrar

2.1.1.1 Maximal representation och fonemens funktionella belastning

Maximal representation betyder att alla distinkta fonem i målspråket representeras i dess skriftsystem. På grund av att det inte finns något standardspråk är det i lågsaxiskans fall vanligtvis en viss dialekt eller dialektgrupp som representeras. Det sista fallet handlar i allmänhet om *multidialektala ortografier/skriftsystem*, där orden skrivs på samma sätt men uttalas utgående från talarnas egna dialekter (Unseth, 2014, s. 9). Genom användning av historiska former kan då avvikande recenta uttalssätt överbryggas som t.ex. i gbespråken där grafemet <ph> representerar fonemen / ϕ /, /p/ eller / χ^w /, beroende på dialekten. I fall av asymmetriska fonemsystem, där vissa fonem förblivit distinkta i dialekt A men sammanfallit i dialekt B, rekommenderar Unseth att representera det komplexare systemet. Enligt honom garanterar

detta möjligheten att läsa ortografin enligt alla dialekter, då talare av dialekter med mindre komplex fonemsystem bara behöver lära sig att olika grafem kan motsvara samma fonem i deras dialekt. På samma sätt råder han att fortsätta representera vissa segment i skriftsystemet, fastän de inte längre motsvarar något eget segment i vissa dialekter, och att bibehålla grafemdistinktioner även om fonemdistinktionen neutraliserats i enskilda kontexter. (Unseth, 2014, 18–21) Från den multidialektala modellen skiljer sig den unilektala modellen, där en dialekt väljs som standard för alla, och unionsmodellen, där en konstgjord blandning av flera dialekter utgör basen för standardspråket och ortografin. (Unseth, 2014, s. 13–15)

Graden av maximalitet varierar dock mellan skriftsystemen och en fullständigt maximal representation är inte nödvändigtvis önskvärd eller lämplig. Om det framgår av analysen av skriftsystemet att vissa fonemdistinktioner förblir omarkerade borde dessa fonems funktionella belastning granskas. Skulle det visa sig att deras funktionella belastning är låg (en. *low functional load*), dvs. att fonemdistinktionen är marginell och att det inte eller knappast finns några minimalpar, är underspecificeringen förhållandevis oproblematisk. Är deras funktionella belastning däremot hög (en. *high functional load*), dvs. om fonemens sammanfallande i skrift skapar många heterofona homografer, leder detta vanligtvis till avsevärda svårigheter i tillägnandet av läskunnigheten (Smalley, 1959, s. 57).

2.1.1.2 Ortografiskt djup

Ortografiskt djup kan uppdelas i komplexitet och oförutsägbarhet. Detta är essentiellt, därför att ett komplext skriftsystem kan vara fullständigt förutsägbart. Enligt Schmalz m. fl. (2015, s. 1621) är franskans ortografi (340 motsvarighetsförhållanden) betydligt komplexare än engelskans ortografi (226 motsvarighetsförhållanden), men trots det är den franska ortografin mera förutsägbar (89,1 % generaliseringsprecision) än den engelska (54,3 % generaliseringsprecision).

Motsvarigheten mellan ortografin och fonologin är komplex om

- ett ortografiskt element består av flera bokstäver, t.ex. <ch> = /ç~x/.
- motsvarigheten beror på kontexten, t.ex. hur <g> uttalas som [g], [ɣ] eller [ç~x].

Oförutsägbarhet däremot betyder att de ortografiska och fonologiska motsvarigheternas statistiska regelbundenheter leder till felaktigt uttal. Detta beror på uttalssättens antal per bokstavskedja, jfr engelskans *-ough* (Schmalz m. fl., 2015, s. 1617).

Emellertid kritiserar både Donaldson (2015) och Venezky (2004) generaliseringen att fonemiska ortografier alltid vore den optimala lösningen. Venezky (2004, s. 139, 157) konstaterar exempelvis att fastän en starkare fokus på fonologin underlättar läsandet för nybörjare, så hjälper fokus på etymologin och morfologin erfarna läsare. Följaktligen skulle skillnaderna mellan ortografierna vara relevanta endast under de första skolåren. I lågsaxiskans fall måste det ändå tas i beaktande att man inte nödvändigtvis har flera läsår på sig för inläringen. Många, troligen de allra flesta lågsaxare får inte eller har inte fått någon skolundervisning på sitt modersmål alls och måste självständigt lära sig att läsa och skriva språket. Om lågsaxiska undervisas i skolorna idag sker det vanligtvis som främmande språk och t.ex. i Schleswig-Holstein endast två gånger i veckan.¹ Detta kan inte likställas med den gängse undervisningen av modersspråket i skolan, där eleverna inte endast får fler lektionstimmor, utan språket därutöver används som undervisningsspråk i de övriga läroämnena. Inläringen av ett skriftsystem för lågsaxiska borde därmed ske så fort och lätt som möjlig och för detta lämpar sig ett ytligt skriftsystem bättre än ett djupt.

2.1.2 Specifika lingvistiska parametrar för lågsaxiskan

2.1.2.1 Apokope av *e* och dess fortbestånd

I de norra dialekterna har *e* apokoperats i mångstaviga ord, vilket har som följd att vokalen i föregående stavelse visar överlängd, om konsonanten framför är tonande², och utljudsskärpningen uteblir (Prehn, 2012, s. 167). Detta förorsakar minimalpar som [brɛɪf] 'brev' vs [brɛɪv] 'brev-PL', [mɛɔt^h] 'mod' vs [mɛɔɪd] 'mode' och [ris] 'ris' vs [ri:z] 'jätte' (Prehn, 2012, s. 163, 189) Fenomenet borde ge upphov till speciella lösningar i skriftsystemet.

I de södra dialekterna t.ex. i Västfalen och Östfalen har däremot *e* bevarats, jmf *Breew* 'brev' vs. *Brewe* 'brev-PL' i den münsterländska dialekten. (Kahl, 2009, s. 306) Följaktligen finns det inte någon ternär distinktion (Prehn,

¹https://www.schleswig-holstein.de/DE/Fachinhalte/S/schule_und_unterricht/niederdeutsch.html aktuell per 26.04.2019

²Fonetiskt sett handlar det i själva verket om en komplex bunt av egenskaper i stället för en enkel skillnad mellan tonande och otonande. Därför föredrar Prehn (2012, s. 189) att beskriva fenomenet som en distinktion mellan fortis och lenis.

2012, s. 51) och därmed inte något specialbehov för deras skriftsystem. Skriftsystemen för norra dialekter och överregionala skriftsystem borde å andra sidan erbjuda lösningar för fenomenets grafiska representation – möjligen till och med för en grafisk förening av de olika utvecklingarna i de norra och södra dialekterna.

2.1.2.2 Utvecklingen av andra fornsaxiska vokaler

Apokopen av det utljudande *e* är inte den ända tydliga skillnaden mellan de moderna lågsaxiska dialekterna. Förutom detta visar sig olika utvecklingar av vokalerna i betonad stavelse. Kortvokalerna i slutna stavelse är relativt enhetliga, men större divergenser uppträder i fall av både reflexerna till fornsaxiskans kortvokaler i öppna stavelse och fornsaxiskans ursprungliga långvokaler. Flera av dessa fonemdistinktioner är problematiska i synnerhet för skriftsystem i Tyskland, eftersom de inte har någon motsvarighet i det standardtyska fonemsystemet eller den tillhörande ortografen. (Kellner, 2002, s. 131)

Fornsaxiskans långa *e* och *o* -ljud (ty. *Altlängen*) å ena sidan har förblivit distinkta från de öppna stavelsernas korta vokaler (ty. *Tonlängen*) å andra sidan. Det finns talrika minimalpar där dessa fonem uppträder och den funktionella belastningen är följaktligen hög. (Kellner, 2002, s. 131, 133–134) Som tillägg till detta är reflexerna till de fornsaxiska långvokalerna distinkta från varandra i de flesta moderna dialekterna. (Schröder, 2004, s. 57)

Detta innebär betydande problem för både dialektala och överregionala skriftsystem. Möjliga lösningar beror bl.a. på hur mycket lågsaxiskans skriftsystem ska likna de dominerande språkens ortografier: Om skriftsystemet t.ex. endast tillåter grafem som existerar i den tyska ortografen är följden en drastisk underspecificering.

2.1.3 Sociologiska/sociolingvistiska parametrar

2.1.3.1 Målgrupp och användningsändamål

I detta avsnitt diskuteras vilken grupp som ska använda skriftsystemen (t.ex. lågsaxare i en viss region eller utomstående som är intresserade av språket) och på vilket sätt (t.ex. läsandet av regionallitteratur). I undersökningen ingår också en granskning av huruvida de ursprungligen avsedda målgrupperna och användningsändamålen fortfarande motsvarar de nutida behoven.

2.1.3.2 Identitetsfrågan och grafeminventariet

I grafeminventariet och den konkreta användningen av enstaka bokstäver återspeglas identiteten av skriftsystemets upphovsmakare och deras förhållande till andra språkgemenskaper. Ortografiska val kan indelas i fyra kategorier (Kellner, 2002, s. 103):

1. språkförenande (ty. *sprachvereinend*)
2. språkavskiljande (ty. *sprachvereinzeln*)
3. språktillnärmande (ty. *sprachannähernd*)
4. språkspjälkande (ty. *sprachspaltend*)

Analysens syfte är att visa vilka funktioner de olika skriftsystemen har i förhållande till lågsaxiskans kontaktspråk och till de lågsaxiska dialekterna sinsemellan.

2.1.3.3 Inläring och överförande av läs- och skrivkunnighet

Inläringen av djupa ortografier kräver mera tid än inläringen av ytliga ortografier, varför ett ytligt skriftsystem lämpar sig bättre för lågsaxiskan bl.a. på grund av bristen på skolundervisning, jfr Smalley (1959, s. 51–52), och vanligtvis bara lite eller ingen kontakt med språket i skriftlig form i vardagslivet.

Till lättheten eller svårigheten att överföra läs- och skrivkunnigheten till andra språk bidrar ortografiernas och skriftsystemens avstånd. Därför måste man först identifiera vilka språk som är prestigefyllda i språkgemenskapen. Därutöver ska jag granska hur centrala dessa punkter anses vara av skriftsystemens upphovsmakare. I undersökningen av avstånden ska jag här koncentrera mig på ortografiernas och skriftsystemens fonem-grafem-motsvarigheter. Dessutom har skriftsystemens avstånd effekt på den överregionala och gränsoverskridande kommunikationen, därför att ett skrivsätt som avviker från de egna läsvanorna försvårar läsförståelsen.

2.2 Metodologi

Metodologin består i jämförelsen av skriftsystemen i enlighet med parametrarna anförda ovan.

För att undersöka de lingvistiska parametrarna **representationens maximalitet, ortografiskt djup, apokopen och utvecklingen av ytterligare fornsaxiska fonem** kommer jag att granska upphovsmännens och (om tillgängliga) ytterligare beskrivningar av skriftsystemen samt jämföra dem med vetenskapliga beskrivningar av och mina egna kunskaper om dialekterna i frågan.

För att ta reda på vilka **målgrupper** och **användningsändamål** man avsett gällande skriftsystemen och vilka upplysningar om **identitetsfrågan** skriftsystemens egenskaper ger, kommer jag å ena sidan att granska upphovsmännens egna beskrivningar och andra historiska och vetenskapliga källor. Å andra sidan kan det vara möjligt att dra slutsatser utgående från valet av grafem.

Lättheten eller svårigheten gällande **inläring och överförande av läs- och skrivkunnighet** ska bedömas med hjälp av analyserna beträffande representationens maximalitet och ortografiskt djup. Som tillägg till detta erfordras en jämförelse med de ortografiska principerna i språken talarna av lågsaxiska i normalfallet kan förväntas behärska.

Med hjälp av dessa parametrar ska jag analysera vilka egenskaper ett optimalt skriftsystem för lågsaxiska borde ha och hur väl de nuförtiden i bruk varande skriftsystemen motsvarar dessa förutsättningar. Dessutom ska jag lyfta fram vilka egenskaper som lämpar sig mindre väl för överregional eller gränsöverskridande kontakt samt hur det vore möjligt att tillnärma de aktuella skriftsystemen för att förbättra ömsesidig förståelse i skrift. Utgående från detta ska jag fundera på grunddrag hos ett potentiell gemensamt skriftsystem och dess genomförbarhet.

Kapitel 3

Material och analys

3.1 Material

Skriftsystemen jag ska analysera med hjälp av parametrarna framlagda i Kapitel 2 är SASS-skriftsystemet och Mecklenburg-Vorpommerns och Münsterlands skriftsystem på den tyska sidan samt groningskans skriftsystem och *Standaard Schriefwieze* för Twente på den nederländska sidan. Jag valde dessa skriftsystem så att jämförelsen ska omfatta tre skriftsystem för norra dialekter och två skriftsystem för södra dialekter, på båda sidorna av gränsen. Det större antalet skriftsystem för norra dialekter på den tyska sidan återspeglar det faktum att de norra dialekterna i Tyskland är livskraftigare än dialekterna i söder. (Adler m. fl., 2016, s. 11, 15) Alla fem skriftsystemen är i förhållandevis allmänt bruk i sina respektive regioner. Dessutom används fyra av dem i gränsregioner så att jämförelsen kan visa i vilket omfattning de duger till gränsöverskridande skriftlig kommunikation för gränsdialekterna.

3.1.1 SASS-skriftsystemet

SASS-skriftsystemet utvecklades av Johannes Saß och infördes år 1935 av nazi-regimen som officiell ortografi för lågsaxiskan (Saß, 1935, s. 1). Det behöll inte statusen efter andra världskriget, men några nordvästlångsaxiska organisationer och föreningar, varav flera redan från början varit i tät förbindelse med nazi-regimen¹, fortsatte att stödja det också därefter, även om vissa smärre anpassningar har genomförts. Kellner (2002, s. 81) De organisationer som nuförtiden främjar detta skriftsystem hävdar att det är det mest accepterade skriftsystemet för lågsaxiskan.² Det finns en ordbok i tryckformat (Kahl och Thies, 2009) och en utförlig förklaring av reglerna online (Thies, 2015).

¹Exempelvis *Fehrs-Gilde*, jfr Hopster och Wirrer (1994), som än idag svarar för material i SASS-skriftsystemet liksom ordböckerna och grammatikboken: <https://sass-platt.de/impressum.html> aktuell per 26.04.2019

²Jfr <https://sass-platt.de/plattdeutsche-rechtschreibung/> aktuell per 06.05.2019

Det finns således tillräckligt med material. Exempelorden i analysdelen kommer från ordboken av Kahl och Thies (2009).

3.1.2 Mecklenburg-Vorpommerns skriftsystem

Som tillägg till detta skriftsystem ska jag behandla också Mecklenburg-Vorpommerns skriftsystem, fastän det inte används i gränsregionerna. I detta skriftsystem finns många likheter med SASS-skriftsystemet men likväl några beaktansvärda skillnader. Som ursprunglig förebild fungerade verken av författaren Fritz Reuter, vars skrivsätt moderniserades och utvecklades i ordböckerna för Mecklenburg-Vorpommern. (Herrmann-Winter, 2006, s. 24) Författaren till en del av dessa ordböcker har dessutom skrivit en lärobok (Herrmann-Winter, 2006) som jag kommer att använda som huvudkälla för exempelorden för detta skriftsystem.

3.1.3 Münsterländskans skriftsystem

Den münsterländska dialektgruppen hör till dialektgruppen i Västfalen, vilken utgör en av de mest konservativa lågsaxiska dialektgrupperna, och många gamla fonemdistinktioner har bevarats. (Kellner, 2002, s. 261) Därför vore det meningsfullt att undersöka vilka grafiska lösningar som erbjuds för fonemrikedomen. Därutöver finns det flera "nederländska" drag i skriftsystemet, trots att det utvecklades för den tyska sidan av gränsen. Skriftsystemet undervisas på olika kurser i Münsterland och det finns till och med ett korrekturläsningsprogram för datorer.³ Dokumentationen för skriftsystemet är tillräcklig bra: En förklaring av reglerna är tillgänglig online och det finns en ordbok i tryckversion (Kahl, 2009) från vilken de använda exempelorden härstammar.

3.1.4 Groningskans skriftsystem

Skriftsystemet för dialekterna i Groningen började utvecklas på 1950-talet och baserar sig på Ter Laans ordböcker för groningskan, i synnerhet den andra upplagan, som starkt rättar sig efter författaren Simon van Wattum. (Reker, 2012, s. 4) Det används i olika tidskrifter, t.ex. i online-tidskriften *Kreuze*⁴, och

³<http://www.plattdeutsch.net/pages/platt-schreiben.php> aktuell per 06.05.2019

⁴www.kreuzekeuze.nl aktuell per 06.05.2019

vid den *Pervinzioale Grunneger Schriefwedstried* ('provinsiell groningsk skrivtävling')⁵. Därför har det antagligen ett förhållandevis stort inflytande. Dessutom finns det en relativt detaljerad beskrivning av reglerna (Reker, 2012) och en online-ordbok (Reker, 2018) ur vilken jag tog exempelorden.

3.1.5 Standard Schriefwieze

Skriftsystemet skapades av Goaitsen van der Vliet och enligt Wikipedia (2015) är detta det mest allmänna skriftsystemet för twentskan, som är fonologiskt relativt komplex om än inte lika komplex som münsterländskan. Twente är Münsterlands grannregion på andra sidan gränsen. Därför vore det intressant att utforska om det föreslås gemensamma lösningar i skriftsystemet. Det har utgetts (och utges troligen fortfarande) olika tidskrifter och böcker skrivna med detta skriftsystem. Förutom detta är twentskans digitala ordbok skriven på *Standaard Schriefwieze* och det finns en utförlig översikt av reglerna (Vliet, 2008). Exempelorden kommer från den digitala ordboken *Dialexicon*⁶.

3.2 Allmänna lingvistiska parametrar

3.2.1 Maximal representation i de olika skriftsystemen

I dessa avsnitt jämför jag hur maximal de olika dialekternas representation är i sina respektive skriftsystem. Dessutom ska jag ta upp skriftsystemens skillnader vad gäller användningen av grafemen. I synnerhet ska jag koncentrera mig på sådana användningssätt som leder till olika stavningar av kognater trots samma eller likadant uttal. Exempel på detta är SASS <soeken> vs Standard Schriefwieze <zeukn>, som båda uttalas [zœy̥kɨ~zø:kɨ].

Analysen framskrider på det sätt som följer, och också de bifogade tabellerna är uppbyggda därefter. I analysen jämför jag först varje undergrupps representation innan jag går över till följande undergruppen.

- Konsonanter
  - Klusiler
  - Frikativor (och konsonantgrupper som innehåller frikativor)
  - Sonoranter

⁵<https://www.webloug.nl/dou-mit-aan-pervinzioale-schriefwedstried-2018/> aktuell per 06.05.2019

⁶<http://members.home.nl/dialexicon/oph.htm> aktuell per 14.05.2018

- Vokaler
  - Fornsaxiskans långa vokaler
  - Fornsaxiskans korta vokaler i slutet stavelse
  - Fornsaxiskans korta vokaler i öppen stavelse
  - Protogermanskans diftonger som sluter på *w*

Jag inkluderar de rekonstruerade protogermanska formerna i tabellerna, därför att det latinska grundalfabetet inte täcker fornsaxiskans fonemsystem. Följaktligen avslöjar den skriftliga formen inte alla fonemdistinktioner. Detta gäller framför allt de långa $\bar{e}$ - och $\bar{o}$ -ljuden som jag markerat med indexen $\bar{e}_{1-4}$ respektive $\bar{o}_{1-2}$ följande germanistikens tradition, jfr Schröder (2004). Protogermanska och fornsaxiska exempelord hämtade jag från Orel (2003). I enlighet med detta ska jag koncentrera mig på grafem-fonem-korrespondenserna i arvord och gamla lånord medan jag avstår från en ingående analys av förhållandena i nyare lånord. Om något fält i tabellerna är tomt betyder detta att kognaten inte funnits i ordböckerna jag använt.

I flera källor om de moderna lågsaxiska dialekterna används andra fonetiska alfabet än IPA. Schröder (2004) och Stellmacher (1983) begagnar sig troligen av en form av Teuthonista, medan Bloemhoff (2008a) använder ett för mig okänt system som uppenbarligen baserar sig på den nederländska ortografin. Exempelord och -fonem kommer jag att ge i samma form som de angetts i de respektive källorna.

3.2.1.1 Konsonanter

Konsonantinventariet har bevarats på ungefär samma sätt i alla lågsaxiska dialekter, varför det inte uppträder några större interdialektala skillnader. (Teepe, 1973, s. 156) I skriftsystemen finns det inte heller några större brister angående representationen av konsonanterna. Den enda stora problemunkten i de norra dialekterna är utljuddskärpningens uteblivande följande apokopen av *e*. Exempelvis apokoperades *e* i pluralformen *hüse/hüüs* av ordet *huus* 'hus' vilket följaktligen ofta uttalas som [hy::z]⁷.

3.2.1.1.1 Klusiler

När det gäller klusilerna finns det inte några starka interdialektala skillnader i foneminventariet och också de grafiska lösningarna liknar varandra. De

⁷Till följd av inflytande från tyskan, där det inte finns någon liknande fenomen, påträffas emellertid också uttalet [hy:s~hy::s], enligt mitt intryck i synnerhet bland yngre talare.

största olikheterna beror på en strävan att efterlikna de närliggande majoritetsspråkens ortografier. I Mecklenburg-Vorpommerns (härefter 'MV') skriftsystem, liksom i SASS-skriftsystemet, syns denna strävan och i vissa fall förorsakar de grafiska likheterna till tyskans ortografi en inkonsekvent representation av lågsaxiskans ljudliga egenskaper. T.ex. representeras fonemet /d/ i slutet av stavelsen i SASS- och MV-skriftsystemen som <t> om det uppträder <t> i tyskans kognater och som <d> om det uppträder <d> i tyskans kognater, jfr SASS *goot*, MV *gaut* och ty. *gut* 'god' vs SASS *Rad*, MV *Rad* och ty. *Rad* 'hjul'. Trots de avvikande skrivsätten är de frågan om fonemet /d/ i båda lågsaxiska ord, vilket syns bl.a. i flekterade former som *gode* 'goda' och twentskans form *good*. En annan framträdande skillnad gäller representationen av fonemet /g/ i MV-skriftsystemet. Fonemets realisering är beroende av både dialekten och av positionen inom ordet. I Tysklands norra dialekter uttalas det vanligtvis som [g] i början av en stavelse, som [g] eller [ɣ] i intervokalisk position och som [x] eller [ç] i slutet av en stavelse. I MV-skriftsystemet skriver man <g> i början av ett ord och mellan vokaler (*liggen* 'ligga'), men <ch> i slutet av en stavelse (*licht* '(hen/det) ligger'). (Herrmann-Winter, 2006, s. 172) Differenser uppträder likaledes i representationen av motstycken till fornsaxiskans /b/-fonem i intervokalisk position. I både SASS, *Standaard Schriefwieze* och groningskans skriftsystem är <v> i bruk, men i MV-skriftsystemet används däremot <b> och <w> och i Münsterlands skriftsystem endast <w>. Intervokaliska tenuis-konsonanter har leniserats i både de nordvästra och de nordöstra dialekterna (Schröder, 2004, s. 49–50) och även åtminstone i norra Groningen (Reker, 2008, s. 162), men detta markeras enbart i MV-skriftsystemet, jfr *Wäder* 'vatten', och delvis i Groningens skriftsystem, t.ex. *neddel* bland *nettel* 'nässla'. Genom sammandragning av ord, t.ex. *Büx* 'byxor' < **buckhose*⁸, uppstod konsonantklustret /ks/ vilket återges med olika grafem beroende av skriftsystemet: <x> enligt SASS, <x> eller <cks> i MV-skriftsystemet och <ks> i de övriga. En ytterligare skillnad framträder vid reflexen till pgerm. *kw som representeras med <qu> i SASS och MV-skriftsystemen och med <kw> i skriftsystemen för Münsterland, Twente och Groningen.

Prehn (2012, s. 160–161) redovisar för att norra lågsaxiskans kortvokaler (eller enligt henne slappa vokaler) uppträder endast i slutet av stavelse och att de därmed kräver att den efterföljande konsonanten i flerstaviga ord är ambisyllabisk, såvida det annars skulle resultera i en kortvokal i öppen stavelse.

⁸<https://www.dwds.de/wb/B%C3%BCx> aktuell per 06.05.2019

Hon påstår dessutom att långvokaler (eller enligt henne spända vokaler) inte tillåter en följande tautosyllabisk eller ambisyllabisk konsonant. Detta kan tänkas gälla på samma eller liknande sätt även för de övriga lågsaxiska dialekterna och spelar en icke oväsentlig roll för det avvikande markerings sättet för vokaler och konsonanter beroende av stavelsestruktur.

Eftersom vokallängden vanligtvis markeras endast i slutet stavelse⁹ används allografer bestående av dubbelbokstäver för konsonanter i intervokallisk position efter kortvokaler för att optisk sluta stavelsen och representera konsonanternas ambisyllabicitet.¹⁰ Detta gäller också för frikativor (tabell 3.2) och sonoranter (tabell 3.3). Ett undantag från detta är intervokaliskt /k/ efter kortvokal i skriftsystemen från den tyska sidan, där det används <ck> i stället för <kk>, som på andra sidan gränsen. I det münsterländska skriftsystemet leder detta till större optisk stamvariation än för lexem vars stam slutar på andra konsonanter, t.ex. *backen* 'baka-INF' – *bakt* 'baka-PRS.PL' vs *fallen* 'falla-INF' – *falt* 'falla-PRS.PL'.

	proto-germanska	fornsaxiska	nordväst-lågsaxiska	nordöst-lågsaxiska	västfaliska	twentska	groningska
p	* <i>upenaz</i> * <i>ap(u)laz</i> * <i>uppa</i>	<i>opan</i> <i>appul</i> <i>ūp, upp</i>	<i>Peerd</i> <i>apen</i> <i>Appel</i> <i>op, up</i>	<i>Pierd</i> <i>âpen</i> <i>Äppel</i> <i>up</i>	<i>Piärd</i> <i>uopen</i> <i>Appel</i> <i>up</i>	<i>peerd</i> <i>oopn</i> ¹¹ <i>appel</i> <i>op</i>	<i>peerd</i> <i>open</i> <i>appel</i> <i>op</i>
b	* <i>bakiz</i> * <i>berzaz</i> * <i>zēbanan</i> * <i>xabēnan</i>	<i>beki</i> <i>berg</i> <i>geban</i> <i>hebbian</i>	<i>Beek</i> <i>Barg</i> <i>geven</i> <i>hebben</i>	<i>Bäk</i> <i>Barch</i> <i>gäben,</i> <i>gäwen</i> <i>hebben</i>	<i>Biäk</i> <i>Biärg</i> <i>giēwen</i> <i>häbben</i>	<i>bekke</i> <i>bearg</i> <i>geavn</i> <i>hebn</i>	<i>baarg(e)</i> <i>geven</i> <i>hebben</i>
t	* <i>watar</i> * <i>natilōn</i> * <i>xwat</i>	<i>watar</i> <i>hwat</i>	<i>trecken</i> <i>Water</i> <i>Nettel</i> <i>wat</i>	<i>trecken</i> <i>Wâder</i> <i>Nettel</i> <i>wat</i>	<i>trecken</i> <i>Water</i> <i>Niēdel</i> <i>wat</i>	<i>trekn</i> <i>water</i> <i>nettel</i> <i>wat</i>	<i>trekken</i> <i>woater</i> <i>nettel</i> <i>wat</i>
d	* <i>đōnan</i> * <i>fadēr</i> < * <i>medjōn</i> * <i>braudān</i>	<i>dōan</i> <i>fadar</i> < <i>middia</i> <i>brōd</i>	<i>doon</i> <i>Vader</i> <i>midden</i> <i>Broot</i>	<i>daun, don</i> <i>Vadder</i> <i>midden</i> <i>Brot</i>	<i>doon</i> <i>Vader</i> <i>midden</i> <i>Braud</i>	<i>doon</i> <i>vader</i> <i>midn</i> <i>brood</i>	<i>doun</i> <i>voader</i> <i>midden</i> <i>brood</i>

⁹Jfr underavsnittet 3.2.1.2.1 om fornsaxiskans långvokaler nedan.

¹⁰En annan möjlig tolkning är att det t.ex. i ordet *Appel* är fråga om två grafem <p> efter varandra, varav det första hör till den föregående stavelsens koda och det andra till den följande stavelsens ansats.

¹¹Realiseringen av en otonande stavelse på *-en* som syllabisk (möjligen assimilerad) nasal är också vanlig i Groningen (Reker, 2012, s. 10) och i de norra dialekterna i Tyskland (jfr transkriptionerna i Teepe (1973, s. 145)). Jag kommer inte att behandla detta mera ingående här, eftersom det redan åtminstone delvis skulle röra representationen av flexions- och derivationsaffix.

k	*kaupaz	köp	Koop	kop	Kaup	koop	koop
	*sōkjanan	sōkian	sōken	sāuken	sōken	zeukn	zuiken
	< *bakanan		Bäcker	Bäcker	Bäcker	bakker	bakker(ske)
	*sakkuz	sakk	Sack	Sack	Sak	zak	zak
		nix	nicks	niks	niks	niks	niks
		Büx	Büx	Büks	bokse	boksem	
kw	*kwēđaz		quaat		kwaod	kwoad	kwoad
	*kwikwaz	quik	quick	quick	kwik	kwiek	
g	*gebanan	geban	geven	gäben	giēwen	geavn	geven
	*đazaz	dag	Dag	Dach	Dag	dag	daag, dag
	*naʒlaz	nagal	Nagel	Nāgel	neagel	noagel	
	*leʒjanan	liggian	liggen	liggen	liggen	lign	liggen

TABELL 3.1: Klusilernas representation i de olika skriftsystemen

3.2.1.1.2 Frikativor

Även gällande frikativorna finns det vissa skillnader i användningen av grafem. En del av dem representerar avvikande artikulationssätt, medan andra får sin förklaring i adoptionen av de dominerande språkens ortografiska normer.

För de moderna kognaterna till fornsaxiskans *wr*-kluster används <wr> i SASS och Standaard Schriefwieze (*wreed* 'vred') medan detta i groningskan representeras av <vr> (*vraid*). I münsterländskans ordbok finns endast tre ord med <wr> medan kognaterna till jämförelseorden helt saknas. I läroboken för mecklenburgskan uppträder flera ord med <wr>, men de saknar kognater i ordböckerna till dialekterna från Nederländerna. Intrycket är att representationen återger dialekternas fonemvärde, så att man skriver <wr> vid bevaring av klustret och <r> i fall av simplificering.

De moderna kognaterna till fs. *f* representeras i SASS- och MV-skriftsystemen på varierande sätt med <f> eller <v>, vilket följer tyskans ortografi, men inte baserar sig på fonologiska eller fonetiska egenskaper. Både SASS- och MV-skriftsystemet tillåter dock ordet *Voss* 'räv' (jfr ty. *Fuchs*) som undantag, vilket följer den äldre lågsaxiska skrivtraditionen (Kahl och Thies, 2009, s. 19) (jfr namnet på det medellågsaxiska djureposet *Reynke de vos*). I detta avseende står det münsterländska skriftsystemet lite närmare den tyska ortografin, eftersom kognaten skrivs *Fos*. På den nederländska sidan är det i stället ljudförhållanden som återspeglas av användningen av <f> och <v>.

På den tyska sidan representeras kognaterna till fs. *s* genomgående av <s>, men på den nederländska sidan är både <s> och <z> i bruk, och deras fördelning följer allofonens distribution, t.ex. i *Standaard Schriefwieze* hoese 'hus' vs *huze* 'hus-PL' jämfört med MV *Hus* vs *Hüser*. Fördelningen av allofonaerna är dock inte identisk i alla dialekter: Användningen av <z> i anljudet i orden *zak* 'säck' och *zes/zès* 'sex (6)' i *Standaard Schriefwieze* och Groningens skriftsystem tyder på ett tonande uttalsätt, som markeras i enlighet med den nederländska ortografin, medan uttalet är tonlöst i anljudet i Västfalen. (Kahl, 2009, s. 9) Reker (2008, s. 162) påpekar dessutom att ett från nederländskan avvikande, tonande, uttalsätt såsom [v] och [z] i stället för [f] och [s], är möjligt i inljud efter korta vokaler i Groningen, men han uppger inte om uttalsätten förekommer i fri variation eller om det finns minimalpar. Enligt Kahl (2009, s. 9) är ett sådant tonande uttalsätt [z] i stället för [s] efter korta vokaler också möjligt i Münsterland, utan att det verkar vara fråga om en fonemskillnad. Vissa olikheter kan därutöver observeras i initiala konsonantkluster där reflexen av fs. *s* följs av en sonorant. För <schl>, <schm>, <schn> och <schw> listar Herrmann-Winter (2006) också alternativen <sl>, <sm>, <sn> respektive <sw>, så divergensen från de övriga skriftsystemen är bara fakultativ. Däremot används i *Standaard Schriefwieze* endast <zw> fastän det t.ex. för ordet *zwart* 'svart' nämns både "zwat" och "swat" som uttalsanvisning i *Dialexicon*.

I SASS- och MV-skriftsystemen används bokstaven *z* däremot för affrikatan /t͡s/, antingen ensamt som <z> eller i kombination med *t* som <tz>. Grafemet <z> verkar uppträda huvudsakligen i lånord, i synnerhet från tyska eller romanska språk, t.ex. i SASS *französch* 'fransk', *Krüüz* 'kors', *Zeeg* 'get' och *Zitroon* 'citron' eller i MV-skriftsystemet *März* 'mars', *Polizei* 'polis', *Zentimeter* 'centimeter' och *Zweifel* 'tvivel'. Dessutom har grafemet <ß> ur den tyska ortografin tagits i bruk i dessa två skriftsystem. I SASS verkar fördelningen vara någorlunda regelbunden, då <ß> används för otonande /s/ i intervokalik position efter långvokaler som i *Droßel* 'trast' och *Dießel* 'tistelstång' eller t.ex. i tyska lånord som *Spaaß* < ty. *Spaß* 'skämt, nöje'. Varianten <sz> har jag hittat endast i lånordet *Szeen* 'scen', varför jag kommer att utelämna den från den vidare betraktelsen. I MV-skriftsystemet är grafemets distribution lite oklarare, på grund av att det ibland förekommer även efter kortvokaler, exempelvis *blaß* 'blek', *Perzeß* 'process' och *wiß* 'viss', men inte i orden *Brass* 'vrede' och *söss* 'sex'. Inkonsekvensen i de tyska översättningarna som *Prozess* enligt den reformerade ortografin vs *gewiß* enligt den äldre ortografin tyder dock på att den varierande representationen i MV-skriftsystemet kunde

ha sin orsak i att upphovskvinnan för ifrågavarande skriftsystem fortfarande inte helt vant sig vid stavningsreformen. <ß> och <z> eller <tz> uppträder däremot inte Münsterlands skriftsystem. I stället för <z> eller <tz> skriver man <ts> (Kahl, 2019, s. 10) och i intervokalisk position efter långvokaler eller diftonger används <ss>, t.ex. i *druosseln* 'gå i sömnen'.

De moderna motstyckena till fs. *sk* är ett lite mera komplext fall: Enligt mina observationer är de vanligaste uttalssätten i de norra dialekterna på den tyska sidan [ʃ] och [ʃk], med [ʃk] förekommande i synnerhet i Östfrisland, medan det i Tysklands södra dialekter och i Nederländernas dialekter uppträder närmast [sx] och [sk]. Grafemens användningsområden motsvarar inte denna distribution: <sch> är i bruk i en stor del av språkområdet och kan representera alla uttalssätten, men i synnerhet i dialekterna med uttalet [sk] eller [ʃk] används även grafemet <sk> (Ostfriesische Landschaft, 2010, s. 8), bl.a. i Östfrisland informellt också <schk>. Detta syns i alla fall i inläggen i sociala medier. I münsterländskan kan reflexen uttalas som [ʃk] i alla positioner, men enligt (Kahl, 2009, s. 9) skrivs <sch> i anljudet (*Schole* 'skola', *Schaop* 'får') men <sk> i inljudet (*wasken* 'tvätta') och i kodan (*disk* 'bord'). *Standaard Schriefwieze* tillåter både <sch> och <sk> i anljudet men föreskriver <sk> i inljudet och kodan (Vliet, 2008, s. 5).

Som på nederländska används <sj> likaså i skriftsystemen för Groningen och Twente för att markera fonemet /ʃ/, som förekommer t.ex. i lånord, vilket gör det möjligt att skilja detta från reflexen till fs. *sk*. Exempel på detta är *sjaarp* 'skärp' och *sjoester* 'skomakare', visserligen från tysk *Schuster*, från Groningen och *Sjinees* 'kines' och *sjaal* 'sjal' från Twente. I skriftsystemen från den tyska sidan¹² syns inte någon sådan grafemopposition men man kan förmoda att i Münsterland uttalssättet [ʃk] inte uppträder i franska lånord som *Schofföör* 'chaufför' eller *Schokeloar* 'choklad'.

	proto-germanska	fornsaxiska	nordväst-lågsaxiska	nordöst-lågsaxiska	västfaliska	twentska	groningska
w	*werkan *wīszaz	werk wīs	Wark wies	Wark wies	Wiärk wies	weark wies	waark wies
wr	*wraipaz *wrisjōn	wrēth adj. wrisilīk	wreed Rees			wreed reus	vraid
(h)w	*xwat *xwītaz	hwat hwīt	wat witt	wat witt	wat wit	wat wit	wat wit
f	*fadēr *fallanan	fadar fallan	Vader fallen	Vadder fallen	Vader fallen	vader valn	voader valen
s	*sakkuz *slēpanan	sakk slāpan	Sack slapen	Sack schlāpen	Sak slaopen	zak sloapn	zak sloapen

¹²Förutom mähända i det östfrisiska skriftsystemet som inte närmare ingick i betraktelsen.

	*smiþaz	smith	Smitt	Schmitt	Smet	smid	smid
	*snīþanan	snīðan	snieden	schnieden	sniden	sniedn	snieden
	*spennanan		spinnen	spinnen	spinnen	spinn	subst. spin
	*sturmaz	storm	Storm	Storm	Stuorm	stoarm	störm
	*swartaz	swart	swart	schwart	swat	zwart	swaart
	*lesanan	lesan	lesen	läsen	liäsen	leazn	lezen
	*hūsan	hūs	Huus	Hus	Huus	hoes	hoes
sk	*skarpaz	skarp	scharp	scharp	scharp	schaarp	schaarp
	*waskanān		waschen	waschen	wasken	wasken	wasken
	*askōn		Asch		Ask	aske	aask(e)
j	*junʒaz	jung	jung	jung	jung	jong	jonk
	*jēran	jār, gēr	Johr	Johr	Jaor	joar	joar
h	*xūsan	hūs	Huus	Hus	Huus	hoes	hoes
	*xanduz	hand	Hand	Hand	Hand	haand	haand
	*naxtz	naht	Nacht	Nacht	Nacht	nacht	nacht
hs	*waxsanān	wahsan	wassen	wassen	wassen	wasn	wassen
	*sexs	sehs	söss	söss	ses	zes	zès

TABELL 3.2: Frikativornas representation i de olika skriftsystemen

3.2.1.1.3 Sonoranter

Det finns inte några skillnader i sonoranternas grafiska representation och det uppträder inte heller några bristfälligheter. Det enda problemet visar sig vid /ŋ/ eller /n/ + /g/, där det i SASS- och MV-skriftsystemen inte verkar finnas någon möjlighet att markera distinktionen mellan uttalen [ŋk] och [ŋ] i koda som på grund av *e*-apokopen inte längre står i komplementär distribution (Höder, 2010, s. 19). Däremot representeras uttalet [ŋk] med <nk> i groningen och twentskan, t.ex. *laank* 'lång'. Denna markering har troligen sin orsak i att uttalet avviker från standardnederländskan, jfr *lang*-ordets uttal som [laŋ].¹³ Även det standardtyska uttalet saknar plosiv¹⁴ men likväl markeras skillnaden inte i de lågsaxiska skriftsystemen från Tyskland. I münsterländskan motsvarar grafemet <ng> standardmässigt uttalet [ŋk] i utljud¹⁵. Situationen skiljer sig dock från de norra dialekterna, eftersom utljudande *e* inte har apokoperats i Münsterland.

¹³<http://anw.inl.nl/article/lang> aktuell per 10.04.2019

¹⁴Jämför exempeluttalet här: <https://www.dwds.de/wb/lang> aktuell per 11.04.2019

¹⁵Så sägs det i alla fall i beskrivningen: "Am Silbenende spricht sich das *g* wie *k*, wenn ihm ein Mitlaut vorangeht." (Kahl, 2009, s. 9), IPA-transkriptionen [ŋ], som används i boken, är säkert felaktig.

Analysen av *ng* som konsonantkluster bestående av /n/ och /g/ verkar förklara den äldre distributionen av [ŋk] och [ŋ] i lågsaxiskan bättre än analysen av fonem /ŋ/. Då vore uttalet [ŋk] resultatet av utljudsskärpningen av /ng/ och uttalet [ŋ] skulle basera sig på assimilering, jfr [hant] 'hand' vs [hann] 'händer'. Formen [zɪŋ] '(jag) sjunger' uppstod genom *e*-apokope, varför uteblivandet av utljudsskärpningen motsvarar förväntningarna, jfr Prehn (2012, s. 167).

	proto-germanska	fornsaxiska	nordväst-lågsaxiska	nordöst-lågsaxiska	västfaliska	twentska	groningska
m	*mōdēr *xamaraz *warmaz	mōdar hamar warm	Moder Hamer grummen warm	Mudder Hāmer grummeln warm	Moder Hamer grummeln waam	moder hamer grommeln woarm	mouder hoamer grommeln waarm
(h)n	*nōzaz *xnutz *skīnanan *xunaʒan	ginōg skīnan honig	noog Nutt schienen Honnig	nauch Nœt schienen Honnig	noog Nuët schinen Hannig	genog not schienn honnig	genog(t) noot schienen hunneg
ng	*senʒwanan *lanʒaz	singan lang	singen lang	singen lang	singen lang	zingn laank	> zingerij laank
(h)l	*lakanan *xlapanan *xalōjanan *xailaʒaz *ðailiz	lakan hladan halōn hēlag ¹⁶ dēl	Laken laden halen hillig Deel	Låken låden hålen hillig Deil	Laken laden halen hillig Deel	laakn laadn haaln hillig deel	loaken loaden hoalen hilleg dail
(h)r	*rīkjaz *xrōpanan *laisjanan *sairaz	rīk hrōpan lērian sēr	riek ropen lehen sehr	riek raupen lihen sihr	riek ropen läern seer	riek roopn leern zeer	riek roupen leren

TABELL 3.3: Sonoranternas representation i de olika skriftsystemen

3.2.1.2 Vokaler

Skillnaderna i ljudsystemen av lågsaxiskans dialekter syns framför allt i vokal-fonemen. Framöver ska fornsaxiskans kortvokalfonem i öppen och slutna stavelse behandlas var för sig, eftersom det uppträder betydande avvikelser i deras utveckling mellan de olika dialekterna, vilket ska presenteras i den efterföljande analysen.

¹⁶Under medellågsaxiskans tid förkortades enligt Lasch (1914/1974, s. 54–55, 86) först $\bar{e}_2$ före vissa konsonantkluster, och sedan inträdde höjning av *e* till *i* före konsonantkluster som börjar med *l*.

3.2.1.2.1 Fornsaxiskans långa vokaler

Gällande dialekternas fonem motsvarigheter är reflexerna till fs. $\bar{i}$, $\bar{u}$, $\bar{u}$:s omljud, iu och $\bar{a}$, förhållandevis oproblematiske i de analyserade dialekterna. Faktum är ändå också här att de dominerande språkens ortografier har en tydlig inverkan på den grafiska representationen. På grund av detta representeras reflexerna till fornsaxiskans $\bar{u}$ på tyska sidan med grafemet <u> eller <uu> och på den nederländska sidan med grafemet <oe>, vilket representerar fonemet /u(:)/ (Bloemhoff, 2008a, s. 66). Reflexerna till både fornsaxiskans iu och omljudet av fornsaxiskans $\bar{u}$ har som ortografisk motsvarighet på den tyska sidan <ü> eller <üü> och på den nederländska sidan <u> eller <uu> motsvarande /y(:)/ (Bloemhoff, 2008a, s. 67). I twenskan utvecklades fornsaxiskans iu till /ø:/ i några fall, troligen beroende av ett angränsande /r/ eller liknande fonem¹⁷, vilket då representeras med grafemet <eu>.

För reflexen till fornsaxiskans $\bar{a}$ används fyra olika grafem beroende av skriftsystem. Detta fonem är ganska problematiskt för lågsaxiska skriftsystem, eftersom det ofta realiserar som /ɔ:/ (Twilhaar, 2008, s. 242; Kellner, 2002, s. 106, 264; Bloemhoff, 2008a, s. 66, 96–97) och därmed inte har någon direkt motsvarighet i varken det tyska eller det nederländska standardspråket. Oavsett den avvikande representationen som <a(a)>, <â>, <ao> eller <oa>, behöver det alltså inte finnas större skillnader i realiseringen av det representerade fonemet. Skillnaderna beror troligen huvudsakligen på olika lösningar för att representera ett fonem som man inte har någon direkt förebild för i majoritetsspråkens ortografier.

Också $\bar{e}_3$ och reflexerna till fornsaxiskans $\bar{o}j$ och ai verkar vara någorlunda enhetliga mellan de olika dialekterna. I Münsterland har $\bar{e}_3$ sammanfallit med $\bar{e}_1$, $\bar{e}_4$ och reflexen till fs. ai , enligt Wortmann (1960, s. 7), och det ser ut som om även reflexen till $\bar{o}j$ har smultit ihop med dem. I Groningen och de nordvästra dialekterna verkar sammanfallandet av $\bar{e}_3$ och reflexerna till fs. $\bar{o}j$ och ai ha hänt i alla fall delvis, medan de markeras på ett distinkt sätt i Twente, och det finns åtminstone en dubbel opposition mellan <äu> < fs. $\bar{o}j$ och <ei> < $\bar{e}_3$ samt fs. ai i Mecklenburg-Vorpommern. Trots detta kan det konstateras att uppenbarligen alla moderna reflexer i fråga realiserar som en slutande diftong i alla dialekter jag undersökt.

En annan iögonfallande skillnad mellan de olika regionala skriftsystemen

¹⁷Jag känner fenomenet ur dialekten av en av mina vänner, men har hittills inte hittat någon djupare vetenskaplig analys på detta.

är de olika sätten att markera vokallängden. I skriftsystemen på den nederländska sidan markeras vokallängden i slutna stavelse systematisk genom en allograf bestående av två vokalbokstäver och detsamma gäller också för det münsterländska skriftsystemet. I skriftsystemen för de norra dialekterna på den tyska sidan är markeringen däremot mindre konsekvent. T.ex. i SASS- och MV-skriftsystemen är vokalen i ordet *wat* 'vad' kort medan vokalen i ordet *ut* 'ut' är lång. Dessutom sägs i MV-skriftsystemets beskrivning endast att bokstaven *e* alltid gemineras i slutna stavelse (Herrmann-Winter, 2006, s. 184), men trots detta skrivs t.ex. <Kleewer> 'klöver' med <ee> i öppen stavelse – förmodligen på grund av att det motsvarande ordet på tyska stavas <Klee>. Som tillägg till detta markeras vokallängden eller stavelsegränsen¹⁸ med bokstaven *h* i SASS- och MV-skriftsystemen, om den används i ordens tyska kognater.¹⁹ Detta syns tydligt i SASS-skriftsystemets *seien* 'så' och *dreihen* 'vrida', där avsaknaden respektive användningen av bokstaven *h* som del av grafemet motsvarar tyskans *säen* och *drehen*. Dessutom är det i MV-skriftsystemet ofta vokalens korthet som markeras med hjälp av grafem bestående av två bokstäver för den efterföljande konsonanten, medan längden förblir omarkerad (jfr *Lüüd* 'människor' och *Hus* 'hus'). (Herrmann-Winter, 2006, s. 184)

Ett fonologiskt särdrag i Mecklenburg-Vorpommern är höjningen av de gamla långvokalerna $\bar{e}$ och $\bar{o}$ (samt deras omljud) före /r/ (Stellmacher, 1990, s. 130), till följd av vilken oppositionen mellan de gamla långa, slutna vokalerna och mellanvokalerna verkar ha neutraliserats. Följaktligen får de samma grafem som deras slutna motstycken i positionen i fråga, jfr *Diert* 'djur' < pgerm. *deuzan, *mih*r 'mer' < pgerm. *maiz, *Uhr* 'öra' < pgerm. *auzōn, *führen* 'föra' < pgerm. *förjanan och *hüren* 'höra' < pgerm. *xauzjanan. Enligt Schröder (2004, s. 66-67) har detta dock inte hänt i dialekterna som pratas i den sydöstra delen av förvaltningsområdet Vorpommern-Greifswald där $\bar{e}_{1,2,4}$ och $\bar{o}_{1,2}$ realiseras som långa monoftonger / $\bar{e}$ / och / $\bar{o}$ / både före /r/ och i andra positioner. Detta återspeglas dock uppenbarligen inte i skriftsystemet för Mecklenburg-Vorpommern, där endast varianter med slutna vokaler tas upp i lärobokens ordlista. Följaktligen ges det före /r/ ingen möjlighet att skilja mellan $\bar{e}_{1,2,4}$ och reflexen till $\bar{i}$ eller mellan $\bar{o}_{1,2}$ och reflexen till $\bar{u}$, även om de enligt Panzer och Thümmel (1971, karta 1–2) inte har sammanfallit i regionen i fråga.

¹⁸Förmodligen vore *morfemgräns* ett lämpligare uttryck, men Kellner (2002) använder uttrycket *silbentrennendes h*.

¹⁹Jämför Kellners (2002, s. 183–184) beskrivning angående användningen av denna bokstav i de norra dialekterna i Tyskland.

	proto-germanska	fornsaxiska	nordväst-lågsaxiska	nordöst-lågsaxiska	västfaliska	twentska	groningska
ī	*mīnaz *wīsjanan	mīn wīsian	mien wiesen	mien wiesen	mien wisen	mien wiezn	mien wiezen
ū	*ūt *xūsan	ūt hūs	ut Huus	ut Hus	uut Huus	oet hoes	oet hoes/huus
omlj ū	*sunþiz	sūth	Süden/Süüd üterst	üterst	Süden üterst	zuudn uterst	zuden uterst
iu	*leuðiz *þeudiskaz	liudi thiudisc	Lüüd düütsch	Lüd düütsch	Lüde düütsk	leu Duuts	lu Duuts
ē ₁	*lēzaz	kēsi	Kees leeg	Kees leech	Kaise laig	kees leag	kees leeg
ē _{2a}	*saiþ(j)ōn		Seep Kleed	Seep Kleed	Sepe Kleed	zeep kleed	zaip(e) klaid/klid
ē _{2b}	*stainaz *þainan	stēn bēn	Steen Been	Stein Bein	Steen Been	steen been	stain bain
ē ₃	*raisō		Reis beid	Reis beid	Rais baide	reize beide	raais baaide
ē ₄	*ðeupaz *þeudanan	diop biodan	deep beden	deip beiden	daip baiden	deep beedn	daip baiden/ bieden
ō ₁	*þōkz *mōðaz	bōk mōd	Book Moot	Bauk Maut	Book Mood	book mood	bouk moud
omlj ō ₁	*sōkjanan *fōljanan	sōkian gifōlian	sōken fōhlen	sāuken fāuhlen	sōken fōlen	zeukn veuln	zuiken/ zuken vuilen/ vulen
ō ₂	*þaumaz *xlaupanan	bōm	Boom lopen	Bom lopen	Baum laupen	boom loopn	boom lopen
omlj ō ₂	*xauþiðan *xauxiþō	hōbid	Hööft Höögde	Höft Hööcht	Höft/Hööft Högt	heufd heugte	heufd heugte
ōj	*blōanan *ʒlōanan	blōjan	bleihen/ blöhen	bläugen gläugen	blaien glaien	bleuin gleuin	blaiien/ bluiien gluiien
ā	*lētanan *mēlan	lātan	laten Maal	lāten adv. māl	laoten Maol	loatn moal	loaten moal
ai	*sēanan *þrēanan	thraian	seien dreihen Kreih	seien dreigen Kreih	saiien draiien Krai	zeaiin dreaiin kreai	kraai

TABELL 3.4: Långvokalernas representation i de olika skriftsystemen

Oavsett det ovannämnda bör man konstatera att analysen ger en rätt förenklad bild. Tar man i beaktande endast de valda dialekterna verkar de moderna höga långvokalerna uppvisa mycket liten interdialektal variation. Om

man däremot inkluderar flera södra dialekter kompliceras saken, eftersom de höga vokalerna har diftongerats t.ex. i Östfalen och Öst-Västfalen. För östfaliskan har jag inte tillgång till omfattande resurser, men Stellmacher (1983, s. 251) nämner enstaka ord som innehåller fonemen i fråga, nämligen t.ex. *bāil* 'bila'. Detta tyder på diftongering av reflexen till fornsaxiskans långa $\bar{i}$, om man jämför ordet med kognaterna annanstans, t.ex. *Biel* både i de nordvästra dialekterna enligt SASS och i Münsterland. Likaså påträffas diftongiska former i Öst-Västfalen, där jag använde Bordaschs (2015) ordlistor för att hitta kognaterna till orden i tabellen 3.4. Därav framgår att man använder grafemet <ui> för dialekten i Ravensberg, jfr *muin* 'min' och *bewuisen* 'bevisa'. I den äldre lågsaxiska skrivtraditionen användes även <y> för reflexen till fornsaxiskans $\bar{i}$, i synnerhet från och med 1300-talet (Lasch, 1914/1974, s. 85) och ända fram till åtminstone 1800-talet. Detta påträffas nämligen t.ex. i borgarederna från Bremen och Hamburg som avlades på lågsaxiska till och med 1815 (Bremen)²⁰ och 1844 (Hamburg) (Haas, 2009, s. 1, 9). Dessutom är <y> likaså i bruk som grafem för reflexen till västgermanskans lång $\bar{i}$ i afrikaans (Gooskens och Bezooijen, 2006, s. 15), och även Vliet (2008, s. 1) utgår ifrån att det är ett möjligt alternativ till grafemet <i-j>²¹. Grafemet <y> har också tagits i bruk igen i förslaget för ett överregionalt skriftsystem, *Ny-sassiske Skryvwyse*, (Wikipedia, 2018) som nuförtiden används som primärt skriftsystem för nederländsk-lågsaxiska Wikipedia.²² Däremot används <y> i modern tyska och nederländska endast i lånord med varierande ljudvärden, beroende på vilket språk ordet inlånats från.²³ Möjligen kunde detta därmed lämpa sig som grafem för ett överregionalt skriftsystem, eftersom det å ena sidan är välkänt och å andra sidan är mindre bundet till något specifikt uttal än grafemet <ie> från majoritetsspråkens ortografier.

Även reflexen till fornsaxiskans $\bar{u}$ undergick diftongering, vilket syns i orden *fjūl* 'rutten, lat' och *bjūk* 'buk' i Östfalen (Stellmacher, 1983, s. 251) samt *iut* 'ur' och *Hius* 'hus' i Öst-Västfalen. (Bordasch, 2015). Detsamma gäller reflexerna till fornsaxiskans *iu* samt omljudet till $\bar{u}$, som verkar ha sammanfallit i alla moderna dialekter: För östfaliskan anger Stellmacher (1983, s. 251)

²⁰<https://www.gesetzblatt.bremen.de/der-bremer-buerger-eid-926120> aktuell per 16.04.2019

²¹Orden innehållande grafemet <i-j> jag hittade i *Dialexicon* hade vanligtvis <j> som motsvarande grafem på nederländska vilket också regelbundet representerar reflexen av proto-germanskans * $\bar{i}$, jfr *mijn* 'min' och *wijzen* 'visa'. Följaktligen verkar grafemet <i-j> i *Standaard Schriefwieze* representera en regionalt eller positionellt betingad variant till reflexen för fs. $\bar{i}$.

²²Jfr <https://nds-nl.wikipedia.org/wiki/V%C3%B6%C3%A4rblad> aktuell per 06.05.2019

²³Jfr nederländskan: <https://onzetaal.nl/taaladvies/y-klinker-medeklinker> aktuell per 19.04.2019, och tyskan <https://www.dwds.de/wb/Hypothese>, <https://www.dwds.de/wb/Pony#1> aktuell per 20.04.2019

endast *büil* 'påse' som svarar mot *buül* i Ravensberg, jämför även *Suiiden* 'söder', *Luiie* 'personer' och *duiitsk* 'tysk', motsvarande exempelorden i tabellen 3.4 ovan.

Ett annat fenomen som främst berör fonemsystemet, men likväl är relevant för ortografiska frågor är det uppdelade $\bar{e}_2$. Uppdelningen hände i flera lågsaxiska dialekter, förutom i några sydvästra regioner, och i så fall överensstämmer $\bar{e}_{2a}$ med $\bar{e}_1$ och $\bar{e}_{2b}$ med $\bar{e}_4$. I de norra dialekterna, där $\bar{e}_1$ och $\bar{e}_4$ har sammanfallit senare, finns det inte längre någon skillnad mellan $\bar{e}_{2a}$ och $\bar{e}_{2b}$. (Wortmann, 1960, s. 16) Wortmann (1960, s. 22) antar att $\bar{e}_2$ kan ha uppdelats redan under 800-talet eller till och med tidigare. Någon regel som uppdelningen följde har fortfarande inte påvisats. Detta försvåras av att uppdelningen av $\bar{e}_{2a}$ och $\bar{e}_{2b}$ inte är likadan i alla dialekter. (Wortmann, 1960, s. 19–20) Följaktligen är det omöjligt att hitta någon enkel regel som skulle beskriva alla fördelningsmönster. Detta framgår även ur tabellen 3.5 nedan. I läroboken för Mecklenburg-Vorpommern verkar det vara så att $\bar{e}_{2a}$, som skulle vara monoftongisk enligt Schröder (2004, s. 57), representeras endast med <ee>, medan $\bar{e}_{2b}$, vilket realiserar som diftong enligt Schröder (2004, s. 57), får de alternativa grafemen <ei> och <ee>. I Groningen visar sig uppdelat $\bar{e}_2$ i alla fall i en del av dialekregionen. (Wortmann, 1960, s. 17) Detta stöds också av den tvådelade representationen av orden i den groningska online-ordboken. (Reker, 2018) Ändå är det märkvärdigt att jag kunde hitta bara former som ser ut som varken $\bar{e}_{2b}$ ²⁴ eller vad som kan förväntas i fall av ouppdelat $\bar{e}_2$. Eftersom reflexen till $\bar{e}_1$ får grafemet <ee>, skulle man kunna förvänta sig att anträffa $\bar{e}_{2a}$ -ord med samma grafem, om $\bar{e}_2$ verkligen har delats upp i den dialekt som representeras i ordboken. Till följd av att så ändå inte är fallet, består möjligheten att $\bar{e}_2$ i själva verket inte har uppdelats alls i dialekten i fråga. Möjligtvis representerar formerna med grafemet <ie> bara en dialekt, där /i:/ är resultatet av det vanliga sammanfallet av $\bar{e}_2$ och $\bar{e}_4$ och av någon anledning saknar flera <ie>-former i ordboken. I Ravensberg är markeringen entydigare: <ai> används för $\bar{e}_{2a}$ (jfr $\bar{e}_1$ -orden *Kaise* 'ost' och *naiger* 'närmare' Bordasch (2015)) och <oe> för $\bar{e}_{2b}$ (jfr $\bar{e}_4$ -orden *doepe* 'djup' och *boen* 'bjudas' Bordasch (2015)). Framför /r/ verkar fonemet ha monoftongerats i både Mecklenburg-Vorpommern och Groningen och någon uppdelning kan inte observeras. I Ravensberg finns det däremot två olika former, av vilka den ena går ihop med $\bar{e}_1$ ²⁵ och den andra med $\bar{e}_4$.

Problemet angående utvecklingen av $\bar{e}$ - och $\bar{o}$ -ljuden ska jag behandla mer

²⁴I några regioner har $\bar{e}_4$ blivit /i:/, jfr *bieden* i tabellen 3.4.

²⁵Jfr <Schern> 'sax' från det protogermanska $\bar{e}_1$ -ordet *skērjan.

protogermansk	MV	Groningen	Ravensberg
* bainan	Bein/Been	bain/bien	Boen
* blaikaz	bleik/bleek	blaik/bliek	verb: bloeken
* ḍaiʒaz	Deich/Deech	daig	Doeg
* ḍailiz	Deil/Deel	dail	Doel
* xaitanan	heiten/heeten	haiten	hoeden
	Kleed	klaid/klid	Klaid
	Leid/Leed	laid/leid	Loeden
* mainjanan	meenen	mainen/mienen	moenen
* saip(j)ō(n)	Seep	zaip	Soepen
* stainaz	Stein/Steen	stain	Stoen
* swaitjanan	schweiten/schweeten	swaiten	swaiden
* taiknan	Teiken/Teeken	taiken	Toeken
* waikaz	weik/week	waik	woek
* airi	ihrer	eer	oer
	ierst	eersterd	erst
* laisjanan	lihren	leren	leren
* maiz	mihr		moer

TABELL 3.5: ē₂ i Mecklenburg-Vorpommern, Groningen och Ravensberg

detaljerat i det efterföljande avsnittet i samband med kortvokalerna i öppen stavelse.

3.2.1.2.2 Fornsaxiskans korta vokaler i slutet stavelse

Det lättaste fallet inom vokalerna är nog de korta vokalerna i slutet stavelse. Deras skillnader begränsar sig i första hand till tre punkter: För det första uppträder variation mellan reflexerna till fs. *u* och *o*, vilkas opposition också i allmänhet verkar vara någorlunda marginell. För det andra visar sig omljud inte i samma lexem i alla dialekter. T.ex. är pluralformen av *Dochter/dochter* 'dotter' *Döchter* i de nordvästliga dialekterna men *dochters* i twenskan. Exempelord som *grötte* 'storlek', *hölter* 'skog-PL' och *längte* 'längd' visar dock att omljuden existerar även på den nederländska sidan. Skriftsystemen verkar representera dessa förhållanden på ett lämpligt sätt. För det tredje används grafemen <o> och <u> på olika sätt på den tyska och den nederländska sidan om gränsen och grafemet <ü> är inte i bruk alls i Nederländerna.

I groningskans skriftsystem markeras några fonemdistinktioner fakultativt med hjälp av accenttecken, för att disambiguera ord som annars skulle vara heterofona homografer, t.ex. *klókje* 'snaps' vs. *klòkje* 'blåklocka; armbandsur' (Reker, 2012, s. 161). Grafemet <ó> representerar antagligen reflexen till fs. korta *u* och grafemet <ò> åter reflexen till fs. korta *o*. Representationen är alltså i detta avseende i bästa fall fakultativt maximal. I beskrivningen till twentskans *Standaard Schriefwieze* sägs däremot att man "för läsbarhetens skull" inte ska markera denna distinktion med accenttecken utan hellre lämna den omarkerad. (Vliet, 2008, s. 2)

Enligt beskrivningarna fyller accenttecknen ännu flera funktioner i skriftsystemen för Groningen och Twente. Om användningen av <è> i Vliets (2008, s. 3) handledning för *Standaard Schriefwieze* överensstämmer med bruket av Bloemhoff (2008a, s. 66), representerar detta fonemet /ɛ/. Detta <è> ska användas för ett kort /ɛ/ i utljud, men det enda exemplet som ges är interjektionen *hè hè*, varför den exakta distributionen förblir oklar. Akut accent används fakultativt för att skilja mellan artikeln *den* och det demonstrativa pronomenet *dén* (Vliet, 2008, s. 9), men läsaren får ingen upplysning angående om detta representerar någon skillnad i uttalet.

Skriftsystemet för Groningen däremot begagnar sig av grav accent för fakultativ längdmarkering. Uppenbarligen ska detta representera en långvokal med samma kvalitet som motsvarande kortvokal, men det påpekas att accenttecknet ska användas sparsamt. (Reker, 2012, s. 29) Baserat på de få exempelorden kan jag inte avgöra de exakta fonemkorrespondenserna. Reker (2008, s. 161) uppger *wennen* som nederländsk översättning till *winnen*, varför det troligen fortsätter fs. *gi-wennian* från pgerm. *wanjanan. I den groningska online-ordboken listas både *wennen* och *winnen* som översättningar till nederländsk *wennen*, vilket tyder på att de är regionala varianter. Eftersom jag saknar tillräckligt med bakgrundsinformation kommer jag dock att avstå från vidare spekulationer och utesluta användningen av accenttecknen från analysen, med undantag av grafemen <ó> och <ò> i Groningens skriftsystem som representation för reflexerna till fs. korta *u* och *o*.

²⁶Också *hoalt*. Detta verkar vara en representation av regelbunden förlängning före sonorant.

²⁷Också *leangte*. Förklaring se *hoalt*.

	proto-germanska	fornsaxiska	nordväst-lågsaxiska	nordöst-lågsaxiska	västfaliska	twentska	groningska
i	*setjanan *leʒjanan	sittian liggian	sitten liggen	sitten liggen	sitten liggen	zitn lign	zitten liggen
u	*bulōn *luftuz	luft	Bull Luft/Lucht	Bull Luft	Bulle Lucht	bolle locht(e)	ból locht/lucht
omlj	*nutjaz	nutti	nütt	nütt	nütte	nut(tig)	nut
u	*muʒjō	muggia	Mügg	Mügg	Mügge	mugge	mug(ge)
e	*satjanan *weʒaz	settian weg	setten Weg	setten Wech	sätten Wäg	zetn weg	zetten weg
o	*xultan *xufan	holt hof	Holt Hoff	Holt/Hult Hoff	Holt How	holt ²⁶ hof	hòlt hof
omlj			Grötte		Grötte	grötte	(grootte)
o			Hölter	Hölter	Hölter	hölter	
a	*daʒaz *xwat	dag hwat	Dag wat	Dach wat	Dag wat	dag wat	daag/dag
omlj					Nächte	nächte	
a	*lanʒipō		Läng(d(e))	Längd(e)	Längte	längte ²⁷	

TABELL 3.6: Representationen av reflexerna till fornsaxiskans korta vokaler i slutet i de olika skriftsystemen

3.2.1.2.3 Fornsaxiskans korta vokaler i öppen stavelse

De största interdialektala skillnaderna uppträder vid de moderna motsstyckena till fornsaxiskans korta vokaler i öppen stavelse. I flertalet av dialekterna förlängdes dessa vokaler, men i twentskan uppträder vanligtvis kortvokaler, vilket framgår av jämförelseorden. Grafemvalet (*zev, betken, övvel* och *lögn* i stället för *ziv, bitken, uvvel* och *lugn*) ger dock rätt att förmoda att det faktiskt handlar om senare förkortning av förlängda vokaler och inte om ursprunglig, bevarad korthet. (Jfr Lasch (1914/1974, s. 56–57)) Förutom detta är resultaten av förlängningen monoftongiska i de norra dialekterna idag medan västfaliskan har bevarat den äldre diftongiska kvaliteten. (Lasch, 1914/1974, s. 35) Dessutom finns det divergenser i fonemens kvantitet. Västfaliskans 7 vokalfonem motsvaras av 3 fonem i de norra dialekterna. (Teepe, 1973, s. 142–145) I SASS-skriftsystemet representeras dessa 3 fonem med samma grafem som de gamla långvokalerna. Åtminstone i fall av /ɔ:/ förorsakar det inte några problem, därför att det nya långa /ɔ:/ ur fs. *u, o* och *a* redan har sammanfallit med det gamla långa /ɔ:/ ur fornsaxiskans *ā*. (Teepe, 1973, s. 145) Däremot är de nya långvokalerna /e:~ɛ:/ och /ø:~œ:/ distinkta från reflexerna till fs. *ē*-ljud och omljudet till fs. *ō*-ljud. (Kellner, 2002, s. 133–134) För att visa denna distinktion togs grafemen <ä> och <œ> i bruk i MV-skriftsystemet. Västfaliskans fonemrikedom representeras av flera grafem bestående av bokstavskombinationer som inte tillhör grafemuppsättningen av tyskans ortografi,

bl.a. <iä> och <üö> och därutöver introducerades bokstaven *ë* som används i grafemen <ië>, <uë> och <üë>. Även i *Standaard Schriefwieze* och Groningens skriftsystem introducerades nya grafem för fonem utan motsvarighet i nederländskan, nämligen t.ex. <oa> för den förlängda reflexen till fs. *a* i groningskan samt <oa> och <ea> för de förlängda reflexerna till fs. *o* och omljudet av *a* i twentskan. Dessutom representerar <oa> ett monoftongiskt uttalssätt i Groningens skriftsystem, ungefär /ɔ:/ (Reker, 2012, s. 11–12), medan <oa> och <ea> kan representera både öppna monoftonger och öppningsdiftonger i Twente. Detta är beroende på dialekten. (Vliet, 2008, s. 1) I Groningen används grafemet <e(e)>²⁸ för både $\bar{e}_1$ och de förlängda reflexerna till fornsaxiskt *i* och *e*. Jag kunde inte hitta någon beskrivning angående deras distinktivitet i varken Jellinghaus (1892), Panzer och Thümmel (1971) eller Reker (2008). Transkriptionen av ljuden i fråga i de använda exempelorden *kees* 'ost', *leeg* 'låg', *week* 'vecka', *beetje* 'lite grand', *beter* 'bättre' och *eten* 'äta' i Meertens Instituuts MAND/FAND/GTRP-databas (Goeman, Reenen och Taeldeman, 2014) är dock så pass liknande att de små skillnader troligen inte utgör någon fonemdistinktion.

De münsterländska och groningska skriftsystemen samt MV-skriftsystemet verkar vara maximala i detta hänseende medan SASS-skriftsystemet är deficitärt. För twentskan själv verkar situationen vara relativt ovansklig till följd av kortvokalerna, men ur ett perspektiv där en gemensam ortografi eftersträvas är detta desto mer problematiskt.

Som tillägg till de ovannämnda skillnaderna framhäver Wiesinger (2017) ytterligare en distinktion som har bevarats i några dialekter i Västfalen. Den gamla distinktionen mellan de primära och sekundära omljuden av germanskans *a* (*e* och *ä*) å ena sidan och västgermanskans *ë* och andra sidan har försvunnit i de flesta lågsaxiska dialekterna. Enligt Wiesinger (2017, s. 505) har dock delar av västfaliskan bevarat skillnaden i någon omfattning, antingen i fall av både korta och förlängda eller endast i fall av förlängda vokaler. För att evaluera betydelsen av skillnaden för skriftsystemen använde jag exempelorden i Wiesingers artikel och jämförde representationen i den münsterländska ordboken med två andra västfaliska ordböcker eller ordlistor som är tillgängliga online: *Wörterbuch der Westmünsterländischen Mundart* av Piirainen och Elling (1992) och *Ravensberger Platt - Wörterverzeichnis Hochdeutsch-Plattdeutsch* av Bordasch (2015). Jag inkluderade bara sådana ord för vilka jag hittade motstycken i alla tre dialekter. Ur tabell 3.8 nedan framgår det

²⁸<e> i öppen stavelse, <ee> i sluten stavelse

²⁹De moderna formerna verkar vara diminutiver.

	proto-germanska	fornsaxiska	nordväst-lågsaxiska	nordöst-lågsaxiska	västfaliska	twentska	groningska
i	*sibaz *bitan		Seef beten ²⁹	Säf bäten	Siëwt biëtken	zev betken	zeef beetje
u	*fuɜlaz *kwemanan	fugal kuman	Vagel kamen	Vågel kåmen	Vuëgel kuëmen	voggel konn	vogel komen
omlj u	*uβelan *luɜinō	ubil lugina	övel Löög	œwel Lœch	üëwel Lüëge	övvel lögn	euvel leugen
e	*batizōn *etanan	betaro etan	beter eten	bäter äten	biäter iäten	better etn	beter eten
o	*uβanē	ovana	baven kaken	båben kåken	buoben kuoken	boaven kokn	boven koken
omlj o	< *uβanē	< ovana	böverst Gööt	bœwelst Gœt	büöwerst Güöte (PL)	böavnste göt	geut
a	*watar *makōjanan	watar makōn	Water maken	Wåder måken	Water maken	water maakn	woater moaken
omlj a	*dazanan	dragan	dregen	drägen	driägen	dreagn	(droagen)

TABELL 3.7: Representationen av reflexerna till fornsaxiskans korta vokaler i öppen stavelse i de olika skriftsystemen

att representationen i Väst-Münsterland inte visar någon entydig distinktion mellan reflexerna till *e*, *ë* och *ä*. Även skillnaden till *i* verkar inte vara tydlig. Däremot kan man i Münsterland och Ravensberg observera en tendens att skilja mellan *e* och *ë* i fall av förlängda vokaler. I dessa dialekter går reflexen av *e* ihop med reflexen av *i* medan reflexen av *ë* verkar ha sammanfallit med reflexen av *ä*. Dessutom kan inte utslutas att tyskans ortografi påverkar grafemvalet. T.ex. är det påfallande hur ofta de korta vokalernas representation för Väst-Münsterland passar ihop med representationen av de tyska kognaterna, jfr *Bedde*, *Hemd*, *vertällen*, *helpen*, *recht*, *sess*, *schlecht*, *wesseln*, *better*, *Dächer*, *Elle*, *händig*, *hätter* och *Penning* med tyskans *Bett*, *Hemd*, *erzählen*, *helfen*, *recht*, *sechs*, *schlecht*, *wechseln*, *besser*, *Dächer*, *Elle*, *händig*, *härter* och *Pfennig*. Också i fall av dialekterna från Ravensberg och Münsterland är det tänkbart att den tyska ortografin har påverkat representationen av de korta vokalerna, med undantag av *fertellen* i Ravensberg samt *rächt* och *slächt* i Münsterland. En tydlig skillnad mellan de korta reflexerna till *e* och *ë* kan därmed inte observeras för de tre dialekterna.

protogermansk fonem	Münsterland	Ravensberg	Väst-Münsterland	svenska
i	bliëwen Hiemel Kniëpe siëker spiëlen	bliewen Hiemel Kniepe sieker spielen	blewwen Hemmel, Himmel Kneppe seeker, secker, sääker spöllen	blivit himmel knep-PL säker spela

	Stiëwel wiëten	Stiewel wieden	Stewwel weeten, wetten	stövel veta
e	Bedde Biäk End Hiëmd Iëg Iësel Kiëdel Liäpel vötällen	Bedde Bieke Enne Hiemd Iagen Iesel Kiedel Liepel fertellen	Bedde Bääke, Becke Ende, End, Enne, Äinde Hemd Äide, Ääg(e)de, Ääge Essel Käätel Lääpel, Leppel vertällen	säng bäck ända skjorta harv åsna kittel sked berätta
ë	briäken fiägen helpen Liäwer miäten rächt ses slächt spriäken wesseln Siägen	briaken fiagen helpen Liewern miaden recht sesse slecht spriaken wesseln Siagen	brääken fäägen helpen, hölpn Lääwer, Lääber määten rech(t) sess schlech(t) sprääken wesseln, wisseln Säägen	bryta sopa hjälpa lever mäta rätt sex dålig prata växla välsignelse
ä	biäter Diäker Iäker Iäle hiägen hännig hätter Penning Sliäge twiälw	biader Däcker Eckern Ialen hiagen hännig hädder Pennik Sliage twialwe	bääter, better Däcker Eekel Elle häägen, heegen händig, hännig hätter Penning Schlääge twelw	bättre tak-PL ekollon aln vårda lätthanterlig hårdare pfennig slagen tolv

TABELL 3.8: Representationen av reflexerna till protogermanskans *i*, *ë* samt de primära och sekundära omljuden av *a* i dialekterna i Münsterland, Ravensberg och Väst-Münsterland

3.2.1.2.4 Protogermanskans sekvenser bestående av vokal och *w

Sekvenser som sluter på *w behandlar jag separat, för att deras utveckling märkbart skiljer sig från de enskilda vokaler. Dessutom är skillnaden i grafemvalet på den tyska och den nederländska sidan påfallande: På den tyska sidan används bokstaven *w* inte alls som del av grafemet, även om den vanligtvis dyker upp i medellågsaxiska kognater, t.ex. *schüwe* 'blyg, skygg', *brouwen* 'brygga'. På den nederländska sidan är denna emellertid en allmän

del av dessa grafem, jfr SASS *scho~schu~schuug* och *broen~bruen* vs *schouw* och *brouwn* i *Standaard Schriefwieze*. Jag känner inte till vilka fonem SASS-skriftsystemets former *tro*, *broen* osv. representerar, eftersom det i min dialekt³⁰ uppträder endast versionerna /tru:/, /bru:ən/. Den skriftliga formen avslöjar inte heller om det är fråga om en monoftong eller en diftong. I grafemfördelningen är det påfallande att det i Groningens skriftsystem används samma grafem för nästan alla reflexerna, vilket tyder på att fonemen har sammanfallit i dialekterna i fråga. Den största grafemrikedomen syns igen i västfaliskan, där det finns fem olika varianter, medan de övriga skriftsystemen använder 3–4 grafem för de respektive dialekterna. Min egen dialekt har en tredubbel fonemopposition som representeras adekvat av SASS-skriftsystemet. I MAND/FAND/GTRP-databasen (Goeman, Reenen och Taeldeman, 2014) kunde jag endast hitta exempelord för reflexerna till pgerm. *uw, *ew, *ōw och *awj. Transkriptionerna för Groningens dialekt för de första tre liknar varandra medan transkriptionen för reflexen till pgerm. *awj skiljer sig tydligt, varför representationen verkar adekvat. De facto listas även några avvikande transkriptioner som [sxyw] eller likadant för *schaauw*. Möjligen är detta uttal en sentida interferens från nederländskan och utelämnades därför från ordboken. I så fall ställer sig dock frågan i vilken omfattning ett skriftsystem för lågsaxiska ska ta hänsyn till nya nederländska (eller tyska) lånord. Angående korrespondenserna i *Standaard Schriefwieze* märks att [sxyw] eller liknande är det vanligaste uttalet i databasen för Overijssel för vad som representeras med <schouw>. Uttalet [ske:] som representeras av <schee> tas upp bara en gång. Reflexerna till pgerm. *ew och *ōw får sinsemellan likadana transkriptioner som dock avviker klart från transkriptionerna för reflexerna till både pgerm. *uw och pgerm. *awj. Representationen av reflexen till pgerm. *uw med samma grafem som reflexerna till pgerm. *ew och *ōw ger följaktligen intryck av att vara inadekvat. Emellertid är det svårt att bedöma hur det förhåller sig med reflexerna till pgerm. *ēw och *aw i Twente och Groningen och vilken representationens maximalitet för de nordöstra och münsterländska dialekterna är.

³⁰Jag talar en dialekt från Dithmarschen vid västkusten av Schleswig-Holstein.

³¹Möjligen *Dau*, jfr verbformer i (Herrmann-Winter, 2006, s. 214): *däugen*, *daugen*, *däuden*, *dauen*

proto-germanska	fornsaxiska	nordväst-lågsaxiska	nordöst-lågsaxiska	västfaliska	twentska	groningska
*skuwwuz	mls. schūwe	scho, schu, schuug	schu schuuch	schü	schouw schee	schaauw
*browwanan *trewwaz	triuwi	broen, bruen tro, tru	brugen tru(lich)	bruen trü	brouwn trouw	braauwen traauw
*ʒrēwaz *klēwō		grau, graag Klau	grāch	grao Klaon	grauw klauw(e)	graauw klaauw
*bōw(w)anan *rōwō	būan mls. rōwe	boen, bu(g)en Roh, Rauh, Ruh	bu(g)en Rauh	bauen	bouwn	baauwen
*skawōjanan *dawwō *xawwanan	skawōn dou	subst. Schau Dau hau(g)en	subst. Schau ³¹ hau(g)en	Dau hauen	schouwn dauw	schaauwen daauw haauw(g)en
*strawjanan *frawjanan(?)		streuen, streien freuen, freien	streu(g)en, streuden freu(g)en	straien fraien	streuin	straiien, streuen, strijen, struien

TABELL 3.9: Representationen av reflexerna till protogermanskans diftonger som sluter på *w*

3.2.1.3 Sammanfattning

Skriftsystemen som ingår i analysen baserar sig samtliga mer eller mindre starkt på de dominerande språkens ortografier, vilkas grafembruk och beteckningssätt för vokallängden avviker betydligt från varandra. Detta leder till att homofona eller nästan homofona kognater skrivs på olika sätt, delvis även i så hög grad att detta sannolikt förorsakar brister i den skriftliga kommunikationen, t.ex. *föhlen* vs. *veuln* 'föla' eller *däugen* vs. *deuin* 'töa'. Likaledes visar sig skillnader i representationens maximalitet. I groningskans, twentskans och münsterländskans skriftsystem samt i MV-skriftsystemet förekommer tecken som är främmande för majoritetsspråkens ortografier, exempelvis bokstäverna i MV-skriftsystemets grafem <ā> och <œ> samt det münsterländska skriftsystemets <ë>, eller de tillgängliga bokstäverna kombineras till nya grafem, t.ex. <oa> för groningskan och twentskan. SASS-skriftsystemet tillåter å andra sidan uteslutande bokstäver och bokstavskombinationer som används i den tyska ortografen³², vilket är orsak till en tydlig underspecifiering.

Orelaterad till representationens maximalitet men icke desto mindre betydelsefull för skriftsystemens tillnärmning är versaliseringen. I exempelorden sticker i ögonen att skriftsystemen från den tyska sidan begagnar sig

³²Ett undantag till detta utgör grafem med trema på två bokstäver efter varandra för om-ljudade långvokaler.

av substantiv med versal begynnelsebokstav medan detta inte sker i skriftsystemen från Nederländerna. Man får anta att detta återspeglar majoritetsspråkens versaliseringsregler. En intressant utveckling i detta sammanhang är att avståndet från versalisering av substantivs begynnelsebokstav faktiskt har blivit vanligt i informell kommunikation online också på tyska (jfr Beißwenger (2018)). På grund av detta kan man förmoda att substantiv utan versal begynnelsebokstav skulle ändå få en bra acceptans i synnerhet bland yngre lågsaxare från Tyskland.

3.2.2 Ortografiskt djup

Beroende på att den tyska och den nederländska ortografin fungerar som förebild och att de lågsaxiska dialekternas fonemsystem inte direkt motsvarar det latinska grundalfabetet är alla fem skriftsystem i någon mån komplexa. De exempelord jag kommer att använda i detta avsnitt utan särskild källhänvisning finns också i det sista avsnittets tabeller.

I alla fem skriftsystem används grafemet <ie> för reflexen till fornsaxiskans långa $\bar{i}$, jfr *mien* 'min', och grafemet <ch> för reflexen till fornsaxiskans h i koda, jfr *Nacht/nacht* 'natt'. Dessa komplexare grafem har oftast samma fonemvärden som i majoritetsspråken och utgör därför inte något ytterligare problem för inläringen. Det finns ändå vissa skillnader i distributionen, t.ex. att <ie> inte används i öppen stavelse i Münsterlands skriftsystem, jfr *wisen* 'visa'. Det komplexa grafemet <sch> motsvarar på många håll delvis samma fonemvärden som i majoritetsspråken, men t.ex. i Münsterland kan det likaväl representera uttalssättet [ʃk] som i *Schole* [ʃko:lə] 'skola'. (Kahl, 2009, s. 9)

Dessutom finns det flera komplexa grafem som används enbart på den ena sidan om gränsen. Till dessa hör <oe> och <eu>, vilka följer de nederländska ljudvärdena, samt för skriftsystemen specifika grafem som inte är lånade ur majoritetsspråkets ortografi, t.ex. <oa> och <öa> i *Standaard Schriefwieze*, som torde motsvara fonemen /ɔ:/ och /œ:/. (Vliet, 2008, s. 1) Den tyska traditionen att markera vokallängd genom att bifoga bokstaven h är en form av komplexitet som uppträder i SASS-skriftsystemet, jfr *Stohl* 'stol' och *Koh* 'ko', (Kahl och Thies, 2009, s. 16) och i MV-skriftsystemet, jfr *Uhr* 'öra'. (Herrmann-Winter, 2006, s. 184)

För övrigt motsvarar flera grafem olika uttalssätt beroende på position som tillägg till den vanliga utljudsskärpningen, men vanligtvis handlar det om allofonisk variation i komplementär fördelning. Så har fonemet /g/ på

den tyska sidan både en plosivisk och en frikativisk huvudvariant, men skillnaden markeras endast i MV-skriftsystemet med <ch> för varianten [ç~x] :

- *kriegen* 'få', *du krichst* 'du får' (MV) (Herrmann-Winter, 2006, s. 172)
- *kriegen, du kriggst* (SASS) (Kahl och Thies, 2009, s. 20, 110)
- *krigen, du krigs* (Münsterland) (Kahl, 2009, s. 9, 519)

Ett annat exempel på detta fenomen är grafemet <s> i Münsterlands skriftsystem, där det representerar [s] i koda, i anljud före vokal och i intervokalisk position efter kortvokal, [z] i intervokalisk position efter långvokal och [ʃ] i anljud före konsonant. (Kahl, 2009, s. 9)

Förutom komplexitet uppträder oförutsägbarhet i alla fem skriftsystem, men omfattningen varierar. I riktningen grafem → fonem är enbart det groningska skriftsystemet potentiellt fullständigt förutsägbart, nämligen om accenttecken används för att disambiguera reflexerna till fornsaxiskans korta *u* och *o*. (Reker, 2012, s. 161) Till följd av att ett motsvarande markeringsätt saknas i *Standaard Schriefwieze* förblir grafemet <o> tvetydigt. I Münsterlands skriftsystem är det <ie> som är mångtydigt. Å ena sidan kan det representera reflexen till fornsaxiskans *ī* som i *mien* 'min', men förutom detta kan det motsvara följden av fonemen /i:/ och /ə/ som i *wien* 'viga'. (Kahl, 2019, s. 5) I SASS- och MV-skriftsystemen är markeringen av vokalkvantiteten i någon omfattning bristfällig i flera korta ord, så att den grafiska representationen inte avslöjar om vokalen är lång eller kort. Eftersom detta emellertid gäller närmast några frekventa funktionsord såsom prepositioner och pronomen (Herrmann-Winter, 2006, s. 184), (Kahl och Thies, 2009, s. 18–19) är underspecificeringen troligen inte något stort problem. En betydligt större bristfällighet i SASS-skriftsystemet är avsaknaden av möjligheten att differentiera mellan reflexerna till fornsaxiskans långa *e* och omljudet till det långa *o* å ena sidan och liknande förlängda reflexer till de korta vokalerna i öppen stavelse å andra sidan. Detta gör det exempelvis omöjligt att skilja mellan presens- och preteritumformer i flera starka verb, t.ex. *ik eet*³³ 'jag äter' eller 'jag åt'.

Härutöver uppträder flera ambiguiteter i riktningen fonem → grafem. I Münsterlands, Groningens och Twentes skriftsystem gäller detta existensen av enbart två alternativa grafem för enstaka fonem vilkas distribution beror på majoritetsspråket. Fonemen i fråga är /f/ i Münsterland och /ɛ̃/ i Groningen och Twente. Det münsterländska /f/ skrivs <f> eller <v> i anknytning till tyskans kognater, jfr *Vader* 'fader', *fallen* 'falla', *Vuëgel* 'fågel' och

³³Uttalet i min dialekt är /e:t/ '(jag) äter' och /ɛ̃t/. '(jag) åt'.

fraien 'glädjas' med ty. *Vater, fallen, Vogel* och *freuen*. I det groningska skriftsystemet representeras /ɛ̩/ vanligtvis med <ij> men det görs ett undantag i fall av lexem som är identiska med de nederländska motstyckena i vilka grafemet <ei> förekommer. (Reker, 2012, s. 26–27) Också i *Standaard Schriefwieze* beror grafemvalet fullständigt på nederländska motstycken: Grafemet är <ei> i fall av nederländska kognater med <ei>, och <eai> i fall av nederländska kognater med <aai>. (Vliet, 2008, s. 2–3)

Den största variationen uppträder i SASS- och MV-skriftsystemen. Detta beror på att en del av de talrika oregelbundenheterna i den tyska ortografin adopterats också för skriftsystemen i fråga, som tillägg till alternativen <f> och <v> för fonemet /f/ som förekommer också i Münsterlands skriftsystem. (Kahl och Thies, 2009, s. 19) På samma sätt rättar sig fördelningen i utljud av <d> eller <t> i MV (Herrmann-Winter, 2006, s. 185) och av <d> eller <t> samt <g> eller <ch> i SASS (Kahl och Thies, 2009, s. 19) efter den tyska ortografin i stället för den lågsaxiska fonologin. Detta blir särskilt tydligt om man betraktar flekterade former av samma lexem. På detta sätt får orden *wiet* 'vid', *Bett* 'säng' och *hooch* 'hög' i SASS sina kodagrafer efter den tyska ortografin fastän flexionsformerna *wiede*, *Bedden* och *hoge* (Kahl och Thies, 2009, s. 41, 92, 232) visar att det är frågan om fonemen /d/ och /g/. I SASS och MV finns det i själva verket olika sätt att markera vokallängden, nämligen genom användning av förlängnings-*h* (*Hahn* 'tupp') eller fördubbling av vokalgrafemet (*Straat* 'gata'). (Kahl och Thies, 2009, s. 17–18)

Avslutningsvis kan man konstatera att Münsterlands, Groningens och Twentes skriftsystem verkar vara de ytligaste, följda av Mecklenburg-Vorpommerns skriftsystem på grund av oförutsägheterna i fonem-grafem-korrespondenserna. SASS-skriftsystemet är det djupaste av alla fem, eftersom det finns flera ytterligare oförutsägheter i grafem-fonem-korrespondenserna, som tillägg till de oförutsägbara fonem-grafem-korrespondenser som uppträder också i Mecklenburg-Vorpommerns skriftsystem.

3.3 Specifika lingvistiska parametrar för lågsaxiskan

3.3.1 Apokope av *e* i de norra dialekterna och dess fortbestånd i de södra dialekterna

Apokopen av *e* är ett förhärskande särdrag i de norra dialekterna (Schröder, 2004, s. 49) men enstaka exempelord från twentskan visar att den uppträder

i någon omfattning också i dialekterna i söder. I sin doktorsavhandling genomför Prehn (2012) en fonetisk analys av fenomenet i norra dialekter, speciellt i området omkring Hamburg. Hon konstaterar avslutande att det är fråga om en fonologisk dubbel opposition som förorsakar en fonetisk tredubbel opposition. I dialekterna som ingick i undersökningen är det endast föreleniskonsonanter där apokopen framkallar fonetisk överlängd i den föregående vokalen, men inte föreleniskonsonanter eller sonoranter. (Prehn, 2012, s. 260) Likaledes är det just för konsonanten före apokopen där markeringen sker i skriftsystemen. För Münsterlands dialekt kunde jag inte hitta några exempelord med apokope och i online-ordboken för groningskan anges inte några flexionsformer. Av den orsaken kan jag inte bedöma situationen i dessa två dialektskriftsystem. För Mecklenburg-Vorpommerns och Twentes dialekter har jag ingen tillgänglig detaljerad fonetisk analys av fenomenet, men fördelningen av vissa grafem ger intryck av att det förekommer också där. De Dialekter som Prehn (2012) undersökte ingår i användningsområdet av SASS-skriftsystemet.

Standaard Schriefwieze verkar systematiskt markera utljudsskärpningen i fall av fonemen /v/ och /z/. Följaktligen är det möjligt att ange utljudsskärpningens uteblivande, vilket uppenbarligen sker t.ex. i *breef* 'brev' och *breev* 'brev-PL' samt i *glas* 'glas' och *glaz* 'glas-PL'. Också i MV-skriftsystemet finns det möjligheter att markera detta. Det sker enligt Herrmann-Winter (2006, s. 185) genom användning av apostrof som tillägg till möjliga andra förändringar. Exempelvis uppträder en alternation mellan <f> och <w'> i *Breif* 'brev' och *Breiw'* 'brev-PL' och mellan <ch> och <ch'> i *Dach* 'dag' och *Dach'* 'dag-PL'. En ytterligare alternation är mellan <d/t/tt> och apostrof. Eftersom grafemkorrespondenserna för fonemet /d/ beror på stavningen av ordens kognater i den tyska ortografin (Herrmann-Winter, 2006, s. 185) och fonetisk överlängd inte uppträder före föreleniskonsonanter i dialekterna väster om Mecklenburg-Vorpommern (Prehn, 2012, s. 260), är det sannolikt fonemet /d/ som representeras med dessa tre grafem i orden i fråga. Exempel på detta är *Rad* 'hjul' och *Ræ'* 'hjul-PL' såsom *Brot* 'bröd' och *Brö'* 'bröd-PL'.

I SASS-skriftsystemet verkar markeringen vara systematisk enbart i fall av grafemparet <f> och <v>, där utljudsskärpningen av fonemet /v/ markeras med <f>, jfr *Breif* 'brev' och *Breev* 'brev-PL' liksom *Wulf* 'varg' och *Wülv* 'varg-PL'. Gällande de övriga föreleniskonsonanter fattas markeringen helt eller den är ofullständig. Eftersom det inte finns något grafempar för att visa oppositionen mellan tonande och tonlösa alveolara sibilanter och det

inte heller har införts något ytterligt hjälptecken liknande apostrofen i MV-skriftssystemet, är det inte möjligt att disambiguera minimalpar som [ris] 'ris' vs. [ri:z] 'jätte' (Prehn, 2012, s. 189) utan båda lexemen stavas <Ries>. (Kahl och Thies, 2009, s. 157) För fonemet /g/ finns det inte heller något möjligt markeringsätt för tonande och tonlösa varianter, då endast grafemet <g> används. I fall av fonemet /d/ är situationen komplexare. Liksom i MV-skriftssystemet rättar sig grafemvalet för nominativformen i SASS efter kognatens stavning i den tyska ortografin. Till följd av detta förekommer det att /d/ med utljudsskärpning representeras av grafemet <t> eller <tt>, t.ex. i orden *Tiet* 'tid' och *Brett* 'bräde', i kontrast med <d> för flexionsformerna utan utljudsskärpning, jfr *Tieden* 'tid-PL' och *Breed* 'bräde-PL'. (Kahl och Thies, 2009, s. 48, 203) Eftersom fördelningen emellertid beror på den tyska ortografin i stället för lågsaxiskans fonologi, är den inte systematisk. Om tyskans kognat nämligen skrivs med <d> används samma grafem också för det lågsaxiska motstycket (t.ex. *Rad* 'hjul' och *Rööd* 'hjul-PL' (Kahl och Thies, 2009, s. 152), jfr ty. *Rad* och *Räder*), fastän utljudsskärpningen sker på samma sätt som i lexem vars tyska kognater skrivs med <t>. Under sådana förhållanden kan grafemet <d> inte fungera som systematisk markering för uteblivandet av utljudsskärpningen och den föregående vokalens fonetiska överlängd.

Som en sammanfattning kan konstateras att fenomenet troligen inte uppträder i Münsterland och att en bedömning inte är möjlig gällande situationen i Groningen. Däremot verkar grafemfördelningen av <f>, <v>, <s> och <z> i *Standaard Schriefwieze* markera en sådan opposition. På grund av bristen på en detaljerad fonetisk undersökning av dialektgruppen i Twente kan en fullständighet dock inte fastställas. Representationen i SASS är systematisk bara i fall av grafemparet <f> och <v> och är därmed i sin helhet utan tvivel ofullständig. Ibruktageandet av apostrof i Mecklenburg-Vorpommerns skriftssystem möjliggör däremot en systematisk markering av överlängd och uteblivande av utljudsskärpningen.

3.3.2 Utvecklingen av vissa fornsaxiska fonem

En stor utmaning innebär motsvarigheterna till de gamla långa $\bar{e}$ - och $\bar{o}$ -ljuden samt $\bar{o}$ -ljudens omljud. Deras sammanförande i ett skriftssystem som omfattar flera dialekter kan visa sig vara omöjlig. En lösning kunde emellertid vara en flexibel representation som tillåter flera varianter. I Tysklands norra dialekter medför närheten till den tyska ortografin utan tvekan betydande problem, därför att flera fonemdistinktioner inte kan markeras. I flera nordöstliga dialekter, t.ex. i Öst-Holstein, uppträder en tredubbel opposition

mellan /ee/, /ei/ och /ai/. (Schröder, 2004, s. 57) Likväl erbjuder skriftssystemet enbart en dubbelopposition mellan <e>/<ee> och <ei>. Denna begränsning verkar inte vara alltför problematisk för de nordvästliga dialekterna i det här fallet, men i själva verket förorsakar grafemvalet ett optiskt sammanfallande av /ei/, som resulterar ur sammanfallandet av $\bar{e}_1$, $\bar{e}_2$ och $\bar{e}_4$, och monoftongen vilken är reflexen till de förlängda fs. *e* och *i*. Ännu vanskligare är situationen för dialekterna som talas i Öst-Holstein, där lågsaxiskan för det mesta skrivs enligt SASS-skriftssystemet. Då representerar grafemet <ee> följaktligen både /ee/, /ei/ och reflexen till de förlängda fs. *e* och *i*, <oo> representerar både /ou/ och /oo/ och <öö> representerar omljuden till både /ou/, /oo/ och reflexen till de förlängda fs. *o* och *u*.

De övriga skriftsystemen som ingår i analysen har lämpligare motsvarigheter. Enligt Schröder (2004, s. 66–67) påträffas endast dubbeloppositioner för $\bar{e}$ -ljuden i Mecklenburg-Vorpommern. I den sydöstra delen har $\bar{e}_1$, $\bar{e}_2$ och $\bar{e}_4$ smultit ihop medan $\bar{e}_3$ har förblivit distinkt och likaså har $\bar{o}_1$ och $\bar{o}_2$ fallit samman. I förbundslandets andra regioner har $\bar{o}_1$ och $\bar{o}_2$ däremot förblivit distinkta och dessutom man kan observera att $\bar{e}_{2b}$ och $\bar{e}_4$ har sammanfallit med $\bar{e}_3$, som kontrasterar med $\bar{e}_1$ och $\bar{e}_{2a}$. Eftersom skriftssystemet tillåter också grafemet <ee> för $\bar{e}_2$ och $\bar{e}_4$ såväl som <o(o)> för $\bar{o}_1$ och <ö(ö)> för dess omljud kan man dra slutsatsen att fonemdistinktionernas representation är adekvat. Ett undantag utgör dock positionen före /r/, jfr avsnittet 3.2.1.2.1.

Münsterländskans dubbelopposition för /ee/ och /ai/ (Schröder, 2004, s. 66–67) representeras av <e/ee> och <ai> (*Kaise* 'ost', *Sepe* 'tvål', *Steen* 'sten', *Rais* 'resa', *daip* 'djup'), twentskans dubbelopposition för /e:/ och /ɛ:/ med <e/ee> och <ei> (*kees*, *zeep*, *steen*, *reize*, *deep*) och groningskans tredubbelopposition (ungefär /e:/, /ɛ:/ och /a:/) av <e/ee>, <ai> och <aai> (*kees*, *zaip*, *stain*, *raais*, *daip*). Skillnaden mellan <ee> och <ea> för $\bar{e}_1$ i Twente återspeglar troligen olika regionala varianter, eftersom också formerna *keaze* och *leeg* listas i *Dialexicon*. Åtminstone får fonemet i fråga i båda orden samma transkription för platserna Delden, Rijssen och Wierden i Meertens Instituuts MAND/FAND/GTRP-databas (Goeman, Reenen och Taeldeman, 2014), och på sådana ställen där olikheter visar sig kan det på grund av materialets knapphet inte uteslutas att skillnaden förorsakats av ljudomgivningen. Grafemet <ea> används i *Standaard Schriefwieze* även för reflexen till fs. *i* och *e*, om den har förlängts, vilket uppenbarligen kan ha skett t.ex. före *v*, jfr *leavn* 'leva' < pgerm. *libēnan, *geavn* 'ge' < pgerm. *zēbanan och *weavn* 'väva' < pgerm. *webanan. Som tillägg till detta listar *Dialexicon* också flera varianter med grafemet <ea> för ord innehållande $\bar{e}_2$ eller $\bar{e}_4$, t.ex. $\bar{e}_2$: *deal* 'del' <

pgerm. *ḍailiz, *stean* 'sten' < pgerm. *stainaz, *teakn* 'tecken' < pgerm. *taiknan och $\bar{e}_4$: *deaf* 'tjuv' < pgerm. *þeubaz, *deap* 'djup' < pgerm. *ḍeupaz, *leaf* 'kär' < pgerm. *leubaz. Detta tyder på möjligheten att den förlängda reflexen för fs. *i* och *e* å ena sidan och $\bar{e}_1$, $\bar{e}_2$ och $\bar{e}_4$ å andra sidan har börjat sammanfalla i Twente.

Utöver de omljudade $\bar{o}_2$ -formerna som nämns i tabellen 3.3.2 är det värt att beakta att pluralformer i Münsterland vanligtvis får grafemet <ai> i stället, t.ex. *Baum* 'träd' – *Baime*, *Haup* 'hop' – *Haipe* < pgerm. *xaupaz, *Kaup* 'köp' – *Kaipe* < pgerm. *kaupaz, *Laun* 'lön' – *Laine* < pgerm. *launan och *Schaut* 'skotte' – *Schaite* < pgerm. *skautaz. På det sättet kontrasterar de med t.ex. *Hööft* 'huvud', *blööd* 'dum' < pgerm. *blauþaz eller *schöön* 'skön' < pgerm. *skauniz som tilldelas samma grafem som $\bar{o}_1$. Till följd därav föreligger goda skäl att anta att det omljudade $\bar{o}_2$ har uppdelats i münsterländskan. En klar uppdelning i grundformer och flekterade former torde det ändå inte vara, eftersom det även listas deriverade singularisformer som uppvisar grafemet <ai>, t.ex. *Kaiþer* 'köpare' och *Laiþer* 'löpare'. En möjlig förklaring kunde vara att de två omljudvarianterna har olika ålder.

De regionala särutvecklingarna av de gamla långa $\bar{o}$ -ljuden till monoftongiska eller diftongiska varianter kan också ge upphov till problem för sammanförandet av skriftsystemen. Översikten i Schröder (2004, s. 57) åskådliggör att alla fyra möjliga konstellationer uppträder: Det finns regioner där både $\bar{o}_1$ och $\bar{o}_2$ är monoftongiska, sådana, där båda är diftongiska sådana, där $\bar{o}_1$ är monoftongisk och $\bar{o}_2$ diftongisk och sådana, där $\bar{o}_1$ är diftongisk och $\bar{o}_2$ monoftongisk. Sammanförandet av en sådan fördelning skulle kräva ett abstraktare system där representationen inte troget återger alla dialekternas ljudkvaliteter utan markerar endast att eller om det finns en skillnad mellan $\bar{o}_1$ och $\bar{o}_2$.

Från översikten nedan framgår att de moderna reflexerna inte endast har olika ljudvärden, utan att de dessutom har smultit ihop på olika sätt.

	proto-germanska	fornsaxiska	nordväst-lågsaxiska	nordöst-lågsaxiska	västfaliska	twentska	groningska
i	* <i>siþaz</i> * <i>þitan</i>		Seef beten ³⁴	Säf bäten	Siëwt biëtken	zev betken	zeef beetje
e	* <i>satjanan</i> * <i>weþaz</i>	settian weg	setten Weg	setten Wech	sätten Wäg	zetn weg	zetten weg
$\bar{e}_1$	* <i>lëþaz</i>	kësi	Kees leeg	Kees leech	Kaise laig	kees leag	kees leeg
$\bar{e}_{2a}$	* <i>saip(j)ön</i>		Seep	Seep	Sepe	zeep	zaip(e)

³⁴De moderna formerna verkar vara diminutiver.

			Kleed	Kleed	Kleed	kleed	klaid/klid
ē _{2b}	*stainaz	stēn	Steen	Stein	Steen	steen	stain
	*bainan	bēn	Been	Bein	Been	been	bain
ē ₃	*raisō		Reis beid	Reis beid	Rais baide	reize beide	raais baaide
ē ₄	*deupaz	diop	deep	deip	daip	deep	daip
	*beuđanan	biodan	beden	beiden	baiden	beedn	baiden/ bieden
u	*fu ₃ laz	fugal	Vagel	Vāgel	Vuēgel	voggel	vogel
	*kwemanan	kuman	kamen	kāmen	kuēmen	komn	komen
o	*u _{baně}	ovana	baven kaken	bāben kāken	buoben kuoken	boaven kokn	boven koken
	ō ₁	*bōkz	bōk	Book	Bauk	Book	book
*mōđaz		mōđ	Moot	Maut	Mood	mood	moud
ō ₂	*baumaz	bōm	Boom	Bom	Baum	boom	boom
	*xlaupanan		lopen	lopen	laupen	loopn	lopen
omlj	*u _{belan}	ubil	övel	æwel	üēwel	övvvel	euvel
u	*lu _{ginō}	lugina	Löög	Læch	Lüēge	lögn	leugen
omlj	< *u _{baně}	< ovana	böverst	bæwelst	büöwerst	böavnste	
o			Gööt	Gæt	Güöte (PL)	göt	geut
omlj	*sōkjanan	sōkian	söken	säuken	söken	zeukn	zuiken/zuken
ō ₁	*fōljjanan	gifōlian	föhlen	fäuhlen	fölen	veuln	vuilen/vulen
omlj	*xau _{bidan}	hōbid	Hööft	Höft	Höft/Hööft	heufd	heufd
ō ₂	*xau _{xipō}		Höögde	Hööcht	Högt	heugte	heugte

TABELL 3.10: Representationen av reflexerna till fornsaxiskans korta *e* och *o* i öppen stavelse samt de medelsaxiska långa *ē* och *ō*-ljuden

3.4 Sociologiska/Sociolingvistiska parametrar

3.4.1 Målgrupp och användningsändamål

Skriftsystemen skiljer sig inte endast angående vilka målgrupper och användningsändamål de är avsedda för, utan också angående hur explicit detta framförs i deras beskrivningar. Exempelvis nämns saken knappt i beskrivningarna från den nederländska sidan. Möjligen hänger det ihop med att det bedrivs mera forskning om skrivandet på lågsaxiska i Tyskland. Enligt Kremer (2008, s. 42–43) har detta för sin del troligen sin orsak i att övergången till det nya skriftspråket under 1500- och 1600-talen var mycket radikalare i Tyskland, till följd av de större skillnaderna mellan lågsaxiska och högtyska jämfört med skillnaderna mellan lågsaxiska och nederländska.

Saß (1935, s. 9) själv strävade efter en förbättring och förening av de bestående skriftsystemen och skrivsätten, för att underlätta läsandet av litteratur på lågsaxiska och därmed hjälpa att revitalisera språket. Däremot hör det enligt honom inte till ett lågsaxiskt skriftsystems uppgifter att fungera som hjälpmedel för att lära sig uttalet, utan inläringen av detta kan ske endast genom att lyssna. (Saß, 1935, s. 12) Åsikten förs fram i samband med vilka fonemdistinktioner som förblir omarkerade och kan därmed förstås som ett försvar för underspecificeringen.

Enligt introduktionen till Hermann-Winters lärobok för Mecklenburg-Vorpommern är syftet med boken att lära användarna språkets (eller enligt henne *dialektens*) muntliga bruk i vardagliga, informella situationer, i stället för en fast språknorm, vilket enligt författaren är det allmännare användningsättet. Som hjälpmedel för inläringen av det rätta uttalet fungerar en bifogad CD. (Herrmann-Winter, 2006, s. 7) Eftersom hon anser lågsaxiskan vara främst ett muntligt språk betraktar hon troligen skriftsystemet som icke-centralt för den vardagliga kommunikationen och inläringen, men hon tar inte ställning till detta direkt.

I sin doktorsavhandling om skriftsystem för norra lågsaxiska dialekter i Tyskland konstaterar Kellner (2002, s. 282) att den primära funktionen av ett lågsaxiskt skriftsystem nuförtiden (dvs. för mer än 15 år sedan, före den vida spridningen av sociala medier) – såsom under de två föregående århundradena – är att fungera som notationssystem för litteraturen. Målgruppen för denna litteratur skulle i så fall vara både tyskar utan kunskap i lågsaxiska och lågsaxare som är vana vid den tyska ortografin. (Kellner, 2002, s. 72)

Om det münsterländska skriftsystemet skriver Kahl (2009, s. 2), i likhet med Saß, att detta representerar ett förenat enkelt skrivsätt med syftet att stöda litteraturen och språket i allmänhet.

Författarna till beskrivningarna av twentskans och groningskans skriftsystem är mindre explicita. I fall av *Standaard Schriefwieze* talas det varken om målgrupp, användningsändamål eller funktion och Reker (2012, s. 5) nämner endast i förbigående längre texter med officiell karaktär och böcker som möjliga användningsfält för skriftsystemet. Under åren 2002–2003 genomförde den tidigare *Nedersaksisch Instituut* vid Groningens universitet en undersökning om språkbruk i det lågsaxiska språkområdet i Nederländerna. Ur denna undersökning framgår att mindre än 50% av områdets invånare läste på lågsaxiska varje vecka eller åtminstone varje månad. (Bloemhoff, 2008b, s. 298–303) Eftersom det inte ges någon information om genren eller längden

av texterna är det dessutom möjligt att läsandet inskränker sig till t.ex. tidningsannonser. Således kan man väl konstatera att kontakten med lågsaxiska i skriftlig form för 15 år sedan inte utgjorde någon central del av vardagslivet i Nederländerna heller.

Gällande de norra dialekterna på den tyska sidan verkar författarnas åsikt ha varit att det inte är av fundamental relevans att ha ett skriftsystem som lämpar sig för vardaglig skriftlig kommunikation och för att lära sig språket. Detta återspeglar onekligen den vardagliga realiteten för några decennier sedan. Frågan man borde ställa sig är om detta fortfarande stämmer med den nutida verkligheten, där språket används skriftligt i sociala medier och undervisas i skolorna; t.ex. kommer det i delstaten Mecklenburg-Vorpommern om några år att bli möjligt att skriva studentprovet i lågsaxiska. (Heidelk, 2018)

3.4.2 Identitetsfrågan och grafeminventariet

Gällande identitetsfrågan är skillnaderna mellan skriftsystemen ännu påtagligare. Enligt Saß (1935, s. 10) skulle skriftsystemet tjäna som en skarp avgränsning mellan tyska och lågsaxiska i skriften. T.ex. skulle skillnaderna i markeringen av vokallängden i öppen och slutet stavelse betona självständigheten av lågsaxiskan och förebygga tyskans och lågsaxiskans hopblandning. Vidare ser han lågsaxiskan enbart i förhållande till tyskan, vilken är det enda kontaktspråket som nämns. Detta är troligen anledningen till hans konstaterande att det inte borde införas några nya tecken som inte är i bruk i den tyska ortografin, fastän detta skulle betyda att ett enkelt "tysk" grafem måste representera flera lågsaxiska fonem. (Saß, 1935, s. 11–12) Hans åsikt att skriftsystemet skulle representera en skarp avgränsning mellan språken och därmed uppfylla en avskiljande funktion avviker dock klart från de nutida bedömningar av själva SASS-skriftsystemet. Idag är det faktiskt just närheten till den tyska ortografin som SASS-skriftsystemet beröms för av sina anhängare³⁵ eller kritiserats för bl.a. i sociala medier³⁶.

Lågsaxiskans förhållande till tyskan tematiseras också i de övriga beskrivningarna av norra skriftsystem. Hermann-Winter anser lågsaxiskan vara en ytterligare variant av tyskan i norden, en dialekt som många fortfarande känner och använder i vardagen, men hon lägger inte fram vilka konsekvenser

³⁵Jfr bedömningar här: <http://sass-platt.de/plattdeutsche-rechtschreibung/beurteilungen.html> aktuell per 06.05.2019

³⁶Michele Palmiotta; doktorand vid fakulteten för främmande språk och litteratur, Bari universitet (*Università degli Studi di Bari Aldo Moro*). 2018. Personlig kommunikation.

detta skulle innebära för skrivandet. (Herrmann-Winter, 2006, s. 7) Kellner (2002) tar inte klar ställning till frågan huruvida lågsaxiskan borde betraktas som tyska och nederländska dialekter eller som ett självständigt språk, men hon analyserar enbart dialekterna på den tyska sidan. Dessutom framhäver hon tyskans roll som gemensamt takspråk för lågsaxarna (i Tyskland) samt deras inkludering i den tyska kulturella kontexten, liksom inkludering i den nederländska kulturella kontexten i fall av lågsaxarna på den nederländska sidan. Därmed är det enligt henne det naturligaste att efterfölja det dominerande språkets ortografi i förskriftligandet av lågsaxiska och hon anser det inte vara möjligt att påverka denna tendens längre. (Kellner, 2002, s. 312) Ett sådant skriftsystem skulle följaktligen ha en språktillnärmande funktion i förhållande till majoritetsspråket men en språkspjälkande funktion i förhållande till de lågsaxiska dialekterna på den andra sidan om gränsen.

I förhållande till det münsterländska skriftsystemet tas en annan utgångspunkt. Liksom Saß anser Kahl (2009, s. 2) att lågsaxiskans skriftsystem skulle tjäna som hjälpmedel att förebygga hopblandning med tyskan. Den tyska ortografin samt försök att tillämpa den på lågsaxiskan kritiserar, medan nederländskans ortografi fungerar som förebild för markeringen av vokallängd utgående från stavelsens öppenhet eller slutenhet. (Kahl, 2009, s. 7) Dessutom nämns nederländskans ortografi som anledning till att avråda från användningen av bokstaven <z>, eftersom den motsvarar olika fonem i den nederländska och den tyska ortografin och därmed kunde förorsaka förvirring. (Kahl, 2019, s. 10) I synnerhet det sista låter som om möjligheten av gränsoverskridande kontakt tagits i beaktande i utvecklingen av skriftsystemet. Upphovsmakarens intention är tydligen att avskilja lågsaxiskan från tyskan, medan språket i någon mån tillnärmas den nederländska ortografin och därigenom även de lågsaxiska dialekterna på den nederländska sidan om gränsen.

Både det groningska skriftsystemet och *Standaard Schriefwieze* är i princip en lista av avvikelser från den nederländska ortografin (Vliet 2008: 1, Reker 2012: 1), medan andra språk räknas upp närmast i samband med förklaringar till fonem eller uttalsätt som inte finns på standardnederländska. Vidare finns det i *Standaard Schriefwieze* vissa likheter med den tyska ortografin och lågsaxiska skriftsystem på tyska sidan, t.ex. användandet av <ä> för omljudet av /a/. I beskrivningarna till det groningska skriftsystemet fordras att avvikelser från standardspråkets (dvs. nederländskans) regler introduceras endast om det finns särskilda motiv för det i form av skillnader i uttalsättet, och författaren upprepar flera gånger att ordens utseende inte borde

divergera mera från standardspråkets ortografi än vad som är "strikt nödvändigt". (Reker, 2012, s. 6, 23) Följaktligen tas den nederländska ortografins grundprinciper i bruk så vitt möjligt, vilket samtidigt innebär att ändringar i den nederländska ortografen bör omsättas också för groningska. (Reker, 2012, s. 6) Således är det groningska skriftsystemet fullständigt beroende av den nederländska ortografen. Funktionen av skriftsystemen i Nederländerna är därmed otvetydigt tillnärmande eller även förenande i förhållande till nederländskan.

Vid första anblick verkar det som om det skulle finnas klara skillnader mellan förhållningssätten av skriftsystemens upphovsmakare i Tyskland jämfört med Nederländerna. Lågsaxiskans skriftsystem i Nederländerna behandlas som avledning av den nederländska ortografen, medan både Saß och Kahl betonar lågsaxiskans särställning, introducerar systematiska avvikelser från den tyska ortografen och kritiserar egenskaperna i standardspråkets ortografi, vars exempel lågsaxiskan inte borde följa. Tendenserna går dock inte klart att skilja åt utgående från landet. Exempelvis är åsikterna av Saß själv och hans nutida anhängare rätt konträra. Dessutom finns det vissa systematiska skillnader från tyskans ortografi (t.ex. antal grafem och markering av vokallängd) i skriftsystemet Hermann-Winter använder för dialekterna i Mecklenburg-Vorpommern, trots att hon betraktar lågsaxiskan som en tysk dialekt. Ändå verkar tendensen att utveckla skriftsystem med språkavskiljande funktion vara starkare i Tyskland än i Nederländerna. Detta kan hänga ihop med att lågsaxiska själv skiljer sig betydligt starkare från tyskan än från nederländskan.

3.4.3 Inläring och överförande av läs- och skrivkunnighet

Till följd av att lågsaxiskan inte är det dominerande språket i samhället – ännu mindre i skriftliga än i muntliga domäner – utgör läsandet och skrivandet på lågsaxiska inte någon tvingande nödvändighet³⁷. Lättheten vid inläring och överförbarhet till de prestigefulla språkens ortografier är därmed väsentliga för att språkets användare ska acceptera skriftsystemet.

Beskrivningen i läroboken för Mecklenburg-Vorpommern (Herrmann-Winter, 2006, s. 184–185) omfattar bara två sidor och innehåller endast en kort förteckning av de mest centrala reglerna, utan vidare motivering. Det faktum

³⁷Ett undantag utgör självklart barn som för olika ändamål lär sig språket i skolan.

att användningen av förlängnings-*h* och grafemkorrespondenserna till fonemet /d/ rättar sig efter den tyska ortografin kan tolkas som att det föranleds av överförbarheten från och till den tyska ortografin.

Vliet (2008) tar inte heller direkt ställning till denna fråga, men två gånger anför han igenkännligheten som motivering för urvalet av vissa grafem. I det här fallet hänvisar igenkännligheten dock visserligen endast till igenkännligheten för dem som är vana vid den nederländska ortografin. Användningen av t.ex. <c> i lånord som *ciefer* 'siffra' (Vliet, 2008, s. 3) gör nämligen inte orden automatiskt mera igenkännliga för personer vilkas huvudsakliga skriftspråk är tyska, där kognaterna skrivs med <z>, jfr *Ziffer*. Dessutom finns det i *Standaard Schriefwieze* ytterligare grafem, t.ex. <ei> vs. <eai>, vilkas distribution följer motstycken i nederländskan. (Vliet, 2008, s. 2–3) Detta kan därmed förstås som ett indirekt ställningstagande för överförbarheten från och till den nederländska ortografin.

Också i beskrivningen av Groningens skriftsystem (Reker, 2012), bedömningarna av SASS-skriftsystemet³⁸ och i de allmänna analyserna av Kellner (2002) angående norra skriftsystem i Tyskland omnämns överförbarheten av läs- och skrivkunnigheten som en central faktor. Vad gäller Groningens skriftsystem gäller överförbarheten dock närmast fonem-grafem-korrespondenserna, medan Kellner (2002, s. 312) framhäver strävandet efter liknande ordbild även i systematiskt avvikande koncept. I SASS-skriftsystemet gäller ordbildens likhet dock främst ordens grundform, medan de flekterade formerna snarare följer lågsaxiskans fonologi. Resultatet av detta är att sammanhangen mellan de olika flexionsformerna blir mindre synlig, jfr *Brett* 'bräde' och *Breed* 'bräde-PL' (ty. *Brett*, *Bretter*) eller *hooch* 'hög' och *höger* 'hög-COMP' (ty. *hoch*, *höher*). Den fråga som borde undersökas är om möjliga fördelar vid inlärningen genom liknande ordbild i grundformerna de facto kompenserar för oregelbundenheterna som förorsakas inom böjningsparadigmen.

I beskrivningen till Münsterlands skriftsystem (Kahl, 2019) finns det däremot inte någonting som tyder på att överförbarheten till eller från den tyska ortografin har varit första prioritet. I motsats till detta har flera fonem fått grafem som avviker från tyskans ortografi, fastän fonemens ljudvärde och fördelning är identiska eller delvis identiska. Exempel på detta är <ai>, <kw>, <ks> och <ts> i stället för den tyska ortografins <ei>, <qu>, <x>

³⁸<http://sass-platt.de/plattdeutsche-rechtschreibung/beurteilungen.html> aktuell per 07.05.2019

och <z> vilka i själva verket leder till en större likhet med den nederländska ortografin. I stället för överförbarheten framhäver Kahl (2009, s. 7) skriftsystemets enkelhet jämfört med den tyska ortografin.

Ur granskningen av skriftsystemens beskrivningar framgår att respektive majoritetsspråks ortografi utgör den främsta orienteringspunkten för SASS-skriftsystemet samt skriftsystemen i Mecklenburg-Vorpommern, Groningen och Twente. Ortografisk närhet till det dominerande språket ställs i direkt sammanhang med läsbarheten och lärbarheten, åtminstone i beskrivningarna av Reker (2012) och Kellner (2002) samt i bedömningarna av SASS-skriftsystemet. Münsterlands skriftsystem utgör ett undantag, eftersom lärbarheten inte associeras med största möjliga närhet till majoritetsspråkets ortografi och det finns både tyska och nederländska drag i fonem-grafem-korrespondenserna. Om överförbarheten ändå tas som utgångspunkt för ett lågsaxiskt skriftsystem måste man utreda vad exakt som ska överföras, utgående från vilken slags likheter som underlättar inlärningsprocessen. Detta är nödvändigt eftersom liknande regler inte nödvändigtvis förorsakar liknande ordbild. Om skriftsystemet dessutom ska lämpa sig för gränsöverskridande kontakt vore det relevant att det inte baserade sig enbart på ortografin av ett enkelt majoritetsspråk, utan att det därutöver tog läs- och skrivvanor på andra sidan om gränsen i beaktande. Av skriftsystemen som ingick i denna analys är det bara det münsterländska som tar hänsyn till detta.

Kapitel 4

Sammanfattning och reflexion

Avhandlingen har till syfte att framföra skillnaderna och likheterna mellan fem regionala lågsaxiska skriftsystem som används i olika dialektregioner och på båda sidor av den tysk-nederländska gränsen. Bakgrunden till detta är användandet av lågsaxiskan för skriftlig kommunikation i överregionala och gränsöverskridande kontexter. Hänsyn ska därför tas till möjligheterna att tillnärma de redan befintliga skriftsystemen eller eventuell även skapa ett gemensamt system. Analysen visade att skillnader faktiskt finns i alla de aspekter som undersöktes. Dessutom kom fram att användningen av egenkaperna ur majoritetsspråkens ortografier förorsakar fler olikheter i den grafiska representationen än vad skillnaderna på fonem-nivå skulle förutsätta. En avgörande tillnärmning skulle därför vara genomförbar genom att komma överens om gemensamma fonem-grafem-korrespondenser och avstå från att ta majoritetsspråkets ortografi som enda referenspunkt.

4.1 Utmaningar

Analysen måste delvis betraktas med viss försiktighet, eftersom den försvårades av bristen på tidigare forskning och tillgängligt källmaterial inom flera av de delområden som ingick i undersökningen. Exempelvis kunde jag knappt hitta någon information om utvecklingen av protogermanskans sekvenser bestående av vokal och *w* i lågsaxiskans dialekter. Dessutom har jag hittills inte hittat någon forskning om de moderna skriftsystemen i Nederländerna alls och även beskrivningarna om själva dialekterna på den nederländska sidan var ganska ytliga. Vissa grafem- och fonemdistributioner i twentskan verkar vara oregelbundna och på grund av detta hade en undersökning av dialektens historiska utveckling varit till fördel. Möjligtvis finns det nämligen ändå regelbundenheter bakom utvecklingen av *fs*. kortvokaler i öppen stavelse som jag har bara inte upptäckt än. Utvecklingen av twentskans runda främre vokaler har jag inte ännu genomskådat helt och hållet

heller. Jag antar att den avvikande utvecklingen står i sammanhang med efterföljande /r/, men detta kräver en mera ingående undersökning.

Dessutom är beskrivningarna av de flesta skriftsystemen ganska kortfattade angående t.ex. motiveringen av fonem-grafem-motsvarigheterna. Detta beträffar främst skriftsystemen för Mecklenburg-Vorpommern och Twente. Följaktligen kunde jag bara spekulera om vilka målgrupper och användningsändamål man avsett, vilken inställning man haft till lärbarheten och vilken roll majoritetsspråkets ortografi hade spelat i utvecklingen av skriftsystemet.

Därutöver baserar sig analysen endast på de abstrakta reglerna och fem skriftsystem inklusive tillhörande dialekter. En mera ingående undersökning skulle därtill involvera både flera dialekter och en kvantitativ komponent för att bedöma bl.a. andelen av ordförrådet som påverkas av komplexiteten och oförutsägbarheten.

4.2 Tidigare forskning om lågsaxiska skriftsystem

I sin doktorsavhandling konstaterar Kellner (2002) att närheten till den tyska ortografin är det naturligaste och att lågsaxiska skriftsystem i allmänhet rättar sig efter ordbilden i majoritetsspråkets ortografi även om det uppträder systematiska skillnader t.ex. i markering av vokallängd. Analysen visar dock att så är fallet endast i skriftsystemen för de norra dialekter på den tyska sidan som Kellner koncentrerar sig på. Även i andra regioner i Tyskland såsom i Münsterland, finns det skriftsystem där både det grundläggande systemet och ordbilderna avviker tydligt från den tyska ortografin. I Nederländerna verkar det vanliga tillvägagångssättet vara att tillämpa fonem-grafem-korrespondenser ur majoritetsspråkets ortografi snarare än ordbilden.

De premisser som skriftsystemens upphovsmakare under 1800- och 1900-talet utgick ifrån håller inte nödvändigtvis längre idag. Antalet lågsaxiska böcker som ges ut är litet jämfört med antalet talare. Däremot har skolundervisning introducerats under de senaste åren, språket används skriftligt i sociala medier och dess betydelse för gränsöverskridande kommunikation har erkänts av olika aktörer inom kultur och politik. Till följd av detta är de skriftsystem som utarbetats för att tyskar utan lågsaxisk språkkompetens skulle kunna läsa regionallitteratur inte nödvändigtvis längre lämpliga för den moderna vardagens utmaningar.

4.3 Skriftsystemens egenskaper

Generellt underlättas den överregionala kommunikationen betydligt av att alla regionala skriftsystem använder det latinska alfabetet och att teckenuppsättningarna i stort sett är desamma samtidigt som skillnaderna närmast begränsar sig till frågan om vilka diakritiska tecken som kan modifiera vilka grundvokalbokstäver. Bokstäverna inom parentes nämns explicit som sådana som förekommer endast i lånord i skriftsystemens beskrivningar.

Sass	a ä b c d e f g h i j k l m n o ö	p q r s t u ü v w x y ¹ z ß
MV	a ä å b c d e f g h i j k l m n o ö œ	p q r s t u ü v w x z ß
ML ²	a ä b c d e ë f g h i j k l m n o ö	p r s t u ü v w
TW ³	a ä b (c) ⁴ d e f g h i j k l m n o ö	p (q) r s t u v w (x) y z
GR ⁵	a b c d e f g h i j k l m n o ö	ó ò p (q) r s t u v w (x) (y) z

TABELL 4.1: Skriftsystemens teckenuppsättningar

Dessutom kan man konstatera att det uppträder färre skillnader vad gäller representationen av konsonantfonem än vad gäller representationen av vokalfonem, och att de flesta grafem för konsonantfonemen, vid jämförelsen av de skriftsystem som ingick i undersökningen, inte uppvisar några avvikelser i användningssättet eller att de uppvisar endast få avvikelser. Flera av skillnaderna i skriftsystemen motsvarar inte någon skiljaktighet på fonemnivån utan betingas endast av att man valt olika grafem för att representera samma fonem. Valet beror ofta på majoritetsspråkets ortografi. Ett undvikande av sådana rent optiska skillnader kunde förbättra ömsesidig förståelse utan att minska representationens maximalitet eller göra skriftsystemen komplexare eller mera oförutsägbara.

4.3.1 Oproblematiska egenskaper

Följande grafem används på samma sätt i alla fem skriftsystem:

Grafem	Möjlig specificering
b	i början av ordet
p	

¹Detta grafem hittade jag endast i enstaka lånord som *Asyl* och *System* varför jag inte behandlar det vidare här.

²Münsterland

³Twente, *Standaard Schriefwieze*

⁴Även om <c> sägs förekomma endast i lånord, så är bokstaven själv en vanlig beståndsdel i grafemet <ch>.

⁵Groningen

k	som enkelt grafem
w	som första enkla konsonantgrafem i morfemet
j	
h	i början av ordet
m	
n	
l	
r	
i	som kortvokal
a	som kortvokal
ä	som kortvokal (men utan motstycke i Groningen)

TABELL 4.2: Oproblematiska grafem

Skillnaderna gällande följande grafem uppträder endast i vissa positioner eller lexem. Således kunde man föra skriftsystemen närmare varandra redan genom ren regularisering av fördelningen.

/d/ och /g/ i koda i SASS och MV

Fördelningen av <t> och <d> i slutet av stavelser i SASS- och MV-skriftsystemen beror endast på den tyska ortografin och lämpar sig därmed inte för ett gränsöverskridande skriftsystem. I stället skulle det vara mer adekvat att följa de lågsaxiska fonemen, så som man gör i skriftsystemen för Groningen, Twente och Münsterland. Fördelningen av <g> och <ch> i Mecklenburg-Vorpommern skiljer sig på det sättet att <ch> används endast i slutet av stavelser. Enligt beskrivningen av skriftsystemet (Herrmann-Winter, 2006, s. 185) sker palataliseringen av /g/ dock helt regelbundet och följaktligen är markeringen inte absolut nödvändig. I SASS-skriftsystemet, å andra sidan, rättar sig fördelningen av <g> och <ch> i koda efter den tyska ortografin. Den ibrukvarande grafemfördelningen bidrar alltså inte till representativens maximalitet utan introducerar endast oregelbundenheter. Därför vore det möjligt att använda grafemen <d> och <g> i alla positioner av stavelsen, oberoende av hur kognaten stavas i den tyska ortografin.

Reflexen till fs. *f* i anljud som <f> eller <v>

I skriftsystemen från Tyskland följer fördelningen tyskans ortografi, vilken inte baserar sig på fonologiska eller fonetiska skillnader, utan har uppstått

genom varierande skrivvanor över tiden. Då denna fördelning inte är intuitiv för dem som inte vuxit upp med det tyska standardspråket, kan man inte räkna med att lågsaxarna från Nederländerna skulle finna sig i den. Det lättaste sättet att tillnärma skriftsystemen vore konsekvent användning av <v>. En annan fråga är den sociala acceptansen och vad som associeras med vilka grafem. Det kunde t.ex. vara så att den konsekventa användningen av <v> i anljud skulle se för "nederländsk" ut för lågsaxarna i Tyskland.

Reflexen till fs. s

Fonemet representeras genomgående som <s> i Tyskland men som <s> eller <z> i Nederländerna, i enlighet med den allofoniska variationen. Den allofoniska variationen är dock inte identisk i alla dialekter, så även ibruktagandet av dess representation skulle leda till grafiska skillnader. Förenande kunde däremot vara att lämna den regelbundna variationen omarkerad och använda grafemet <s> i alla positioner. Därigenom uppstår dock problem i fall av otonande uttal [s] efter långvokaler i intervokalisk position. Grafemet <ß> skulle förmodligen inte accepteras av lågsaxarna i Nederländerna, men man kunde överväga att tillåta <ss> efter långvokaler som i det münsterländska skriftsystemet. Detta användningssätt är dessutom redan känt i Nederländerna från ortnamn som *Rijssen* och *Ijssel*.

4.3.2 Möjligen problematiska egenskaper

Som tillägg till de ovannämnda partiella avvikelserna finns det åtskilligt fler exempel på fonem som systematiskt får olika grafem beroende på skriftsystemet. Här skulle det likväl vara möjligt att tillnärma skriftsystemen genom att fastlägga gemensamma fonem-grafem-korrespondenser. Ett problem vore eventuellt ändå att vissa grafem associeras närmast med det ena eller det andra majoritetsspråket, vilket kunde leda till låg acceptans på andra sidan om gränsen. Till denna kategori hör bl.a. följande fonem-grafem-korrespondenser:

Intervokaliskt <b>, <v> eller <w>

Grafemet <b> kan användas i intervokalisk position i MV, där SASS, *Standaard Schriefwieze* och det groningska skriftsystemet använder <v> och det münsterländska skriftsystemet <w>. Eftersom <v> är det enda som används på båda sidor om gränsen och det likaså används i den nederländska ortografin och de skandinaviska språkens ortografier, skulle detta troligen lämpa sig bäst för ett gränsöverskridande skriftsystem.

Markering av de bakre rundade vokalerna och av omljud

Markeringen av de bakre rundade vokalerna och deras omljud är ett av de delområden där skillnaderna mellan de tyskbaserade och de nederländskbaserade skriftsystemen blir som tydligast. Varianten från den tyska sidan erbjuder en mer symmetrisk representation av omljudparen, <uu> - <üü>, <oo> - <öö> och <au> - <äu>, som svarar mot asymmetrisk omljudmarkering i de nederländskbaserade modellerna genom grafemen <oe> - <uu>, <oo> - <eu> och <ou> - <ui>.

En likartad bild presenterar sig i fall av de korta vokalerna. Även här medför det tyskbaserade grafemvalet av <u> - <ü> och <o> - <ö> en mer symmetrisk fördelning, som förmår representera alla nödvändiga fonemdistinktioner. Mot detta svarar <ó> / <o> - <u> och <ò> / <o> - <ö> på den nederländska sidan. Också i fall av kortvokalerna blir sammanhanget mellan icke-omljudade och omljudade former alltså optiskt mindre tydlig här än i skriftsystemen från Tyskland.

Omljudmarkering genom tillfogandet av trema är dock även i bruk på den nederländska sidan, fastän i mindre omfattning: <o> - <ö> används för omljudparet i både Groningens och Twentes skriftsystem och därutöver begagnar sig *Standaard Schriefwieze* av trema i grafemparen <a> och <ä> samt <oa> och <öa>. Följaktligen känns detta markeringssätt för omljuden av allt att döma inte alltför främmande för lågsaxarna i Nederländerna, varför tremat kunde tas i betraktande som systematiskt markeringssätt för omljudet i ett överregionalt skriftsystem.

<z> eller <ts>

Fonemkorrespondenserna av grafemet <z> skiljer sig klart i den tyska (/ts/) och den nederländska (/z/) ortografin. Grafemet <ts>, som används i Münsterlands skriftsystem, kan däremot lätt förstås som representation för /ts/ på båda sidor av gränsen. I fall av romanska lånord kunde man också överväga om det vore vettigt att bibehålla grafemet <c> från långivarspråket.

<ck> eller <kk>

<ck> används i skriftsystemen från Tyskland och <kk> i skriftsystemen från Nederländerna. Grafemet <kk> är konsistentare med hänsyn till att fördubbling används också för de övriga konsonantgrafemen i arvord bestående av

en enkel bokstav, när man t.ex. vill markera den föregående vokalens korthet. Båda varianterna tycks ändå vara lika lärbara, varför det skulle löna sig att testa acceptansen bland talarna.

<ks> eller <x> och <kw> eller <qu>

Grafemen <x> och <qu> hör till SASS- och MV-skriftsystemen medan <ks> och <kw> används i skriftsystemen för Münsterland, Twente och Groningen. Eftersom båda alternativ förmår representera de fonologiska förhållandena på ett adekvat sätt vore det rimligt att testa acceptansen bland språkbrukarna och välja den version de trivs bäst med.

<sk> eller <sch> och <sj>

Fonemet /ʃ/, som oftast uppträder i lånord, återges med <sch> i skriftsystemen från den tyska sidan, medan reflexen till fs. *sk* tilldelas antingen grafemet <sch> eller grafemet <sk>, beroende på dialekt och position. På den nederländska sidan är det tvärtom grafemet <sch> eller <sk> som representerar reflexen till fs. *sk*, medan fonemet /ʃ/ uttryckligen får grafemet <sj>. Grafemen <sch> och <sk> i skriftsystemen på den nederländska sidan verkar vara positionellt betingade, i stället för att markera en fonemopposition. På grund av detta skulle representationens maximalitet uppnås också med användning av bara ett av dem. Som överregional lösning erbjuder sig därmed flera optioner vars acceptans bland talarna borde undersökas:

- <sch> för reflexen till fs. *sk* och <sj> för /ʃ/, så som i den nederländska ortografin
- <sk> för reflexen till fs. *sk* och <sch> för /ʃ/, så som på den tyska sidan (delvis)
- <sk> för reflexen till fs. *sk* och <sj> för /ʃ/, så som fakultativt i *Standaard Schriefwieze*
- <sch> för båda, så som i SASS- och MV-skriftsystemen. Detta verkar dock inte lämpa sig för de dialekter där distinktionen har bevarats.

<wr> eller <vr>

Grafemet <vr> begagnas endast i Groningen, men även <wr> är känt, eftersom det används i den nederländska ortografin. Grafemet <wr> skulle därför lämpa sig bättre för ett överregionalt skriftsystem.

Dessutom finns det några allmänna principer som skiljer åt skriftsystemen som ingick i undersökningen:

Markering av utljudsskärpning

I allmänhet markeras utljudsskärpningen i de undersökta skriftsystemen endast undantagsvis, och dessutom i olika fall. Som gemensam princip skulle det därför lämpa sig bättre att lämna utljudsskärpningen omarkerad. Detta leder dock till problem i fall av dialekter där det utljudande *e* har apokoperats men utljudsskärpningen ändå inte uppträder vid alla konsonanter. Exempel som tyder på detta fenomen finns åtminstone i skriftsystemen från Twente och Mecklenburg-Vorpommern samt i SASS-skriftsystemet.

Som möjlig lösning kunde man återge det i åtskilliga regioner apokoperade *e* i skriven text så, att varianten utan utljudsskärpning inte längre optiskt skulle visa utljud, t.ex. <lang> [laŋk] 'lång' vs. <lange> [laŋ] 'länge'. Detta vore också en väg att förena dialekterna med och utan apokope. Emellertid bör det noteras att detta förutsätter att talarna av dialekterna med apokope har vetskap om var utljudande *e* uppträder i andra dialekter eller var det har förekommit i den egna regionen förr i tiden. De lågsaxare som vuxit upp i Tyskland kan teoretiskt sett härleda sig till fördelningen utgående från tyskan, men för lågsaxare från Nederländerna fungerar det inte lika lätt, för att apokopen har skett också i nederländskan.

Alternativt kunde det systematiska mecklenburg-vorpommerska markeringssättet efterföljas, där uteblivandet av utljudsskärpningen markeras med apostrof. Om den funktionella belastningen av detta uteblivande skulle visa sig vara tillräckligt låg kunde man också överväga att avstå från dess representation i skriften.

Vokalkvantitet i slutet stavelse

Markering av längd genom förlängnings-*h*, baserande på den tyska ortografin, och markering av korthet genom en allograf bestående av två vokalbokstäver för efterföljande konsonant används endast i SASS och MV. Däremot existerar principen att markera längden i slutet stavelse med hjälp av dubbelbokstäver för vokalerna i alla skriftsystem som ingick i undersökningen och detta lämpar sig därmed utmärkt för ett gränsöverskridande skriftsystem. Genom att generalisera markeringssättet kunde man både göra skriftsystemen mera regelbundna och förbättra den ömsesidiga förståelsen. Samtidigt skulle detta eliminera nödvändigheten att markera vokalens korthet genom ett grafiskt konsonantkluster.

Versala bokstäver

Versaliserade substantiv förorsakar förmodligen inte några större svårigheter för lågsaxare i Nederländerna så länge de endast behöver förstå och inte själva behöver använda dem. Å andra sidan är det även på tyska inte ovanligt att avstå från versala bokstäver i informellt skrivande online. Allmän versalisering av substantiv uppträder inte heller i språk som engelska eller franska som vanligtvis undervisas i skolorna i Tyskland. Följaktligen är det väl inte för djärvt att anta att lågsaxare från Tyskland (i synnerhet yngre) snarare skulle acceptera oversaliserade substantiv än att lågsaxare från Nederländerna skulle ta i bruk versalisering.

Användningen av majoritetsspråkens ortografier som utgångspunkt för lågsaxiskans skriftsystem leder obestridligen till flera grafiska skillnader än vad som existerar på fonemens nivå. Således finns det mycket potential att tillnärma de regionala skriftsystemen, även när dialektskillnader ska representeras i skriften. En gemensam lösning angående de ovannämnda aspekterna kunde utgöra ett första steg i tillnärmningen av skriftsystemen och förbättra skriftlig kommunikation i synnerhet över gränsen. Om det finns strävan efter ytterligare tillnärmning eller efter ett gemensamt skriftsystem, finns det flera problempunkter till som måste diskuteras.

4.4 Skillnader på den fonologiska nivån

Omständigheterna beträffande fonologiska skillnader är betydligt mera komplicerade. Allmänt sett är det dock påfallande att de regionala särutvecklingarna i fonemsystemet inte följer de politiska gränserna. Det verkar t.ex. mycket lättare att skapa ett gemensamt gränsöverskridande skriftsystem för groningskan och de norra dialekterna i Tyskland än att förena skriftsystemen för dialekterna från Groningen och Twente som pratas i samma stat.

De största skiljaktigheterna i dialekternas fonemuppsättningar visar sig vid kortvokalerna i öppen stavelse: långa monoftonger och enstaka kortvokaler i de norra dialekterna, öppningsdiftonger i Münsterland (med undantag av /a:/) och den största variationen i Twente, nämligen kortvokaler, långa monoftonger och öppningsdiftonger. Distributionen av de olika varianterna i Twente ger intryck av att vara lexemspezifisk, men den är möjligen

delvis motiverad av ljudomgivningen, speciellt den efterföljande konsonantens kvalitet⁶.

Enligt Unseth (2014) skulle det vara möjligt att skapa ett system baserat på den mest komplexa dialekten, men det första problemet med detta är att det förmodligen inte finns någon dialekt, som är den mest komplexa i alla avseenden. De västfaliska dialekternas fonemsystem presenteras ofta som de mest komplexa, men även om münsterländskan inom ramarna för detta arbete har bevarat flest distinktioner i fall av reflexer till fornsaxiskans kortvokaler i öppen stavelse så finns det andra fonem som har sammansmultit i Münsterland men förblivit distinkta annanstans. En fullständig representation borde därmed kunna återge alla fonemdistinktioner som uppträder i någon av dialekterna och på det viset innehålla flera distinkta grafem än vad som skulle behövas även för dialekterna med de mest komplexa fonemsystemen. Det är tveksamt om en sådan grad av komplexitet skulle accepteras inom språkgemenskapen.

Ytterligare en fråga rör det uppdelade $\bar{e}_2$ och den oregelbundna vokalförlängningen i twentskan som omöjliggör en fullständig förening. En abstraktare kortvokalisk representation lämpar sig inte heller, eftersom de förlängda vokalerna är distinkta från kortvokalerna. Även en abstrakt förenad modell skulle därmed behöva åtminstone två parallella former: en kortvokalisk och en långvokalisk. För det uppdelade $\bar{e}_2$ finns det inte heller någon sådan möjlig grafemfördelning som både skulle förena dialekterna och återspegla alla dialekters fonemfördelningar. En tänkbar lösning vore att dialekterna utan uppdelning av $\bar{e}_2$ skulle använda ett eget grafem för detta fonem, medan dialekterna där $\bar{e}_2$ har uppdelats kunde begagna sig av grafemen för $\bar{e}_1$ och $\bar{e}_4$ i enlighet med uppdelningsresultaten. För dialekterna utan uppdelning skulle en fullständig representation medföra fyra skilda grafem för $\bar{e}_1$, $\bar{e}_2$, $\bar{e}_3$ och $\bar{e}_4$, eftersom de inte låter sig sammanfattas utan att vissa dialekter skulle behöva använda samma grafem för distinkta fonem.

Gällande $\bar{o}$ -ljuden är regionala särutvecklingar som rör uppdelning eller sammanfallande av fonem ett mindre problem. Även lågsaxare vars dialekter inte har bevarat distinktionen mellan $\bar{o}_1$ och $\bar{o}_2$ skulle relativt enkelt kunna härleda skillnaden med hjälp av de tyska eller nederländska standardspråken. En väsentlig fråga berör däremot urvalet av adekvata fonem-grafem-korrespondenser i relation till de olika ljudkvaliteterna i de moderna dialekterna. En tänkbar lösning kunde utgöra en abstraktare representation, varvid $\bar{o}_1$ som reflex till pgerm. * $\bar{o}$ får grafemet <oo> och $\bar{o}_2$ som reflex till pgerm.

⁶Men jmf *lögn* och *dreagn* där vokalen förekommer i nästan identisk omgivning.

*au tilldelas ett grafem som ger intryck av att stå för en diftong, exempelvis <au> eller <ou>. För en sådan grafemfördelning kunde det emellertid finnas låg acceptans i de regioner där fonemens utveckling avviker från vad grafemen antyder. Om det skulle visa sig att det fanns ett motstånd mot en sådan distribution, kunde man även överväga en flexiblare representation med två möjliga grafem som kunde tilldelas fonemen i enlighet med hur de bäst skulle återspegla ljudkvaliteterna i de respektive dialekterna.

Även asymmetrin i fonemsystemen beträffande skillnaden mellan förlängda slutna och medelvokaler i Västfalen förtjänar uppmärksamhet här. På grund av att distinktionen av de förlängda reflexerna till fs. *i* och *e* (eller rättare sagt *ë*), *u* och *o* samt omljuden till *u* och *o* förekommer endast i Västfalen, bör man fundera på hur detta kunde återges i ett överregionalt skriftsystem. Även om överspecifiering inte torde förorsaka några större svårigheter för läsandet bör man inte glömma skrivandet, eftersom härledning av distinktionerna från majoritetsspråken inte fungerar lika lätt i det här fallet. I detta sammanhang borde man granska den funktionella belastningen av distinktionen i Västfalen och överväga om underspecifieringen skulle vålla större besvär för läsandet i västfaliska dialekter än vad överspecifiering skulle betyda för skrivandet i dialekter utanför Västfalen.

Om en fullständig förening i form av standardisering av uttalet inte betraktas som önskvärd finns det flera möjligheter att hantera asymmetrin mellan fonemsystemen. Grundvalen kunde bestå i en sammanställning av alla fonemdistinktioner som finns i helheten av dialekterna. Det fortsatta tillvägagångssättet beror sedan på om föreningen av skriftsystemen ska begränsa sig till en uppsättning gemensamma fonem-grafem-korrespondenser som förmår återge alla dessa fonemdistinktioner, eller om man dessutom ska fastlägga vilka fonemdistinktioner som borde representeras och vilka inte. Om man valde det första alternativet, skulle man sedan för de olika dialekterna kunna besluta på vilket sätt sammanfattningen av grafem borde ske i fall av sammanfallande av de tillhörande fonemen. Detta vore en väg att förena de på olika sätt komplexa fonemsystemen under en gemensam modell och samtidigt ta i beaktande dialektala skillnader. För det andra alternativet borde man fastlägga utgående från vilka principer sammanfattningen av fonemen för ett överregionalt kompromisskriftsystem skulle försiggå. Exempelvis kunde markeringen av fonemdistinktionerna med den lägste funktionella belastningen och/eller sådana, vars sammanfallande i skrift trots bevarad distinktion skulle beträffa det minsta antalet talare, uteslutas helt eller göras fakultativ. Häri kunde man fortfarande ge möjligheten att tillåta parallellformer

för oförenliga särutvecklingar. Det första alternativet skulle underlätta inläringen av läsandet och skrivandet i den egna dialekten, medan det andra alternativet starkare betonar den överregionala förståeligheten i skrift. Den fråga man borde ställa sig i detta sammanhang är vad som vore den konkreta nyttan av att satsa på införeling av nya – fastän sannerligen sinsemellan mera likadana och därför också mera förståeliga – regionala skriftsystem, om regionala skriftsystem redan finns, i alla fall för de större dialektgrupperna. Om ändamålet exempelvis är att man borde kunna använda samma läroböcker i skolorna i hela språkområdet eller att lågsaxiskspråkiga lärare också borde kunna undervisa utanför den egna dialektregionen torde ett gemensamt överregionalt, någorlunda enhetligt skriftsystem vara den vettigare lösningen.

4.5 Avslutande tankar

I detta arbete har jag hänvisat till att påtagliga förändringar har skett i den skriftliga användningen av lågsaxiska under de senaste åren, vilket ställer förskriftligandet av språket inför nya utmaningar. Mitt syfte i detta sammanhang var att åskådliggöra hur skrivvanor härstammande från majoritetsspråkens ortografier ger upphov till skillnader i de regionala skriftsystemen. I analysen har därtill kommit fram att det finns en stor potential för överregional och gränsöverskridande tillnärmning, om man skulle lyckas komma överens om gemensamma fonem-grafem-korrespondenser.

Ändå kan man inte bortse från asymmetrin som består mellan de olika dialekternas fonemsystem. De regionala särutvecklingarna omöjliggör skapandet av ett enhetligt system med samma fonem-grafem-korrespondenser för alla dialekter, som skulle vara lika maximalt eller minimalt för alla. Detta innebär trots allt uttryckligen inte att man inte skulle kunna hitta någon gemensam lösning till detta, utan att förväntningen att en gemensam ortografi skulle kunna förmå att troget återge alla dialekters varianter i en enkel form är snarast orealistisk.

Som lösningar erbjuder sig två huvudalternativ, ett standardspråk inklusive standarduttal eller tillåtandet av parallellformer i fall av avvikande utvecklingar, samt talrika möjliga mellanvägar mellan dem. Vilken väg som ska gås beror bland annat på vilken grad av föreling som är önskvärd eller genomförbar och vilken grad av abstrakthet som kan förväntas bli accepterad. Ett någorlunda enhetligt standardspråk med standarduttal verkar i alla

fall för närvarande inte eftersträvas, varför det är närmast det andra alternativet eller någon mellanform som vore en realistisk målsättning.

Frågan angående den optimala graden av representationens fullständighet kan jag inte avslutande besvara här. Saken beror på vilka dialekter som ska tas hänsyn till, vem som är målgruppen och vilka ändamål skriftsystemet ska uppfylla. Dessutom måste man ta i betraktande inte endast läsandet utan också skrivandet, eftersom ett skriftsystem med fullständig representation av alla dialekters fonemdistinktioner skulle innebära att det vore omöjligt att härleda alla fonem-grafem-korrespondenser ur den egna dialekten. Trots att en del kan härledas med hjälp av det tyska eller det nederländska standardspråket, borde man överväga om en sådan transferinsats kan förväntas av genomsnittliga talare. Det sista beträffar dock mindre eller inte alls skolbarn som lär sig skriva lågsaxiska samtidigt med eller i framtiden möjligen även före majoritetsspråket. Med tilltagande digitalisering kunde skrivandet på lågsaxiska underlättas av rättstavningsprogram, autokorrektur, automatiserade ordförslag på mobilen osv. Likaledes kan man räkna med nya språkteknologiska lösningar som automatiserad omvandling mellan skriftsystem och interdialektal maskinöversättning.

Ändå borde man betänka hur en sådan tillnärmning eller förening kunde genomföras i praktiken, av den orsaken, att t.ex. en gemensam takorganisation för språkfrågor saknas. Är de olika regionala institutionerna och organisationerna villiga att samarbeta för ett sådant syfte eller har gräsrotsinitiativ som *Algemene Nedersaksiese Schriefwieze* eller *Nysassiske Skryvwyse* chanser att få vidare spridning och officiellt stöd? Inte heller ska man förbise sociala synpunkter, som den hur beredda vanliga talare är att ta avsked av vissa skrivvanor som härstammar från majoritetsspråkets ortografi. Till detta hör likaså hur beredvilligt de skulle göra sig besväret med att lära sig fördelningen av grafemskillnader som inte motsvarar någon fonemskillnad i den egna dialekten. Också den egna identiteten påverkar attityderna gällande skrivfrågor: Lågsaxare som starkare identifierar sig med landets språkliga majoritet än med den lågsaxisktalande befolkningen på andra sidan gränsen kunde ha svårt att se någon nödvändighet eller vinst i ett gränsöverskridande skriftsystem. Eventuellt skulle de visa en låg acceptans för grafem som inte förekommer alls i majoritetsspråkets ortografi eller som används annorlunda där, och vara missnöjda med den sämre överförbarheten från eller till majoritetsspråkets ortografi. Undersökning av dessa frågor vore av hög relevans för att bedöma den praktiska genomförbarheten gällande tillnärmning eller förening av skriftsystemen.

Ett annat resultat av detta arbete är att jag har kunnat visa på några delområden som fortfarande behöver en mera ingående granskning. Behandlingen av nyare lånord återstår, eftersom detta skulle kräva en närmare analys av hur lånordens fonem inordnas i de olika dialekternas fonemsystem och vilka korrespondenser som uppträder mellan dem. Jag är inte medveten om att sådan jämförande forskning i anpassning av lånord i lågsaxiskan redan skulle ha genomförts. Dessutom verkar omljudet av $\bar{o}_2$ ha blivit uppdelat i Münsterland. Inom ramen för detta arbete kunde jag inte grundligare undersöka fördelningen, men för en möjlig överregional tillnärmning av skriftsystemen och för dialektologin i allmänhet vore det av betydelse att undersöka ett potentiellt beroende av ljudomgivningen. Också förkortningen av förlängda kortvokaler och i synnerhet reflexerna till de protogermanska *w*-sekvenserna har jag inte kunnat behandla tillräckligt djupgående här för en adekvat avslutande bedömning. Inte heller har jag kunnat redogöra för morfologiska, syntaktiska och lexikaliska skillnader mellan dialekterna inom ramen för detta arbete, trots att de obestridligen är av betydelse för överregional och gränsöverskridande kommunikation.

Jag hoppas att jag med denna avhandling kunnat bidra med nya synpunkter till lågsaxisk skriftsystemforskning och -diskussion, som de senaste decennierna vanligtvis har stannat innanför de statliga gränserna, och skapa ett underlag för framtida gränsöverskridande betraktelser.

Litteratur

- Adler, Astrid m. fl. (2016). *Status und Gebrauch des Niederdeutschen 2016 - Erste Ergebnisse einer repräsentativen Erhebung*. URL: http://www.ins-bremen.de/fileadmin/ins-bremen/user_upload/umfrage2016/broschuere-umfrage.pdf (hämtad 2019-05-05).
- Becat, Joan m. fl. (2002). *The European Union and Lesser Used Languages*. URL: [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2002/318587/DG-4-CULT_ET\(2002\)318587_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2002/318587/DG-4-CULT_ET(2002)318587_EN.pdf) (hämtad 2019-04-27).
- Beißwenger, Michael (2018). "WhatsApp, Facebook, Instagram Co.: Schriftliche Kommunikation im Netz als Thema in der Sekundarstufe (Vorabversion)". I: *Deutschunterricht in einer digitalen Gesellschaft. Unterrichtsansregungen für die Sekundarstufen*. Utg. av Steffen Gailberger och Frauke Wietzke. Weinheim: Beltz Juventa, s. 91–124. URL: https://www.uni-due.de/imperia/md/images/germanistik/beisswenger/beisswenger_reflexionsprache.pdf.
- Bloemhoff, Henk (2008a). "Klank- en vormleer". I: *Handboek Nedersaksische Taal- en Letterkunde*. Utg. av Henk Bloemhoff m. fl. Assen: Koninklijke Van Gorcum, s. 65–112.
- (2008b). "Talsociologische aspecten". I: *Handboek Nedersaksische Taal- en Letterkunde*. Utg. av Henk Bloemhoff m. fl. Assen: Koninklijke Van Gorcum, s. 294–323.
- Bordasch, Olaf (2015). *Ravensberger Platt - Wörterverzeichnis Hochdeutsch-Plattdeutsch*. URL: <http://www.plattdeutsch-niederdeutsch.net/woerterbuch/brockhagen1.htm> (hämtad 2019-05-05).
- Braunmüller, Kurt (1995). "Forudsætninger for at overtage middelnedertyske sprogstrukturer i de skandinaviske sprog". I: *Nordisk og nedertysk - Språkkontakt og språkutvikling i seinmellomalderen*. Utg. av Ernst Håkon Jahr. Oslo: Novus forlag, s. 29–54.
- Denge, Martin ter (2012). *Linguae Intergermanica: The Use of Low Saxon, English, Dutch and German, and Receptive Multilingualism in Northern Dutch – Northern German Communication*. URL: <https://dspace.library.uu.nl/bitstream/handle/1874/254986/Martin%20ter%20Denge%20-%20Linguae%20Intergermanica.pdf> (hämtad 2019-05-06).

- Donaldson, Coleman (2015). "The Social Life of Orthography Development". I: *Working Papers in Education Linguistics* 30:2, s. 1–12.
- Eesti Keele Instituut (2016). *Alamsaksa laensõnad eesti keeles*. URL: <http://www.eki.ee/dict/asl/index.cgi> (hämtad 2019-05-05).
- Feiereisen, Florence (2018). "Normierung als Angriff auf das Kulturgut Sprache? Die Geschichte der deutschen Rechtschreibreform im kulturellen Kontext". I: *Monatshefte* 110.3, s. 307–326.
- Goeman, Ton, Piet van Reenen och Johan Taeldeman (2014). *MAND/FAND/GTRP-database, dialecttranscripties 1980-1995*. URL: <http://www.meertens.knaw.nl/mand/database/> (hämtad 2019-02-04).
- Gooskens, Charlotte och Renée van Bezooijen (2006). *Mutual comprehensibility of written Afrikaans and Dutch: symmetrical or asymmetrical?* URL: http://www.let.rug.nl/~gooskens/pdf/publ_litlingcomp_2006b.pdf (hämtad 2019-04-16).
- Haas, Walter (2009). *Von den Schwierigkeiten, die legitime Sprache zu wechseln*. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/20643951.pdf> (hämtad 2019-04-16).
- Heidelk, Wolfgang (2018). "Die Reportage - Plattdütsch bet taun "Plattinum"!" I: *Norddeutscher Rundfunk*. URL: https://www.ndr.de/info/sendungen/die_reportage/Nu-geht-los-Plattduetsch-bet-taun-Plattinum_sendung804016.html (hämtad 2019-04-27).
- Herrmann-Winter, Renate (2006). *Hör- und Lernbuch für das Plattdeutsche*. Rostock: Hinstorff.
- Hoffmann, Peter (2004). *Niedersächsische Geschichte kurz gefasst*. Hannover: Niedersächsische Landeszentrale für politische Bildung.
- Hopster, Norbert och Jan Wirrer (1994). "Tradition, Selbstinterpretation und Politik: Die Niederdeutsche Bewegung vor und nach 1993". I: *Niederdeutsch im Nationalsozialismus*. Utg. av Kay Dohnke, Norbert Hopster och Jan Wirrer. Hildesheim, Zürich och New York: Georg Olms Verlag, s. 59–122.
- Höder, Steffen (2010). "Das Lautsystem des Altenwerder Platt. Eine phonetisch-phonologische Bestandsaufnahme". I: *Niederdeutsches Wort* 50, s. 1–27.
- Jellinghaus, Hermann (1892). *Die niederländischen Volksmundarten*. Norden och Leipzig: Dietr. Soltau's Verlag.
- Kahl, Heinrich och Heinrich Thies (2009). *der neue Sass - Plattdeutsches Wörterbuch*. Neumünster: Wachholtz Verlag.
- Kahl, Klaus-Werner (2009). *Wörterbuch des Münsterländer Platt*. Münster: Aschen-dorff Verlag.

- (2019). *Die Aussprache der Laute*. URL: http://www.plattdeutsch.net/media/download_gallery/Aussprache.pdf (hämtad 2019-04-30).
- Kellner, Birgit (2002). *Zwischen Anlehnung und Abgrenzung - Orthographische Vereinheitlichung als Problem im Niederdeutschen*. Heidelberg: Universitätsverlag C. Winter.
- Kremer, Ludger (2008). "Geschiedenis van de Nedersaksische taalkunde". I: *Handboek Nedersaksische Taal- en Letterkunde*. Utg. av Henk Bloemhoff m. fl. Assen: Koninklijke Van Gorcum, s. 23–51.
- Krogh, Steffen (1996). *Die Stellung des Altsächsischen im Rahmen der germanischen Sprachen*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Langhanke, Robert (2017). "Übergänge zur Schriftlichkeit. Zu wechselnden Profilen dialektaler Literalität am Beispiel des Niederdeutschen". I: *Linguistik online* 85:6. URL: <http://dx.doi.org/10.13092/lo.85.4083>.
- Lasch, Agathe (1914/1974). *Mittelniederdeutsche Grammatik*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- Moseley, Christopher, utg. (2010). *Atlas of the World's Languages in Danger 3rd edn. Online version*. URL: <http://www.unesco.org/culture/en/ endangeredlanguages/atlas> (hämtad 2019-05-05).
- Niebaum, Hermann (2008a). "Het Nederduits". I: *Handboek Nedersaksische Taal- en Letterkunde*. Utg. av Henk Bloemhoff m. fl. Assen: Koninklijke Van Gorcum, s. 430–447.
- (2008b). "Het Oostnederlandse taallandschap tot het begin van de 19de eeuw". I: *Handboek Nedersaksische Taal- en Letterkunde*. Utg. av Henk Bloemhoff m. fl. Assen: Koninklijke Van Gorcum, s. 52–64.
- Orel, Vladimir (2003). *A Handbook of Germanic Etymology*. Leiden och Boston: Brill.
- Ostfriesische Landschaft (2010). *Schreibregeln für das ostfriesische Niederdeutsch - Überarbeitete Fassung von September 2010*. URL: http://www.ostfriesischelandschaft.de/fileadmin/user_upload/PLATTDEUTSCHBUERO/TEXTDATEIEN/Schrievregels_neei_2014-03-20.pdf (hämtad 2019-05-06).
- Panzer, Baldur och Wolf Thümmel (1971). *Die Einteilung der niederdeutschen Mundarten auf Grund der strukturellen Entwicklung des Vokalismus*. München: Max Hueber Verlag.
- Peters, Robert (1973). "Mittelniederdeutsche Sprache". I: *Niederdeutsch, Sprache und Literatur - Eine Einführung*. Utg. av Jan Goossens. Neumünster: Karl Wachholtz Verlag, s. 66–115.
- Peters, Robert (2000). "Soziokulturelle Voraussetzungen und Sprachraum des Mittelniederdeutschen". I: *Sprachgeschichte - Ein Handbuch zur Geschichte*

- der deutschen Sprache und ihrer Erforschung* - 2. Teilband. Utg. av Werner Besch m. fl. Berlin och New York: Walter de Gruyter, s. 1409–1422.
- Piirainen, Elisabeth och Wilhelm Elling (1992). *Wörterbuch der westmünsterländischen Mundart*. Vreden. URL: <https://epflicht.ulb.uni-muenster.de/download/pdf/36612?originalFilename=true> (hämtad 2018-01-30).
- Prehn, Maike (2012). *Vowel quantity and the fortis-lenis distinction in North Low Saxon*. Utrecht: LOT.
- Reershemius, Gertrud (2017). "Autochthonous heritage languages and social media: writing and bilingual practices in Low German on Facebook". I: *Journal of Multilingual and Multicultural Development* 38:1, s. 35–49. URL: <http://dx.doi.org/10.1080/01434632.2016.1151434>.
- Reker, Siemon (2008). "Talige beschrijvingen van de regio's - Groningen". I: *Handboek Nedersaksische Taal- en Letterkunde*. Utg. av Henk Bloemhoff m. fl. Assen: Koninklijke Van Gorcum, s. 157–174.
- (2012). *Spellingregels van het Gronings*. URL: <http://www.groningsonline.nl/Content/Spellingregels%20van%20het%20Gronings.pdf> (hämtad 2019-05-07).
- (2018). *groninger zakwoordenboek*. URL: <http://www.groningsonline.nl/> (hämtad 2018-04-29).
- Ruiten, Joep van (2019). "Samen plat zingen zonder grenzen". I: *Dagblad van het Noorden* 16.03.2019, s. 43.
- Saß, Johannes (1935). *Plattdeutsches Wörterverzeichnis mit den Regeln für die plattdeutsche Rechtschreibung*. Hamburg: Otto Meißners Verlag.
- Schmalz, Xenia m. fl. (2015). "Getting to the bottom of orthographic depth". I: *Psychonomic Bulletin & Review* 22, s. 1614–1629.
- Schröder, Ingrid (2004). "Niederdeutsch in der Gegenwart, Sprachgebiet – Grammatisches – Binnendifferenzierung". I: *Germanistische Linguistik* 175–176 2004, *Niederdeutsche Sprache und Literatur der Gegenwart*. Utg. av Dieter Stellmacher. Hildesheim, Zürich och New York: Georg Olms Verlag, s. 35–97.
- Smalley, William A. (1959). "How Shall I Write This Language?" I: *The Bible Translator*.
- Sodmann, Timothy (1973). "Der Untergang des Mittelniederdeutschen als Schriftsprache". I: *Niederdeutsch, Sprache und Literatur - Eine Einführung*. Utg. av Jan Goossens. Neumünster: Karl Wachholtz Verlag, s. 116–129.
- Stellmacher, Dieter (1983). "4.3. Neuniederdeutsche Grammatik, 4.3.1. Phonologie und Morphologie". I: *Handbuch zur niederdeutschen Sprach- und*

- Literaturwissenschaft*. Utg. av Gerhard Cordes och Dieter Möhn. Berlin: Erich Schmidt Verlag, s. 238–278.
- (1990). *Niederdeutsche Sprache*. Bern, Frankfurt am Main, New York och Paris: Verlag Peter Lang.
- Teepe, Paul (1973). "Zur Lautgeographie". I: *Niederdeutsch - Sprache und Literatur - Eine Einführung*. Utg. av Jan Goossens. Neumünster: Karl Wachholtz Verlag, s. 138–157.
- Thies, Heinrich (2015). *SASS Plattdeutsche Rechtschreibung*. URL: <http://sass-platt.de/plattdeutsche-rechtschreibung/startseite.html> (hämtad 2018-04-29).
- Twilhaar, Jan Nijen (2008). "Talige beschrijvingen van de regio's - Oost-Overijssel". I: *Handboek Nedersaksische Taal- en Letterkunde*. Utg. av Henk Bloemhoff m. fl. Assen: Koninklijke Van Gorcum, s. 240–255.
- Unseth, Peter (2014). "Multidialectal Orthographies: An Approach to Systematically Spelling Differing Dialects". I: *Dialogue on Dialect Standardization*. Utg. av Carrie Dyck m. fl. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, s. 9–21.
- Venezky, Richard L. (2004). "In search of the perfect orthography". I: *Written Language & Literacy* 7, s. 139–163.
- Vliet, Goaitsen van der (2008). *Schriefwiezer*. URL: <http://members.home.nl/goaitsen/> (hämtad 2019-05-06).
- Wiesinger, Peter (2017). *Strukturelle historische Dialektologie des Deutschen*. Hildesheim, Zürich, New York: Georg Olms Verlag.
- Wikipedia (2015). *Goaitsen van der Vliet: Wikipedia, De vrye encyklopedy*. URL: https://nds-nl.wikipedia.org/w/index.php?title=Goaitsen_van_der_Vliet&oldid=277624 (hämtad 2019-05-06).
- (2018). *Nysassiske Skryvwyse: Wikipedia, De vrye encyklopedy*. URL: https://nds-nl.wikipedia.org/w/index.php?title=Nysassiske_Skryvwyse&oldid=301208 (hämtad 2019-05-06).
- Wortmann, Felix (1960). "Zur Geschichte der langen ê- und ô-Laute in Niederdeutschland, besonders in Westfalen". I: *Münstersche Beiträge zur niederdeutschen Philologie*. Utg. av Felix Wortmann m. fl. Köln och Graz: Böhlau Verlag, s. 1–23.

Bilaga A

Skriftsystemens grafemuppsättningar samt grafem-fonem-korrespondenser

För jämförbarhetens skull presenterar jag de korresponderande fonemen i form av fornsaxiskans reflexer (med kursivstil), förutom gällande de långa $\bar{e}$ -ljuden och $\bar{o}$ -ljuden samt deras omljud, där jag istället använder $\bar{e}_{1-4}$, $\bar{o}_{1-2}$ och omlj. $\bar{o}_{1-2}$, och de protogermanska w -sekvenserna, där jag anger de rekonstruerade protogermanska formerna. Angående vokalerna tar jag i beaktande enbart stavelser med huvudbetoning på grund av vokalreduceringen som hände i obetonad position. För långvokalerna listas endast formerna med längdmarkering som används i slutet stavelse eller, i fall av Mecklenburg-Vorpommern, i slutet stavelse där minst två konsonantbokstäver följer vokalen. Likaledes utelämnar jag de fördubblade konsonantgrafemen som används bara för att markera den föregående vokalens korthet. Med likhetstecknet markerar jag fonem som har fallit ihop, eller om oppositionen neutraliseras i angiven position, och med det negerade likhetstecknet sådana fonem som fortfarande är distinkta men som likväl får samma grafem. Likhetstecken med frågetecken använder jag där jag inte har tillräckligt med bakgrundsmaterial för att bedöma om fonemen i fråga har sammanfallit eller om den grafiska representationen är bristfällig.

A.1 SASS-skriftsystemet

grafem	allografer	korresponderande fonem
a		<i>a</i>
ä		omlj. <i>a</i>
aa	ah	förlängd <i>a</i> = förlängt <i>o</i> = förlängt <i>u</i> = $\bar{a}$
ää	äh	i-omljud av förlängt <i>a</i>
au	auh	* $\bar{e}w$ =? * $\bar{o}w$ =? * <i>aw</i>
b		<i>b</i>
ch		<i>h</i> i koda = <i>g</i> i koda i fall av <ch> i den tyska kognaten
ck		<i>k</i> efter kortvokal
d		<i>d</i>
e		<i>e</i>
ee	eh	Östra Holstein: förlängt <i>i</i> = förlängt <i>e</i> $\neq \bar{e}_1 = \bar{e}_{2a} \neq \bar{e}_{2b} = \bar{e}_4$ Annanstans: förlängt <i>i</i> = förlängt <i>e</i> $\neq \bar{e}_1 = \bar{e}_2 = \bar{e}_4$
ei	eih	$\bar{e}_3$ =? <i>ai</i> =? $\bar{o}j$ =? * <i>awj</i>
eu		* <i>awj</i>
f		<i>f</i> i ansats och koda
g		<i>g</i>
h		anljudande <i>h</i>
i		<i>i</i>
ie		$\bar{i}$
j		<i>j</i>
k		<i>k</i> förutom efter kortvokal
l		<i>hl</i> = <i>l</i>
m		<i>m</i>
n		<i>hn</i> = <i>n</i>
o		<i>o</i>
ö		omlj. <i>o</i>
oo	oh	Östra Holstein: $\bar{o}_1 \neq \bar{o}_2$ =? * <i>uw</i> =? * <i>ew</i> =? * $\bar{o}w$ Annanstans: $\bar{o}_1 = \bar{o}_2$ =? * <i>uw</i> =? * <i>ew</i> =? * $\bar{o}w$
öö	öh	Östra Holstein: omlj. förlängt <i>o</i> = omlj. förlängt <i>u</i> $\neq$ omlj. $\bar{o}_1 \neq$ omlj. $\bar{o}_2$ Annanstans: omlj. förlängt <i>o</i> = omlj. förlängt <i>u</i> $\neq$ omlj. $\bar{o}_1 =$ omlj. $\bar{o}_2$
p		<i>p</i>
qu		<i>qu</i>
r		<i>hr</i> = <i>r</i> = reducerat <i>wr</i>
s		<i>s</i> = <i>hs</i>

sch		<i>sk</i>
t		<i>t</i> = utljudande <i>d</i> i fall av <t> i den tyska kognaten
u		<i>u</i>
ü		omlj. <i>u</i>
uu	uh	$\bar{u} = ? *uw = ? *ew = ? *ōw$
üü	üh	omlj. $\bar{u} = iu$
v		anljudande <i>f</i> i fall av <v> i den tyska kognaten $\neq v = ?$ intervokalisk kort <i>b</i>
w		<i>hw</i> = <i>w</i>
wr		oreducerat <i>wr</i>
x		nyare /ks/
z	tz	/ts/
ß		otonande /s/ i intervokalisk position efter långvokaler, delvis också i koda efter långvokal

TABELL A.1: SASS-skriftsystemets teckenuppsättning

A.2 Skriftsystemet för Mecklenburg-Vorpommern

grafem	allografer	korresponderande fonem
a		<i>a</i>
ä		omlj. <i>a</i>
å	åh	förlängt <i>a</i> = förlängt <i>o</i> = förlängt <i>u</i> = $\bar{a}$ =? * $\bar{e}w$
ää	äh	i-omljjud av förlängt <i>a</i> = förlängt <i>e</i> = förlängt <i>i</i>
au	auh	sydöst: * $\bar{o}w$ =? * <i>aw</i> Annanstans: $\bar{o}_1$ =? * $\bar{o}w$ =? * <i>aw</i>
äu	äuh	sydöst: $\bar{o}j$ Annanstans: omlj. $\bar{o}_1$ =? $\bar{o}j$
b		<i>b</i> =? intervokaliskt <i>v</i>
ch		<i>h</i> i koda = <i>g</i> i koda
ck		<i>k</i> efter kortvokal
d		<i>d</i> = intervokaliskt <i>t</i> =? hiatusfyllande inskott
e		<i>e</i>
ee	eh	Sydöst: $\bar{e}_1 = \bar{e}_2 = \bar{e}_4$ Annanstans: $\bar{e}_1 = \bar{e}_{2a}$
ei	eih	sydöst: $\bar{e}_3$ =? <i>ai</i> Annanstans: $\bar{e}_3$ =? $\bar{e}_{2b} = \bar{e}_4$ =? <i>ai</i>
eu		* <i>awj</i>
f		<i>f</i> i ansats och koda
g		anljudande och inljudande <i>g</i> =? hiatusfyllande inskott
h		anljudande <i>h</i>
i		<i>i</i>
ie	ih	Sydöstra Vorpommern-Greifswald: $\bar{i} \neq \bar{e}_{1,2ab,4}$ före /r/ Annanstans: $\bar{i} \neq \bar{e}_{1,2ab,4}$ före /r/
j		<i>j</i>
k		<i>k</i> förutom i utljud efter kortvokal
l		<i>hl</i> = <i>l</i>
m		<i>m</i>
n		<i>hn</i> = <i>n</i>
ng		<i>ng</i>
o		<i>o</i>
ö		omlj. <i>o</i>
oo	oh	sydöst: $\bar{o}_1 = \bar{o}_2$ Annanstans: $\bar{o}_2$

öö	öh	sydöst: omlj. $\bar{o}_1 =$ omlj. $\bar{o}_2$: Annanstans: omlj. $\bar{o}_2$
œ		omlj. förlängt $u =$ omlj. förlängt o
p		p
qu		qu
r		$hr = r =$ reducerat wr
s		$s = hs$
sch		$sk =?$ s före $/l/$, $/m/$, $/n/$ och $/v/$
t		$t =$ utljudande d i fall av $\langle t \rangle$ i den tyska kognaten
u		$u =?$ o
ü		omlj. u
uu	uh	Sydöstra Vorpommern-Greifswald: $*uw =?$ $*ew =?$ $*\bar{o}w =?$ $\bar{u} \neq \bar{o}_{1,2}$ före $/r/$ Annanstans: $\bar{u} = \bar{o}_{1,2}$ före $/r/ =?$ $*uw =?$ $*ew =?$ $*\bar{o}w$
üü	üh	omlj. $\bar{u} = iu =$ omlj. $\bar{o}_{1,2}$ före $/r/$
v		anljudande f i fall av $\langle v \rangle$ i den tyska kognaten
w		$hw = w =?$ intervokaliskt kort $b =?$ intervokaliskt v
wr		oreducerat wr
x	cks	nyare $/ks/$
z	tz	$/ts/$
ß		otonande $/s/$ i intervokalisk position efter långvokaler, flerstades också i koda

TABELL A.2: Teckenuppsättningen i skriftsystemet för Mecklenburg-Vorpommern

A.3 Skriftsystemet för Münsterland

grafem	allografer	korresponderande fonem
a		<i>a</i>
ä		omlj. <i>a</i> =? <i>ë</i>
aa		förlängt <i>a</i>
ää		i-omljud av förlängt <i>a</i>
ai		$\bar{e}_1 = \bar{e}_3 = \bar{e}_4 = ai =? \bar{o}j =? *awj =?$ omlj. $\bar{o}_2$
ao		$\bar{a} =? *ëw$
au		$\bar{o}_2 = *aw =? *öw$
b		<i>b</i> i ansats
ch		<i>h</i> i koda
ck		<i>k</i> efter kortvokal i intervokalisk position
d		<i>d</i>
e		<i>e</i>
ee		$\bar{e}_2$
f	v	anljudande <i>f</i>
g		<i>g</i>
h		anljudande <i>h</i>
i		<i>i</i>
ia		förlängt <i>ë</i> = förlängt omlj. <i>a</i> =? förlängt <i>e</i>
ie		$\bar{i}$
ië		förlängt <i>i</i> = förlängt <i>e</i>
j		<i>j</i>
k		<i>k</i> förutom intervokalisk efter kortvokal
ks		nyare /ks/
l		$hl = l$
m		<i>m</i>
n		$hn = n$
ng		<i>ng</i>
o		<i>o</i>
ö		omlj. <i>o</i>
oo		$\bar{o}_1$
öö		omlj. $\bar{o}_1$
p		<i>p</i>
kw		<i>qu</i>
r		$hr = r =$ reducerat <i>wr</i>

s	<i>s</i>
sch	<i>sk</i> i ansats
sk	<i>sk</i> i inljud och koda
t	<i>t</i>
u	<i>u</i>
ü	omlj. <i>u</i>
uë	förlängt <i>u</i>
üë	omlj. förlängt <i>u</i>
uo	förlängt <i>o</i>
üö	omlj. förlängt <i>o</i>
uu	$\bar{u} = ? *ew$
üü	omlj. $\bar{u} = iu = ? *uw = ? *ew$
w	$hw = w = ?$ intervokaliskt kort $b = ?$ intervokaliskt $v = ? f$ i koda
wr	oreducerat <i>wr</i>

TABELL A.3: Teckenuppsättningen i skriftsystemet för Münsterland

A.4 Standard Schriefwieze för Twente

grafem	allografer	korresponderande fonem
a		<i>a</i>
ä		omlj. <i>a</i>
aa		förlängt <i>a</i> =? nyare förlängt <i>a</i> i slutet stavelse före sonoranter
auw		* $\bar{e}w$ =? * <i>aw</i>
b		<i>b</i> i ansats
ch		<i>h</i> i koda
d		<i>d</i>
e		<i>e</i> =? förkortat förlängt <i>i</i>
ea		förlängt <i>e</i> =? förlängt omlj. <i>a</i> =? $\bar{e}1 = \bar{e}2 = \bar{e}4$
eai		<i>ai</i>
ee		$\bar{e}1 = \bar{e}2 = \bar{e}4$ =? * <i>uw</i>
ei		$\bar{e}3$
eu		omlj. $\bar{o}1$ =? omlj. $\bar{o}2$ =? <i>iu</i> i vissa kontexter
eui		$\bar{o}j$ =? * <i>awj</i>
f		<i>f</i> i koda
g		<i>g</i>
h		anljudande <i>h</i>
i		<i>i</i>
ie		$\bar{i}$
j		<i>j</i>
k		<i>k</i>
ks		nyare / <i>ks</i> /
kw		<i>qu</i>
l		<i>hl</i> = <i>l</i>
m		<i>m</i>
n		<i>hn</i> = <i>n</i>
ng		<i>ng</i> utan utljudsskärpning
nk		<i>ng</i> med utljudsskärpning
o		<i>o</i> $\neq$ <i>u</i> =? förkortat förlängt <i>u</i>
ö		omlj. <i>o</i> =? omlj. förkortat förlängt <i>u</i>
oa		$\bar{a}$ =? förlängt <i>o</i>
öa		omlj. förlängt <i>o</i>
oe		$\bar{u}$
oo		$\bar{o}1$ =? $\bar{o}2$

ouw		*uw ≠ *ew = *ōw =? *aw
p		p
r		hr = r = reducerat wr
s		anljudande s före l, m, n, p och t =? s i koda =? hs
sch	sk	anljudande sk
sk		sk
sj		/ʃ/
t		t
u		omlj. u
uu		omlj. ū =? iu
v		anljudande f =? intervokaliskt kort b =? intervokaliskt v
w		hw = w
z		s som enkel konsonant i anljud =? s vid stavelsegränsen efter lång vokal =? s före w

TABELL A.4: Teckenuppsättningen i *Standaard Schriefwieze* för Twente

A.5 Skriftsystemet för Groningen

grafem	allografer	korresponderande fonem
a		<i>a</i>
aa		nyare förlängt <i>a</i> i sluten stavelse före sonoranter
aaï		$\bar{e}_3 = ? ai = ? \bar{o}j = ? *awj$
aauw		$*uw = *ew = *\bar{o}w = ? *\bar{e}w = ? *aw$
ai		$\bar{e}_2 = 4$
b		<i>b</i> i ansats
ch		<i>h</i> i koda
d		<i>d</i>
e		<i>i</i> = ? <i>e</i>
ee		$\bar{e}_1 = \bar{e}_2$ före <i>r</i> = förlängt <i>i</i> = förlängt <i>e</i>
eu		omlj. $\bar{o}_1 = ?$ omlj. $\bar{o}_2 = ?$ förlängt omlj. <i>u</i> = förlängt omlj. <i>o</i> = ? *awj
f		<i>f</i> i koda
g		<i>g</i> = ? hiatusfyllande inskott
h		anljudande <i>h</i>
i		<i>i</i>
ie		$\bar{i} = \bar{e}_2$ i vissa regioner = $\bar{e}_4$ i vissa regioner
ij		*awj
j		<i>j</i>
k		<i>k</i>
ks		nyare /ks/
kw		<i>qu</i>
l		<i>hl</i> = <i>l</i>
m		<i>m</i>
n		<i>hn</i> = <i>n</i>
ng		<i>ng</i> utan utljudsskärpning
nk		<i>ng</i> med utljudsskärpning
o		<i>o</i> ≠ <i>u</i>
ö		omlj. <i>o</i>
ó		<i>u</i>
ò		<i>o</i>
oa		$\bar{a} =$ förlängt <i>o</i> = förlängt <i>u</i>
oe		$\bar{u}$
oo		$\bar{o}_2 =$ förlängt <i>u</i> = förlängt <i>o</i>
ou		$\bar{o}_1$

p	<i>p</i>
r	<i>hr = r = reducerat wr?</i>
s	anljudande <i>s</i> före <i>l, m, n, p, t</i> och <i>w =? s</i> i koda <i>=? hs</i>
sch	anljudande <i>sk</i>
sk	<i>sk</i> inljudande och i koda
sj	<i>/s/</i>
t	<i>t</i>
u	omlj. <i>u =? u</i>
ui	omlj. <i>ō₁ =? ō_j =? *aw_j</i>
uu	omlj. <i>ū =? iu =? ū =? omlj. ō₁</i>
v	anljudande <i>f =?</i> intervokaliskt kort <i>b =?</i> intervokaliskt <i>v</i>
vr	<i>wr</i>
w	<i>hw = w</i>
z	<i>s</i> som enkel konsonant i anljud <i>=? s</i> vid stavelsegränsen efter lång vokal

TABELL A.5: Teckenuppsättningen i skriftsystemet för Groningen

Bilaga B

Exempeltexter på de olika skriftsystemen

B.1 SASS

Wilhelm Wisser, Ostholstein

”De Voss un de Wulf, de hebbt sik mal afmaakt hatt, dat se ümmer tosamensholen wüllt. Un wat se sik roovt, dat wüllt se sik ümmer ehrlich delen. Dat hett aver kenen Stand holen op de Läng. Wenn se wat kregen hebbt, denn hett de ool grootslööksch Wulf dat ümmer alleen opfreten. Un hett de Voss dor wat to seggt, denn hett he gnurrt un em de Tähnen wiest.” (Kahl och Thies, 2009, s. 454)

Rudolf Kinau, Hamburg (dialekten från Finkenwerder)

”Ober nu harr ik mitmol allens gegen mi. De Seils klappern un schimpen un wullen sik losrieten. De Schoten klötern un hauen up 't Deck, as wenn en Ries mit de Fuust up 'n Disch rammt. De Oostenwind huul un fleut in de Wanten un wull mi den Süüdwester van'n Kopp rieten un smheet mi den Schuum man jümmers so in't Gesicht. Un de Ever klau hooch ut de See un schüddel sik, as wenn he mi van 't Deck smieten wull.” (Kahl och Thies, 2009, s. 455)

B.2 Skriftsystemet för Mecklenburg-Vorpommern

"[...] Un denn hemm se secht, dit möten wi eis unnersäuken, de Witte Dâm, wenn se ankâmen deit. As dei don ierst sik irgendwie so'n lütt bäden Talglicht oder sowat anstickt hett un krüppt dor so sachte unner rut, dor fatt he ja nu de Witt Dâm an, un don is dat kein Witt Dâm, don is dat'n groden witten Hund. Un de witte Schäperhund, dat is so'n groden witten zottligen Hund wäst, dei is denn bi den Schäper immer rinnekomen. Un nu is de oll Schäper storben, un de Schâp, de sind nå'n Gaut ruppekâmen un de niech Schäper, de hett dit nich mihr måkt un hett'n Sommer œwer dor mit buten lägen. Also wier de Späukgeschichte löst: Dat wier kein Witt Dâm, de späuken dee, dat wier de Schäperhund, de immer noch sien Herrn söcht." (Herrmann-Winter, 2006, s. 96–97)

B.3 Skriftsystemet för Münsterland

Rosa Verlage, De Daud

"Bi Kleimeyers Liets (Heuer) an'n Biärge was fröer ne olle Besmoder, de aal tain Jaore lam was un kinnen Trat mäer gaon kon. Alle Muorgen bragden üöre Enkel, en paor graute, stramme Jungens, de rächt braw un üör guäd to wüörn, se in üören ollen Küssenstool de Niendüör uut up dän How. So kon se alles naowaren, wat in de Küeke un up de Diäl bi't Ve passeerde. Se häöerde de Höner ropen, de Wichter bi't Wel un Wiärkdoon singen, un de Dage wuorden üör nich lang.

Wan de Jungens aoms van de Steenkule wierkammen, sätten se sik iärst en lük bi de olle Besmoder an't Häädfüer un vötälden üör, wat et dages giëwen had, un wat se Nies häöert hadden. Un dän bragden se dat lamme Mensk wier in üör Slaopstüowken, wao üör Süster se dän in'n Bedde holp. [...]"¹

---

¹<http://www.plattdeutsch.net/pages/platt-lesen/gedichte-und-geschichten.php#daud> aktuell per 19.04.2019

B.4 Standaard Schriefwieze för Twente

Gerrit Klaassen, *Boetn- en binnweark*

“En dan al dee keunstmakers dee’t ne ofbeelding hadn vuur de vuurkaant: Miriam Bonder, Jean-Paul Franssens, Marc van Barneveld, Rob Lucas, Binne Lútsen Boarnstra, Albert Uderzo, Jan Gerritsen, Albert Bouhuis, met doar um too t eerste en tiende vuurkaft van Gerhard van Dragt noar n ideetje van Goaitsen van der Vliet. t Mag der al dik wean. Har zekers en wisse meender köand. No ja, op zoaterdag den 24n april köj ze oe met mekaar s anzeen zoot ze doar groot an de muur hangt op de tweede etazie bij bookhaandel Broekhuis in Eanske. En der vaalt nog meer te zien.

Töt nog an too hebt der met mekaar zonne dikke zestig leu metdoan. Frank Löwik haaln doomoals in t vijfde nummer t motto van de modestroat in Eanter an: *Van de leu mö’w t hebn!* Dat wo’w nog mer s zegd hebn. En a’j oe dizze oetgaaf bekiekt, mag t wean da’j duur n teks op de vuurkaant umsgeliëks nog s wier op n teks wördt brach van t eerste nummer. Domoals *gung t an!* Noe dan *geet t verdan!*”²

B.5 Skriftsystemet för Groningen

Nane van der Molen, *Boer en zien schat*

“Boer was old en doagen zat. Dou hai t ter ien haars sikkom tou doan haar, raip e zien zeuns bie hom envertelde heur dat hai zien goldschat op t laand begroaven haar, mor hai zee der nait bie woar. Dou zeuns hom der noar vrouwen, zee ol boer bloots: ‘Mouten groaven, mouten groaven.’ Dou was ol der nait meer.

Noa begraffenis gingen zeuns noar t laand tou en begonnen te groaven. Zai vonden niks. Dou aal laand omgroaven was, hebben zai der mor koren ien zaaid en doar kwam dikke oogst van. Noa oogsttied begonnen jonge boeren vannijs te groaven mor ook nou vonden zai gold nait. Der wer weer zaaien doan en ook dismoal kregen zai dikke oogst. Zai verdainden nog meer sinten as t joar der veur. Eerst dou kwamen zai der achter dat heur ol heer heur op zien staarfbèr n haile wieze les mitgeven haar.

As ie goud aarbaiden, komt bestopte schat vanzulf veur n dag.”³

²<http://members.home.nl/goaitsen/dnt/10tgeetv.htm> aktuell per 19.04.2019

³http://www.kreuzekeuze.nl/kreuzewebstee/pdfs/kreuze_76.pdf, s. 13, aktuell per 19.04.2019